

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

ТДУ 372.8:802/809

ТКБ 74.261.7

Р-47

Ба ҳукми дастнавис

РАҶАБОВА ФИРУЗА САДРИДДИНОВНА

**МЕТОДИКАИ ТАШАККУЛИ САЛОҶИЯТМАНДИИ
БАЙНИФАРҶАНГИИ ДОНИШҶУӢН ДАР РАВАНДИ ОМУЗИШИ
ЗАБОНИ ХОРИҶӢ ДАР ШАРОИТИ МУҶИТИ БИСӢРФАРҶАНГИИ
ДОНИШГОҶҶОИ ОМУЗГОРИ**

13.00.08 - Назария ва методикаи таҳсилоти касбӢ
(13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӢ)

ДИССЕРТАТСИЯ
барои дарӢфти унвони илмии
номзади илмҳои педагогӢ

Роҳбари илмӢ - доктори
илмҳои педагогӢ, профессор
Сайфуллаев Хайрулло Габдуллаевич

Душанбе – 2023

МУНДАРИЧА

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ	3
МУҚАДДИМА	4
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҶҚИҚОТ	12
БОБИ 1. АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ САЛОҶИЯТ- МАНДИИ БАӢНИФАРҶАНГИИ ДОНИШҶҶҶН ДАР РАВАНДИ ОМҶЗИШИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ ДАР ШАРОИТИ МУҶИТИ БИСӢРФАРҶАНГИИ ДОНИШГОҶҶОИ ОМҶЗГОРӢ	24
1.1. АсосҶои психологӢ ва педагогии салоҶиятмандии байнифарҶангии донишҶҶҶн дар шароити бисӢрфарҶангӢ	24
1.2. Равияи шахсиятӢ-фаъолмандӢ дар ташаккули салоҶиятмандии байнифарҶангии донишҶҶҶн дар шароити муҶити этнофарҶангӢ ...	45
1.3. Модели ташаккули салоҶиятмандии байнифарҶангии донишҶҶҶн дар гурӯҶҳои бисӢрэтникӢ	65
НатиҷагирӢ оиди боби якум	82
БОБИ 2. ТЕХНОЛОГИЯҶОИ ПЕДАГОГӢ ДАР ТАШАККУЛИ САЛОҶИЯТМАНДИИ БАӢНИФАРҶАНГИИ ОМҶЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ ДАР ШАРОИТИ МУҶИТИ БИСӢРФАРҶАНГИИ ДОНИШГОҶҶОИ ОМҶЗГОРӢ	86
2.1. ТехнологияҶои педагогӢ Ҷамчун воситаи баландбардории сифати таълими забони хориҶӢ дар муассисаҶои тахсилоти олии педагогӢ дар шароити муҶити бисӢрфарҶангии донишгоҶҶои омҶзгорӢ	86
2.2. Технологияи фаъолияти муштаракӣ педагогии донишҶҶҶн дар шароити муоширати байнифарҶангӢ	104
2.3. Самаранокии технологияҶои педагогӢ дар ташаккули салоҶиятмандии байнифарҶангӢ дар давраи таълими таҷрибавии омҶзгорони ояндаи забони хориҶӢ	124
МУҶОКИМАИ НАТИҶАҶОИ ТАҶҚИҚОТ	147
ХУЛОСАҶО	151
ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ ТАҶҚИҚОТ	159
РҶҶҶХАТИ АДАБИЁТ	161
ИНТИШОРОТИ МУАЛЛИФ АЗ РҶҶИ МАВЗҶИ ДИССЕРТАТСИЯ	177

НОМГҶҲИ ИХТИСОРАҲО Ё АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

- АНШХ – амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ
- ВАО – васоити ахбори омма
- ВТТ – воситаҳои техникий таълим
- ГБЭ – гуруҳҳои бисёртаникӣ
- ГО – гурӯҳи озмоишӣ
- ГС – гурӯҳи санҷишӣ
- ДДБ – Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н.Хусрав
- ДДЗТ – Донишгоҳи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи С.Улуғзода
- ДМТ – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
- ДДОТ – Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ
- ЗА – забони англисӣ
- ЗО – забони олмонӣ
- ЗХ – забони хориҷӣ
- ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
- КСР – коэффитсиенти самаранокии таълим
- МБФ – муоширати байнифарҳангӣ
- МТМ – маҷмӯаи таълимӣ-методӣ
- МТМУ – муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ
- МТО - муассисаи таҳсилоти олии
- МТОК – муассисаи таҳсилоти олии касбӣ
- СБФ – салоҳиятмандии байнифарҳангӣ
- СДТ – стандарти давлатии таҳсилот
- ТИ – технологияи инноватсионӣ
- ТИК – технологияи информатсионӣ ва коммуникатсионӣ
- ТОК – таҳсилоти олии касбӣ
- ФМБФ – фаъолияти муштаракӣ байнифарҳангӣ
- ФР – Федератсияи Россия
- ҚТ – Қумхурии Тоҷикистон
- ҚФО – Қумхурии Федеролии Олмон

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Рушди сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва зехнии ҷаҳон дар маҷмӯъ ду тамоюли бо ҳам вобаста ва муҳолиф: ҳамгирӣ ва тафриқавиро тавсиф менамояд. Қаробати иҷтимоӣ-фарҳангӣ, омезиши мутақобилаи фарҳангҳо, муттаҳидшавӣ ва робитаҳои байниэтноӣ аз як тараф, афзоиши худшиносии миллӣ, афзалияти арзишҳои фарҳангии ҳар халқ, ғаъол гардидани тавачҷуҳ ба сарчашмаҳои худии фарҳангӣ-таърихӣ аз дигар тараф муҳим будани мавзӯи таҳқиқотро нишон медиҳад.

Дар робита ба ин, як қатор ҳуҷҷатҳои муҳим, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Консепсияи миллии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии баъдидонишгоҳӣ», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи барномаи давлатии тақомул ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014» ва тамдиди он барои солҳои 2020-2030, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф ва сиёсати давлатии илмӣ-техникӣ» (1998), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотикунӣ» (ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2001, № 7; 2005, № 12) коркард ва пазируфта шуданд, ки онҳо дар назди олимони ва мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти олии, кормандони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ оид ба тақомулдиҳии куллии таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии як қатор вазифаҳо мегузоранд.

Таҳлили матолиби дар матбуоти ватанӣ ва хориҷӣ ҷопшуда аз он шаҳодат медиҳад, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ барои рушди сайёра стратегияи гуфтугӯи тамаддунҳоро бо майлони торафт бештар тафсилдиҳии қисматҳои ба ҳам таъсиргузори фарҳанг ва ҳамгирӣ онҳо дар фазои бутуни фарҳангӣ афзалиятнок мешуморад.

Дониستاني забони хориҷӣ (минбаъд: ЗХ) ҳамчун воситаи муоширати байнифарҳангӣ бе азхудкунии мувозии фарҳанги дахлдор номумкин аст. Аз ин сабаб раванди таълимро тавре бояд ташкил дод, ки ЗХ ҳамчун хориқаи (феномени) фарҳанги милли мавриди омӯзиш қарор гирифта, навъи хосаи салоҳият - салоҳияти байнифарҳангӣ тавҷеҳ карда шавад ва дар натиҷаи ниҳой муоширати комили байнифарҳангӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ таъмин гардад.

Фарҳанги педагогӣ дар фаъолияти омӯзгорӣ ба омили асосӣ ва аз ҷиҳати касбӣ аҳамиятнок мубаддал гардида, унсури муҳимми омодаسازی касбии мутахассиси ояндаи забони хориҷӣ ба ҳисоб меравад. Ҷузъи муҳимми таркибии ин раванд салоҳияти байнифарҳангӣ мебошад, ки он аз маҷмӯи сифатҳои ҳамгирои шахсияти омӯзгор ҳамчун фарогирандаи донишу арзишҳои муносибати байнифарҳангӣ ва принципҳои ахлоқии рафтори касбӣ иборат мебошад.

Қобили зикр аст, ки дар даҳсолаи охир рағбат ба масъалаҳои консепсияи муоширати байнифарҳангӣ афзуда истодааст. Вале дар илми педагогика ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ моҳият, мундариҷа ва таркиби падидаи иҷтимоию фарҳангии мавриди таҳқиқоти мо амиқан *нокифоя омӯхта шудаанд*. Ҳамаи ин *мубрам будани* коркарди назариявӣ ва амалии масъалаҳои марбут ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷиро дар раванди таълими муассасаҳои таҳсилоти олии касбии омӯзгорӣ тасдиқ менамояд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ қисми ҷудоинопазири раванди таълим дар муассасаи таҳсилоти олий мебошад. Дар илми педагогикаи ҷаҳонӣ захираи назарраси донишҳо барои ба миён гузоштан ва пажӯҳиш кардани проблемаи мазкур андӯхта шудааст. Масъалаҳои салоҳиятмандии байнифарҳангӣ, хусусиятҳои милли-фарҳангии ин ё он миллат, зарурати инкишофдиҳии ҳусни тавачҷуҳ ва парвариши таҳаммулпазирӣ дар муносибат бо дигар халқҳо дар осори муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд (Е.Н.Атаршикова, Р.Р.Бикитеева,

Л. Г. Веденина, А. А. Вербитский, Н. Д. Галскова, О. Ю. Искадарова, И. И. Лейф, Л. М. Митина, П. В. Сисоев, И. И. Халеева, С. Г. Тер-Минасова, В. В. Сафонова, Th.Baumer, H.Thomas ва дигарон).

Ба омӯзиши масъалаҳои салоҳиятмандии нутқӣ ва байнифарҳангӣ омӯзгорони забони хориҷӣ, муҳаққиқони барҷаста А.А.Алхазизвили, И.Л. Бим, Н. Д. Галскова, Н. И. Гез, И. В. Раҳманов, Т. В. Рогова, С.Ф. Шатилов, А.Н.Шукин ва дигарон машғул шудаанд. Вобаста ба таҳқиқоти мо асарҳое, ки ба коркарди масоили назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ сахми бузург гузоштаанд (Д.Ашурова, С. Г. Бандаев, А. Байдуллоев, Л. М. Иматова, М.М.Маҳкамов, С.Э.Неъматов, Ш.Исрофилниё, Б.Мачидова, М.И.Обидова, Р.Рамазонова, Т. Рачабов, Л.Т.Рузиева, Ш.А.Сафаров, Д.Х.Файзализода, П.Ҷамшедов, Н.Н.Шоҳиён, У.Р.Юлдошев, М.Р.Юлдашева, Н.М.Юнусова, М.С.Дадобоева ва дигарон), аҳаммияти бевосита доранд.

Ба таври ҷудогона таҳқиқотҳои анҷомдодаи олимони А.Н.Шукин, Н.Д.Галскова, Н.И.Гез, Т.Г.Грушевицкая, И.Х.Каримова, М.Лутфуллоев, А.А.Миролюбов, С.Э.Неъматов, Е.И.Пассов, Е.Н.Соловёва, Ф.Шарифзода, Б.Қарабоев, Р. М. Кӯчов, Г. Г. Қаршиева, С.А.Султонова ва дигаронро зикр кардан мумкин аст, ки дар онҳо роҳҳои коркарди тавсияҳои методӣ доир ба салоҳиятҳои умумӣ ҷиҳати забонҳои хориҷӣ муайян карда шудаанд. Таҳқиқотҳо гуногуншакли ғояҳои илмӣ ва муносибатҳои амалиро ба ҳалли проблемаи фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангӣ аз нигоҳи этникӣ-психологӣ ва забонӣ, ба ошкорсозии хусусиятҳои муоширати миллӣ-фарҳангӣ ва намунаҳои рафтори намояндагони ҷомеаҳои фарҳангии мушаххас инъикос мекунанд.

Ҳамин тавр, қисмати умумифарҳангӣ огоҳиро дар соҳаи донишҳои умумии фарҳангшиносӣ ва низоми арзишҳои дар кишварҳои гуногун мавҷудбуда пешбинӣ мекунад: иҷтимоӣ-фарҳангӣ - азҳудкунии маҳоратҳои муоширати шифоҳии байнишахсӣ бо намояндагони дигар

кишвар, риояи меъёрҳои дахлдори ахлоқӣ ва муоширати нутқӣ; забонӣ-иҷтимоӣ-фарҳангӣ - донишҷӯи воҳидҳои лексикӣ ва грамматикӣ хоси забони кишварҳои гуногун, истифодаи дурусти онҳо дар раванди коммуникативӣ.

Ба таҳқиқи масъалаҳои муносибати босалоҳият олимони хориҷӣ ва ватанӣ сахмгузор мебошанд. И.С.Соловёва якҷанд унсурҳои сохтори дигари салоҳияти байнифарҳангиро номбар мекунад, ки онҳоро ҳамчун доираҳои когнитивӣ, прагматикӣ ва ангазавӣ муайян намудааст. Дар доираи когнитивӣ оид ба фарҳангҳои дигар иттилоот ғун карда мешавад ва зимнан на танҳо ба фарҳанги кишвари забонаш мавриди омӯзиш қароргирифта, балки инчунин дигар кишварҳо мурочиат намудан лозим аст; дар доираи прагматикӣ азхудкунии маҳоратҳои амалии барои муоширати байнифарҳангӣ зарур қорӣ карда мешавад; дар доираи ангазавӣ - ба ташаккули таҳаммулпазирӣ таваҷҷуҳ дода мешавад.

Методикаи таълими маҳсулноки забонҳои хориҷиро М. Л. Вайсбурд, Г. А. Китайгородская, А. Н. Шукин ва дигарон қоркард намудаанд.

Хусусиятҳои психологӣ ибтидоӣ омӯзиши забони хориҷиро О.Ю.Гусева, Э.Ф.Зеер, И. А. Зимняя, А. А. Леонтев ва дигарон муайян кардаанд.

Дар робита ба ҳамин масъала аз қониби олимони тоҷик баъзе қорҳои таҳқиқотӣ бунёди дорои хусусияти таърихӣ ва педагогӣ доир ба қанбаҳои мухталифи проблемаи оmodасозии қадрҳои омӯзгорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар ва рушди маорифи халқ анҷом дода шудаанд (И.О.Обидов, М.И.Обидова, Б.Мачидова, М.Нуъмонов, А.Нуров ва дигарон).

Ба қустуҷӯи роҳҳо ва методҳои самарабахши таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии Қумҳурии Тоҷикистон рисолаҳои С. С. Авғонов, С. Н. Алиев, П. Қамшедов, П. Н. Сатская, Г. Р. Раҳмонов, Т. Раҷабов, Х. Ғ. Сайфуллоев, Р. К. Фузайлов,

М. М. Утаев, З. Х. Сайфуллоева, У. Р. Юлдошев ва дигарон бахшида шудаанд.

Дар таҳқиқоти профессор С. Н. Алиев сатҳи ташаккули салоҳияти касбӣ, инчунин худтаҳлилқунии педагогии донишҷӯён дар давраи хотимаи таҷрибаомӯзии педагогӣ, ба таври аёнӣ мувофиқи матлаб будани истифодаи усули муназзаму мақсаднок дар муассисаҳои таҳсилоти касбӣ дар шароите, ки дар давраи ҳозира дар низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон вучуд дорад, мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Дар қорӣ намудани методҳои фаъоли омӯзиш дар раванди таълим бо назардошти шароити маҳал ва минтақа силсилаи китобҳои дарсӣ, ки П. Ҷ. Ҷамшедов, П. Н. Сатская, Х. Г. Сайфуллоев, С. С. Ҷоматов, Т. Ҷумъаев ва дигарон барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ таълиф намудаанд, саҳми арзанда гузоштанд.

Аммо худи ҷанбаи ташаккули маҳоратҳои муоширати байнифарҳангии донишҷӯён - муаллимони ояндаи забонҳои хориҷӣ, шароитҳои педагогӣ, ки самаранокии раванди мазкурро таъмин месозанд, мундариҷаи таълими муоширати байнифарҳангии муаллими ояндаи забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ, ки имкониятҳои таъсири мутақобилаи фарҳангҳои миллиро пешбинӣ менамояд, *кам қорқард* қарда шудаанд.

Ғайр аз ин, амалия ва натиҷаҳои пажӯҳишҳои илмӣ аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки ташаккул наёфтани маҳоратҳои муоширати байнифарҳангии хатмқунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ дар оянда ҷиҳати барқарорсозии гуфтугӯ бо намояндагони дигар фарҳангҳо, ҷиҳати мутақобилшавӣ ба фаъолият дар шароитҳои фаъолияти мутақобилаи доимии байнифарҳангӣ ба мушкилот оварда мерасонад.

Бо баҳисобгирии нуқоти дар боло зикрнамуда мо *ихтилофотеро* ошқор қардем, ки онҳо аҳаммиати масъалаҳои баррасишавандаи зеринро мубрам мегардонанд:

- байни талаботи ҷомеа нисбати шахсияте, ки ба ҳаёт ва фаъолият дар шароитҳои фаъолияти мутақобилаи доимии байнифарҳангӣ қобил аст ва шароитҳои воқеии муҳити иҷтимоӣ, ки на ҳама вақт ба ташаккулёбии чунин шахсият мусоидат мекунад;

- байни талаботи нави иҷтимоие, ки ба ҳайати омӯзгорон пеш гузошта мешаванд ва номавҷудии бозомодагардонии он дар айни замон;

- байни талаботи нави, ки дар моделҳои муосири хатмкунандагон ҷой дода шудаанд ва номавҷудии раванди мақсаднок оид ба маҳоратҳои онҳо барои муошират бо намоёндагони фарҳангҳои дигар;

- байни имкониятҳои эҳтимолии курси амалияи нутқи шифохӣ ва хаттӣ аз забони хориҷӣ (АНШХ) ва фанҳои методӣ ва ҳамгирии нокифояи онҳо барои ҳалли вазифаҳои тақмилиҳои омодаسازی касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ;

- байни таъкиди аҳамиятнокии гуфтугӯ ва муқоисаи фарҳангҳои худӣ ва хориҷӣ ва дар китобҳои дарсӣ ва воситаҳои таълимӣ мавҷуд набудани истиноду иқтибос ба воқеиятҳо дар ҷомеаи тоҷик.

Дар асоси ин ихтилофот мо проблемаи таҳқиқотро тавҷеҳ кардем, ки аз ошкор сохтани шароитҳои педагогӣ иборат мебошад, ки онҳо ба раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён - омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ таъсири самарабахш мерасонанд. Ин имконият дод, ки мавзӯи таҳқиқот муайян карда шавад: **«Методикаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ дар шароити муҳити бисёрфарҳангӣ».**

Қавоид оид ба афзалиятнокии забонҳои хориҷӣ дар раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангиро ғояи асосии таҳқиқоти мо шуморидан бояд, чунки забон иттилоотро доир ба рушди фарҳангӣ-таърихии ин ё он ҷомеа, доир ба ҳолату омилҳои, ки ба ҷомеаи мазкур ва рушди он таъсир мегузоранд, маҳфуз медорад ва ҳамчун василаи шиносоии шахсият амал менамояд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ.

Таҳқиқоти мазкур бо барномаи илмии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни мувофиқат менамояд. Зикр бояд кард, ки *таҳқиқи масоили салоҳияти байнифарҳангӣ* имрӯз дар якҷанд барномаву мавзӯҳои илмӣ алоқамандӣ дорад:

Омӯзгорон ва донишҷӯёни факултети забонҳои романӣ-германи ДДОТ ба номи С. Айни якҷанд сол боз тибқи лоихаҳои зерин бо донишгоҳҳои Ҷумҳурии Федеролии Олмон ва Ҷумҳурии Австрия ҳамкорӣ доранд:

1) (солҳои 2008-2013) Барнома бо ширкати якҷанд донишгоҳ ва Коллеҷҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Ёзбекистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон, ки низоми кредитиро доир ба раванди Болоня ба амал ҷорӣ карданд ва донишгоҳҳои Олмон доир ба барномаи «ТЕМПУС» ширкат варзиданд. Барнома ба наздиксозии нақшаҳои таълимӣ барои омодагардонии мутахассисони соҳаи «германистика», «бакалавр» - «магистр» равона карда шуда буд;

2) (солҳои 2010-2015) Барнома бо ширкати якҷанд донишгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва донишгоҳҳои Олмон оид ба барномаи «ТЕМПУС», ки низоми раванди Болоняро татбиқ мекарданд. Барнома ба наздиксозии нақшаҳои таълимӣ барои омодагардонии мутахассисони «бакалавр» - «магистр» равона карда шуда буд;

3) (солҳои 2012-2017) Барномаи «ТЕМПУС» ПроТренинг бо ширкати ДДОТ ба номи С. Айни, ДДХ ба номи Б. Ғафуров, ДДХ ба номи М. Назаршоев, ДМТ, ДДЗТ ба номи С.Улуғзода, Донишгоҳи шаҳри Нарва (Эстония) ва донишгоҳҳои Олмон, ки низоми кредитиро оид ба раванди Болоня дар амал ҷорӣ мекарданд. Барнома ба наздиксозии нақшаҳои таълимӣ барои омодагардонии мутахассисони «бакалавр» - «магистр» равона карда шуда буд.

4) (аз соли 2002 то имрӯз) Бо дастгирии молиявии бунёди олмони «OST-WESTLICHE KONTAKTE» (Робитаҳои Шарқ ва Ғарб) оид ба барқарорсозии робитаҳо дар байни мактаббачагони тоҷик ва олмонӣ

лоихаи шавқоваре коркард ва амалӣ гардид. Чунин имкониятро талабагони МТМУ № № 8, 28, 89 шаҳри Душанбе ва мактаби № 11 шаҳри Бохтар (ки донишҷӯёни ДДОТ ва ДДБ дар он ҷойҳо таҷрибаомӯзии педагогиро мегузаранд) ба даст оварданд.

5) (аз соли 2004 то имрӯз) Дар чаҳорҷӯбаи лоихаи «ZfA – Zentrale für Auslandsschulwesen» (Маркази омӯзиши забони олмонӣ дар хориҷа) ду омӯзгори ЗХ аз ЦФО - дар МТМУ № 89 ва дар МТМУ № 28 шаҳри Душанбе ҳар ҳафта як маротиба бо омӯзгорони муассисаҳои таълимии номбурда барои оmodасозии мухассилин ҷиҳати супоридани имтиҳон оид ба DSD (дипломи забони олмонӣ) семинар мегузаронданд.

6) (аз соли 2005 то имрӯз) Барномаи „AUSLANDS-PRAKTIKUM“ (Таҷрибаомӯзӣ дар хориҷа) бо ширкати ДДОТ ва Донишгоҳи Вена (Австрия). Таи зиёда аз 15 сол аст, ки як нафар омӯзгор аз шуъбаи германистикаи Донишгоҳи Вена ба донишҷӯёни тоҷик аз забони олмонӣ дарс мегузарад ва фаъолияти фориғаздарсӣ доир ба «Клубҳои мубоҳисавӣ» ва «Театр фестивал»-ҳо ташкил мекунад.

Дар барномаҳои номбаркардашудаи муштарақ дараҷаҳои гуногуни ҳамкорӣ ва ҳамгирӣ ҷиҳати ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ ба даст оварда мешаванд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот – аз лиҳози назариявӣ асоснок кардан ва аз тариқи озмоиш санҷидани модели ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар самаранокии технологияҳои педагогӣ зимни таълими забони хориҷӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот:

1. Таҳлили назариявии проблемаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ амалӣ карда шавад.

2. Вазъи рушди салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои низоми мавҷудаи таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ ошкор гардонда шавад.

3. Моҳият ва мундариҷаи салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгори забони хориҷӣ ва шароитҳои ташаккули онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгории забонӣ муайян карда шавад.

4. Имкониятҳои барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии барои дар амал татбиқ намудани таъсири мутақобилаи фарҳангҳои миллии ҳангоми таълими забонҳои хориҷӣ ошкор карда шаванд.

5. Мундариҷаи технологияҳои бозиге, ки ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллимони ояндаи забонҳои хориҷиро пешбинӣ менамоянд, коркард карда шавад.

6. Модели ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллими забони хориҷӣ ва технологияи амалигардонии он дар раванди таълими факултаҳои забонҳои хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ коркард карда шавад.

7. Меъёрҳо ва дараҷаҳои ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллимони ояндаи забони хориҷӣ дар шароитҳои таълими таҷрибавӣ-озмоишӣ муайян карда шаванд.

8. Самаранокии технологияҳои инноватсионӣ дар ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии таълими таҷрибавии омӯзгорони забони хориҷӣ ошкор ва аз лиҳози озмоишӣ санҷида шавад.

9. Тавсияҳои илмӣ-амалӣ барои муаллимони муассисаҳои

Таҳсилоти олий ва муаллимони забони хориҷӣ, ки ба тақомулдиҳии мундариҷаи технологияи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллимони ояндаи забони хориҷӣ нигаронида шудаанд, тавҷеҳ карда шаванд.

Объекти таҳқиқот. Раванди инкишофи салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён ҷиҳати истифодаи технологияҳои педагогӣ зимни таълими забони хориҷӣ.

Мавзӯи таҳқиқот. Ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён зимни таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ.

Фарзияи таҳқиқот. Асоси таҳқиқотро назарияи зерин ташкил медиҳад: ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ пурсамар хоҳад буд, агар:

- мундариҷаи барномаҳои касбии таҳсилот имкониятҳои таъсиргузори тарафайни фарҳангҳои миллиро, ки барои донишҷӯён аҳамияти шахсиятӣ доранд, пешбинӣ намояд;

- самтгирӣ ба тамоюли коммуникативии моделҳои муосири ҳатмкунандагон дар мубрамгардонии ҳолатҳои воқеии муоширати байнифарҳангӣ афзалият дошта бошад;

- модели ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллими ояндаи забони хориҷӣ ва технологияи амалисозии он дар раванди таълими факултаҳои забонҳои хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ коркард шуда бошад;

- мундариҷаи предметии семинари ихтисосӣ ба фаъолияти касбии ояндаи донишҷӯ нигаронида шуда, мундариҷаи тартиботӣ ҳамчун фаъолияти коммуникативии таълимӣ-маърифатӣ бо истифодаи методҳои инноватсионӣ ва фаъоли таълим амалӣ карда шавад;

- низоми дидактикӣ, ки азҳудкунии давра ба давраро дар чараёни омӯзиши фанҳои предметӣ ва касбӣ ва марҳилаи таҷрибаомӯзии педагогӣ таъмин месозад, ба вучуд оварда ва дар амал ҷорӣ карда шавад;

- меъёрҳо ва дараҷаҳои ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён зимни таълими забони хориҷӣ муайян карда шаванд;

- модели ташаккули салоҳиятмандии донишҷӯён дар самаранокии технологияи инноватсионӣ дар раванди таълими забони хориҷӣ ошкор, тавсиф ва аз лиҳози озмоишӣ санҷида шавад;

- дар раванди таълим бештар методҳо ва воситаҳои технологияҳои бозигӣ, ки навъҳои гуногуни фаъолияти касбии донишҷӯёнро фаро мегиранд, истифода бурда шаванд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот.

Таҳқиқот дар давоми ҳафт сол (2015 – 2021) тибқи се марҳила гузаронида шуд:

Дар марҳилаи якум - муқарраркунанда (2015 – 2016) омӯзиш, таҳлил, ва хулосабарории адабиёти фалсафӣ, ҷомеашиносӣ, фарҳангшиносӣ, психологӣ, педагогӣ ва матбуоти даврии ватанӣ ва хориҷӣ, ки ҷанбаҳои гуногуни масъалаи мавриди пажӯҳишро равшанӣ мебахшиданд, анҷом дода шуд; омӯзиши ҳолати имрӯзаи проблемаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар назария ва амалияи таҳсилоти олий; таҳлили таҷрибаи кори худ дар самти мазкур; озмоиши муқарраркунанда доир ба ошкорсозии сатҳи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ гузаронида шуд.

Дар марҳилаи дуюм - ташаккулдиҳанда (2017 – 2019) шароитҳои педагогӣ, ки ба ташаккули самарабахши салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён мусоидат менамоянд, ошкор гардонда ва аз ҷиҳати назариявӣ асоснок карда шуданд; озмоиши ташаккулдиҳанда сомон дода шуд, дастгоҳи мафҳумӣ, меҳвари таҳқиқот, сохтори рисола, асбобу анҷоми кори таҷрибавӣ-озмоишӣ коркард карда шуд.

Дар марҳилаи сеюм - ҷамъбасти (2020 – 2021) мо оид ба самаранокии шароитҳои ошкоргардондаи педагогӣ кори таҷрибавӣ-озмоишӣ гузарондем; маълумотҳои бадастоварда таҳлил ва

хулосабарорӣ карда шуданд. Коркарди риёзии натиҷаҳои таҳқиқоти озмоишӣ гузаронида шуд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро оид ба ҷараёни ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллимони ояндаи забонҳои хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ муносибатҳои фарҳангшиносӣ (Е. В. Бондаревская, И. С. Кон ва дигарон), шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ (И. С. Якиманская, Е. В. Бондаревская, Л. С. Виготский, С. Л. Рубинштейн, А. А. Леонтев ва дигарон), қаринавӣ (А. А. Вербитский, Н.А.Бакшаева), иҷтимоӣ-фарҳангӣ (В. В. Сафонова, П.А.Сорокин, И.И.Лейфа, Ю.Н.Трил ва дигарон), системавӣ (А.Г.Асмолов, О.А. Абдулина, А.И.Кукуев ва дигарон); асарҳо доир ба методикаи таълими забонҳои хориҷӣ марбут ба проблемаи фаъолияти нутқӣ ва фарҳанги муоширати нутқӣ; пажӯҳишҳои касбшиносии омӯзгори забони хориҷӣ; муносибатҳо оид ба таълими муоширати касбии забони хориҷии мутахассисони оянда дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ; асарҳо оид ба аҳаммияти таҷрибаи педагогӣ дар таълими босамараи забони хориҷӣ ташкил медиҳанд. Таҳлили қоидаҳои бунёдӣ ва назариявии Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забон», «Дар бораи маориф», Консепсияи мактаби миллӣ, Стандарти давлатии таҳсилот, Консепсияи таҳсилоти муттасил, назарияи раванди яклухти педагогӣ, назарияи ташаккули шахсият, ҳамчунин санадҳои директивии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми ҚТ ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологияи тадқиқот дар ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ аз маҷмӯи қоидаҳои фалсафӣ, психологӣ, фарҳангшиносӣ ва педагогӣ, ки мафҳумҳои “муошират”, “фаъолияти шифоҳӣ”, “салоҳиятмандӣ”, “салоҳиятмандии байнифарҳангӣ”-ро мекушоянд; муносибатҳои муназзами фаъолна ва салоҳиятмандона ба ташаккулдиҳии салоҳиятмандии коммуникативӣ ва татбиқ намудани амсилаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ;

қоидаи моҳияти иҷтимоии муошират ва нақши он дар инкишофёбӣ ва худинкишофёбии шахсият иборат мебошад.

Ба сифати сарчашмаи маълумот осори фалсафӣ, фарҳангшиносӣ, мардумшиносӣ, психологияи этникӣ, лингвистика, лингвистикаи психологӣ, ҷомеашиносӣ ва педагогии олимон доир ба масъалаҳои мутосибати босалоҳият, салоҳияти байнифарҳангӣ, моделҳои таҷрибавӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва ғайра истифода гардиданд.

Масъалаҳои салоҳиятмандии байнифарҳангӣ, хусусиятҳои миллӣ-фарҳангии ин ё он миллат, зарурати инкишофдиҳии ҳусни тавачҷуҳ ва парвариши таҳаммулпазирӣ дар муносибат бо дигар халқҳо дар осори муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ имрӯз дар якҷанд самт мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд: концепсияи гуфтугӯи фарҳангҳо дар таҳсилот ва таълими забонҳои хориҷӣ (В. С. Библер, А.И. Кукуев, С.Э.Неъматов, В. В. Сафонова, Е. И. Пассов); асосҳои коммуникатсияи байнифарҳангӣ ва забонӣ (Е.М.Верешагин, С.В.Костюк, Э. П. Шубин); ташаккули салоҳиятмандии иҷтимоӣ-фарҳангии муҳассилин (В.Г.Воробёв, И.И.Лейфа, Г.Г.Каршиева); ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ (И. А. Зимняя, А.П.Бостанжи, А.П.Садохин, Х.Г.Сайфуллоев, Р.А.Свиридон, И.С.Соловёва, В.П.Фурманова); салоҳиятмандии коммуникативии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди омодагардонии касбӣ (С.Н.Алиев, З.Х.Сайфуллоева, И.Е.Павленко).

Заминаҳои эмпирикӣ: мушоҳидаҳои педагогӣ, суҳбат, назарпурсӣ, мусоҳибаҳои фардӣ ва гуруҳӣ, санчиши тестӣ, таҳлили маҳсули фаъолияти донишҷӯён, омӯзиш ва ҷамъбасти таҷрибаи кори омӯзгорон оид ба ташаккули салоҳияти байнифарҳангии омӯзгорони оянда бо мақсади санчиши фарзияи пешниҳоднамуда, ташкилу гузаронидани озмоиши педагогӣ, таҳлили миқдорӣ ва сифатӣ бо истифодаи методҳои коркарди математикии натиҷаҳои таҳқиқоти озмоишӣ.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти озмоишӣ дар асоси се факултет - факултетҳои забонҳои романӣ-германӣ ва англисии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (минбаъд:

ДДОТ), факултети забонҳои хориҷии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (минбаъд: ДДБ) анҷом дода шуд. Таҳқиқот 430 донишҷӯ-бакалаври муассисаҳои таҳсилоти олии мазкур, инчунин 146 талабаи МТУ ва литсейҳо, 9 муаллими забонҳои хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии номбурда ва 8 муаллими забони хориҷии МТУ № № 8, 28, 89 шаҳри Душанбе, МТМ № № 9, 11, 12, литсейи № 1, литсейи хусусии «Аминчон», литсейи назди ДДБ аз шаҳри Бохтарро фаро гирифт.

Навгони илмӣ таҳқиқот аз чунин ҷанбаҳо бармеояд:

1. Бори нахуст дар илми педагогика ва таърихи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон методикаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар шароити муҳити бисёрфарҳангии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуд.

2. Қоидаи концептуалии равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён-бакалаврҳо, ҳамчун қисмати пешбари омодагии касбӣ, ки барои бурдани фаъолияти мустақилонаи таълимӣ дар шароитҳои муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст, муайян карда шуд.

3. Моҳият ва сохтори салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён зимни таълими забони хориҷӣ дар муҳити бисёрзабонӣ муайян карда шуданд, шаклҳои онҳо (забонӣ, коммуникативӣ, мавзӯӣ, шахсиятӣ, таълимӣ) ҷудо карда шуданд, пуррагардони мундариҷавии онҳо мавриди баррасӣ қарор гирифт.

4. Модели ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён, ки самарабахшии истифодаи технологияҳои инноватсиониро ҳангоми таълими забони хориҷӣ таъмин месозад, коркард ва тасдиқ карда шуд.

5. Семинари махсус оид ба мавзӯи «Муоширати байнифарҳангии муаллими забони хориҷӣ», ки ба ташаккул ва тақомули низоми

донишҳо, малакаҳо ва маҳоратҳои донишҷӯён - муаллимони ояндаи забони хориҷӣ нигаронида шудааст, коркард карда шуд.

6. Низоми санҷиши ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён, ки меъёрҳои фарҳангшиносӣ, коммуникативӣ, касбӣ ва шахсиятӣ-арзиширо фаро мегирад, инчунин нишондодҳои аз рӯйи ҳар меъёр ба даст овардашуда пешниҳод карда шуданд.

7. Маводи нав оид ба амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ (АНШХ), ки таъсири мутақобилаи фарҳангҳои миллӣ, мубрамгардонии ҳолатҳои воқеии муоширати байнифарҳангӣ ва амалисозии методҳо ва воситаҳои технологияҳои бозигиро пешбинӣ мекунад, коркард карда шуд.

8. Меъёрҳои таҳқиқи озмоишии фаъолияти таълимии донишҷӯён дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ, ки шомили тамоюл ба ошкорсозии маҳорати банақшаگیرӣ ва ба амал татбиқгардонии нақшаи муоширати забони ғайр мебошанд, тасвир карда шуданд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Модели ташаккули салоҳияти байнифарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ ба самаранокии технологияҳои инноватсионӣ зимни таълими муошират бо забони хориҷӣ: мақсадҳо, вазифаҳо, маҷмӯи принсипҳо, давраҳои ташаккули онҳо ва меъёрҳои арзёбии ташаккули проблемаи мавриди таҳқиқ мусоидат менамояд.

2. Сохтори ташаккули салоҳияти байнифарҳангии донишҷӯён, ки аз ҷузъҳои забонӣ, коммуникативӣ, таълимӣ ва муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ, инчунин мундариҷаи фарҳангшиносӣ иборат аст, шароити бавучудоварии салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ мебошад ва омӯзиши ҳамаҷонибаи фарҳанги худӣ онҳоро талаб менамояд, ки барои ташаккули салоҳиятҳои байнифарҳангии касбӣ зарур аст.

3. Қоидаҳои концептуалии муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ ба ташаккули салоҳияти байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрзабонии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ.

4. Семинари махсус дар мавзӯи «Муоширати байнифарҳангии омӯзгори забони хориҷӣ», ки ба ташаккул ва тақомули низоми донишҷӯ, малакаҳо ва маҳоратҳои донишҷӯён - омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ нигаронида шудааст,

5. Низоми тафтиши ташаккули салоҳияти байнифарҳангии донишҷӯён, ки меъёрҳои фарҳангшиносӣ, коммуникативӣ, касбӣ ва шахсиятӣ-арзишӣ, инчунин нишондодҳои аз рӯи ҳар меёр бадастомадаро фаро мегирад.

6. Маводи коркардшудаи таълимӣ оид ба АНХШ, ки таъсири дутарафаи фарҳангҳои миллӣ, муҷтамабгардонии ҳолатҳои воқеии муоширати байнифарҳангӣ ва амалисозии методҳо ва воситаҳои технологияҳои бозигиро пешбинӣ менамояд.

7. Роҳҳои инкишофи салоҳияти байнифарҳангии муаллимони забони хориҷӣ тавассути ҳамкории педагогӣ дар асоси муоширати байнифарҳангӣ.

8. Муносибатҳои субъектӣ-субъективии баробарарзиш, ки ба рушди боварнокии донишҷӯён ба нерӯи худ, омодагии онҳо ба фаъолияти байнифарҳангӣ ва қобилият ба худинкишофдиҳӣ нигаронида шудаанд.

9. Чаҳорҷӯбаҳои таъйиншудаи шароитҳои ташкилӣ-педагогӣ барои баланд бардоштани самаранокии ташаккули салоҳияти байнифарҳангии донишҷӯён, ки рағбати онҳоро ба омӯзиши фарҳанги забони ғайр таҳриқ медиҳад; методҳои ташаккули иҷтимоӣ-фарҳангӣ ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ; таҷрибаи тодонишгоҳии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ ва хусусиятҳои этникӣ-психологӣ онҳо; робитаҳои байнифанӣ дар рафти инкишофи салоҳияти байнифарҳангии донишҷӯён - омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ.

10. Меъёрҳои таҳқиқоти озмоишии таълимдиҳандаи фаъолиятмандии донишҷӯён дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ, ки ба ошкоргардонии маҳорати нақшакашӣ ва амалисозии нақшаи

коммуникатсияҳои ғайрзабонӣ дар донишҷӯёни таҷрибаомӯз тамоюл дорад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар рисола дар асоси талабот нисбати омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ модели ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён зимни таълими муошират бо забони ғайр, ки мақсад, вазифаҳо, муносибатҳо, принципҳо, қисматҳо, сохтор ва мундариҷаи муоширати байнифарҳангии дар шароитҳои таълим дар муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ ташаккулёбандаро фаро мегирад, коркард карда шудааст. Модели коркардшуда барои барқарорсозии асоси назариявии омодагии донишҷӯён ва самаранокии технологияҳои педагогӣ ҳангоми таълими забони хориҷӣ хидмат мерасонад, ки ба татбиқи он дар рафти таълими равияи шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ ба забони хориҷӣ мусоидат менамояд. Дар таҳқиқот мураттабсозии мақсадҳо, вазифаҳо, фарзияҳо гузронда шуд; принципҳо ва мундариҷаи таълим, шароитҳои педагогӣ, давраҳои таҳқиқи таҷрибавӣ-озмоишӣ ва меъёрҳо барои баҳодихии маҳоратҳо ва малакаҳои ташаккулёфта ифода карда шуданд; ифодаи ҳосаи низомнокии таҳсилоти донишгоҳӣ - раванди ташаккули муоширати байнифарҳангии касбии донишҷӯёни факултаҳои забонҳои хориҷӣ, ки ба маҷмӯиат ва ҳамгирии фанҳои омӯхташавандаи ихтисосӣ (АНШХ) ва умумикасбӣ (методӣ) бо роҳёбии минбаъда ба амалияи педагогӣ асос меёбад, пешниҳод карда шуд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот ба модели пешниҳодгардида асос меёбад, ки он аз дидгоҳи назариявӣ асоснок ва ба таври озмоишӣ барои ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён-бакалаврҳо ва барои самарабахшии технологияҳои инноватсионӣ ҳангоми таълими коммуникатсияи байнифарҳангӣ санҷида шудааст, ки он барои ҳалли вазифаҳои баланд бардоштани самарабахшии раванди ташкилдодашудаи таълими забони хориҷӣ истифода бурда мешавад. Барномаи таҳиякардаи диссертант оид ба таҳқиқи таҷрибавӣ-озмоишӣ бо мақсади рушди салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллимони ояндаи

забони хориҷӣ, ки вазифаи ҳар давраи таълим ва қисми мавзӯӣ тибқи ҳар давра ба он дохил мегардад, барои бадастоварию ташаккули донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои донишҷӯён ва салоҳиятҳои онҳо дар муҳити бисёрфарҳангӣ равона карда шудааст. Маҷмӯи таълимӣ-методӣ (МТМ), ки ба барнома ворид гаштааст, силлабус ва мундариҷаи курси «Амалияи нутқи шифохӣ ва хатгӣ (АНШХ)» барои курсҳои якум ва дуюм коркард карда шудааст. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро омӯзгорон метавонанд ба сифати коркарди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ барои ташаккули мақсадноки муоширати байнифарҳангии касбии донишҷӯён, боло бурдани сифат ва самаранокии таҳсилоти забони ғайр ва омодагии касбии донишҷӯёни факултаҳои забонҳои хориҷӣ мавриди истифода қарор диҳанд.

Маводҳои таҳқиқот ҳамчунин метавонанд барои курсҳои махсус, семинарҳои махсус, таҷрибаомӯзиҳо, тренингҳо дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ истифода бурда шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Бо дақиқияти қавоиди аввалияи методологӣ ва назариявӣ; таҳлил ва баҳисобгирии ҳолати проблемаи таҳқиқот дар назария ва амалияи педагогӣ; истифодаи маҷмӯи методҳои тавъам бо мақсад, вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқ; хусусиятнокии маводи таҷрибавӣ; санҷиши озмоишии фарзия ва тасдиқи муваффақонаи кори таҷрибавӣ дар амалияи муассисаҳои таҳсилоти олий; муътамадии натиҷаҳои ба даст овардашуда; таҷрибаи кори бисёрсолаи муаллифи рисола дар муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ; коркарди маълумотҳои озмоишӣ тавассути методҳои омори риёзӣ таъмин карда мешавад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ (бо шарҳ ва соҳаи таҳқиқот). Муҳтавои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси 13.00.08 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ) тибқи

фармоиши КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8.04.2022 таҳти № 125 мувофиқат менамояд:

- *банди 1.* Коркарди назарияи таълими фанҳои мушаххас, аз ҷумла дар сатҳи байнифанӣ; фаъолияти инноватсионӣ ва таҷрибавӣ-озмоишии муаллимони фанҳо ҳамчун яке аз манбаъҳои рушди назария ва методикаи таълим дар соҳаҳои дониш ва дараҷаҳои таҳсилот.

- *банди 2.* Омӯзиши иқтисодии рушдбанд ва тарбиявии фанҳои таълимӣ дар равандҳои таълим.

- *банди 3.* Коркарди концепсияҳои мундариҷаи фанҳои таълимӣ дар дараҷаҳои гуногуни таҳсилот; тарҳрезии мундариҷа, методҳо ва шаклҳои ташкили таълим дар шароитҳои тағйирёбӣ, иттилоотикунонӣ ва ҳамагонии равандҳои ҷомеа, фарҳанг ва таҳсилот.

- *банди 4.* Коркарди технологияҳои инноватсионии таҳсилот ва шаклҳои ташкили таълим.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот аз асоснок гардонидани ғояҳо ва қоидаҳои асосии рисола, коркарди модели концептуалие, ки дар асоси равиҳои системавӣ-ҳамгирӣ, шахсиятӣ-фаъолмандӣ ва босалоҳият барои ҳалли проблемаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар чараёни таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгории Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар гузаронидани кори таҳқиқотӣ, тафсир ва тасдиқи натиҷаҳои бадастомада имкон медиҳад, иборат мебошад.

Ширкати шахсии муаллиф инчунин аз коркард ва амалисозии семинари махсус дар мавзӯи «Коммуникатсияи байнифарҳангии омӯзгори забони хориҷӣ», ки ба таълими озмоишӣ ворид карда шудааст, ва аз интихоби методҳо ва тарзҳои таълим бо мақсади педагогикунони кулли раванди таълими касбӣ, аз татбиқи мустақим ва роҳбарӣ ҷиҳати гузаронидани кори таҷрибавӣ-озмоишӣ, аз иҷрои мустақилонаи таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин аз матолиби ба ҷоп расонда иборат мебошад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ мунтазам дар маҷлисҳо ва семинарҳои илмӣ-методиӣ кафедраи методикаи таълими забонҳои хориҷӣ (олмонӣ, фаронсавӣ) ва маҷлисҳои шӯрои илмии факултаи забонҳои романӣ-германи ДДОТ ба номи С. Айнӣ, дар конфронсҳои дохилидонишгоҳии ДДОТ ба номи С. Айнӣ, дар конфронсҳои сершумори байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ оид ба методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, ки дар шаҳри Душанбе баргузор гаштаанд, ҳисобот дода ва муҳокима шудаанд; қоидаҳои асосии рисола ва қисми озмоишии таҳқиқот дар қорҳои таълимӣ, берун аз таълимӣ ва дар давраи таҷрибаомӯзии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти умумии миёнаи шаҳрҳои Душанбе ва Бохтар санҷида шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар маводҳои Паёми ДДОТ ба номи С. Айнӣ, Паёми ДМТ, маҷмӯаҳои маводҳои конфронсҳо инъикос ёфтаанд. Онҳо аз санҷиши зарурӣ гузаштанд, дар конфронсҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, мизҳои мудаввар, семинарҳо ва тренингҳо васеъ муҳокима карда шуданд, дар 25 мақола баён гардиданд, аз ҷумла 5-тои онҳо дар матбуоти даврии тавсиякардаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расиданд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ба мантиқи таҳқиқот мувофиқат менамояд ва аз муқаддима, ду боб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Мухтавои рисола дар 181 саҳифаи ҳуруфчинии компютерӣ баён карда шудааст. Дар матн 7 ҷадвал, 1 диаграмма ва 2 расм мавҷуд мебошад. Рӯйхати адабиёт 205 номгӯро фаро мегирад, ки 6-тои онҳо ба забони хориҷӣ мебошанд.

БОБИ ЯКУМ
АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ САЛОҶИЯТМАНДИИ
БАЙНИФАРҶАНГИИ ДОНИШЇЌЎЁН ДАР РАВАНДИ ОМУЇЗИШИ
ЗАБОНИ ХОРИЇЌИ ДАР ШАРОИТИ МУҶИТИ БИСЁРФАРҶАНГИИ
ДОНИШГОҶҶОИ ОМУЇЗГОРИ

1.1. АсосҶои психологӣ ва педагогии салоҶиятмандии байнифарҶангии донишЇЌЎЁН дар шароити бисёрфарҶангӣ

Консепсияи миллии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон талаботи нави иҷтимоиро нисбати ташаккули нишондодҳои ҳаётии шахсият муайян менамояд. Бознигарии арзишдоварии натиҷаҳои таҳсилот аз мафҳумҳои «омодагӣ», «таълимгирифта», «тарбиядида» ба мафҳумҳои «салоҳият», «салоҳиятмандӣ»-и муҳассилин сурат мепазирад.

Мафҳуми «салоҳиятмандӣ» решаи лотинӣ дорад ва аз вожаи compete ба вуҷуд омада, ба тоҷикӣ ҳамчун «ноил мегардам», «мутобиқат мекунам» тарҷума мешавад. Ин мафҳум дар адабиёти педагогӣ ва психологӣ кайҳо боз мавриди истифода қарор гирифтааст, вале фақат вақтҳои охир таваҷҷуҳ ба он афзудааст. Яқинан, ин ба он вобаста аст, ки паҳлуҳои воқеияти зудтағйирёбандаи рӯзгори мо равшантар мешаванд.

Дар даврони мо салоҳиятмандӣ ҳамчун қобилияти мустақилона амалигардонидае пазируфта мешавад, ки ба донишҳои ҳосилкардаи хонанда, таҷрибаи зеҳнӣ ва ҳаётӣ, арзишҳо ва майлу рағбатҳои ӯ асос ёфта, ин қобилиятро ӯ дар натиҷаи фаъолияти маърифатӣ ва таҷрибаи таълимӣ рушду нумӯ бахшидааст.

Салоҳиятмандии мутахассис мавзӯи таваҷҷуҳи афзуни муҳаққиқони муосир гаштааст (В. А. Адолф, И. Л. Бим, И.А.Зимняя, И. Ф. Исаев, Л. С Подимова, В. А. Слостенин, П.В.Сисоев, А. И. Шукин ва дигарон). Дар осори онҳо чанбаҳои муҳталифи хориқай мазкур баррасӣ карда шудаанд.

Мо аҳаммияти истилоҳиносиरो дар барқарорсозии ҳақиқат ба ҳисоб гирифта, ба таҳлили мафҳумҳо ва истилоҳот бо мақсади барҳам задани духӯрагии истифодаи онҳо нисбати проблемаи таҳқиқоти худ рӯ

овардем. Пеш аз ҳама, моҳияти истилоҳоти «салоҳият» ва «салоҳиятмандӣ»-ро баррасӣ менамоем.

Дар луғати вожаҳои хориҷӣ нишон дода мешавад, ки «компетентсия» (аз калимаи лотинии *competere* - ноил гаштан, мутобиқат кардан, монанд шудан) доираи масъалаҳост, ки нафаре аз онҳо хуб огоҳӣ дорад. «Салоҳиятмандӣ - 1) дорои салоҳият будан; 2) ба даст овардани донишҳое, ки оид ба ягон чиз ҳукм баровардан имкон медиҳанд».

Дар луғати энциклопедии шуравӣ омадааст: Салоҳият (компетенсия, аз калимаи лотинии *competentis* - қобилият) маҷмӯи донишҳо, малакаҳо, маҳоратҳост, ки онҳо дар ҷараёни омӯзиши забони хориҷӣ ташаккул меёбанд. Яъне «забон» ойинаи фарҳанг аст, ки дар он на танҳо олами атрофи инсон, балки ҳамчунин менталитет, хислати миллӣ, тарзи ҳаёт, анъанаҳо ва ҷаҳонбинияш мунъакис мегарданд. Забон инчунин нигоҳбони арзишҳои фарҳангӣ дар лексика, грамматика, фолклор, дар шаклҳои нутқи хаттӣ ва даҳонӣ мебошад.

Манбаҳои дигари луғавӣ салоҳиятмандиро ҳамчун қобилияти фард фаъолияти мутақобилаи самаранок ба роҳ мондан бо одамони атроф дар низоми муносибатҳои байнишахсӣ муайян мекунанд. Салоҳиятмандӣ дар рафти низоми муоширатро азхуд кардан ва ба фаъолияти муштарак ворид гаштани фард ташаккул меёбад. Дар ҳамон ҷо зикр мегардад, ки ба таркиби салоҳиятмандӣ инҳо дохил мешаванд:

- маҳорати дар ҳолатҳои иҷтимоӣ самтгирӣ карда тавоништан;
- маҳорати дуруст муайян намудани хусусиятҳои шахсӣ ва ҳолати эмотсионалии одамони дигар;
- маҳорати интиҳоб кардани тарзҳои созгори муошират ва амалигардонии онҳо дар ҷараёни фаъолияти мутақобила.

Дар робита ба гуфтаҳои боло ошкорсозии маънии мафҳумҳои «салоҳият» ва «салоҳиятмандӣ» имкон медиҳад, ки моҳият ва хусусияти боз як мафҳум - «салоҳиятмандии байнифарҳангӣ» муайян карда шавад. Таҳлили сарчашмаҳои педагогӣ шаҳодат медиҳад, ки таҳти мафҳуми

«салоҳиятмандии байнифарҳангӣ» муҳаққикон «муносибати мусбат ба мавҷудияти гурӯҳҳои гуногуни этникӣ-фарҳангӣ ва мутобиқшавии ихтиёрии ниҳодҳои иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа ба талаботи гурӯҳҳои гуногуни фарҳангӣ»-ро мефаҳманд [157].

Баъзан мафҳуми «салоҳиятмандии байнифарҳангӣ»-ро бо чунин раванди густаришманде ҳамчун муоширати байнифарҳангӣ вобаста мекунонанд, ки онро муаллифон ба сифати «маҷмӯи шаклҳои гуногуни муносибат ва муоширати байни фардҳо ва гурӯҳҳои мансуб ба фарҳангҳои гуногун» маънидод менамоянд [77].

Омӯзиши таҳқиқоти илмӣ дар соҳаи муоширати байнифарҳангӣ, муоширати касбӣ, фарҳанги гуфтори расмӣ ва ғайра нишон медиҳад, ки рӯҷӯи афкори педагогии ватании муосир ба арзишҳои умумибашарӣ масъалаҳои дар ҷавонон парвариш додани фарҳанги муоширати байнишахсӣ ва корӣ, ташаккули фарҳанги нутқи расмӣ ҳамчун воситаи такомул ва инъикоси ахлоқ, ошноӣ ба дастовардҳои тамаддуни ҷаҳонӣ, мувофиқшавӣ бо шароитҳои ояндаи ғайриҷаҳонӣ касбиро дар мадди аввал мегузорад.

Дар асарҳои И.И.Халеева, Е. Н. Илйин ва дигар муҳаққикон масъалаҳои тамоюли раванди таълиму тарбия ба арзишҳои умумифарҳангӣ тавзеҳи муайян ёфтаанд. Барои таҳқиқоти мо нуктаҳои изҳорнамудаи Л.Г.Веденина доир ба ахамиятнокии омодагии умумифарҳангӣ дар рушди шахсияти донишҷӯ ва сифатҳои аз лиҳози касбӣ муҳимми ӯ ҳамчун мутахассиси оянда эътибори ҷашмрас доранд [36].

Паҳлуҳои иҷтимоӣ-психологӣ проблемаи фарҳанги умумӣ ва фарҳанги гуфтори расмӣ (корӣ) дар асарҳои В.А.Артемов [10], Л.Г. Веденина [36], В.В.Бойко, А.Г.Ковалев, В.Н.Панферов [27] ва дигарон инъикос ёфтаанд. Баъзе масоили нутқи расмии ғайрзабонӣ дар осори муаллифони хориҷӣ баррасӣ гаштаанд: С.Аллеман Чионда (S.Allemann Ghionda) [200], Т.Баумер (Th.Baumer) [201], Х.Дювел (H.Düwell) [202],

К.Еделхоф (Ch.Edelhoff) [203], Я.Летонен (J.Lehtonen) [204], Х.Томас (H.Thomas) [205] ва дигарон.

Дар асарҳои О.Ю.Гусева [53], Н.М.Лебедева [106], О.В.Лунова, Т.Г.Стефаненко, А.П.Садохин [151] ва дигарон муоширати байнифарҳангӣ тавассути қисматҳои фарҳангофаринӣ ва фарҳанги коммуникативӣ амиқ ва ҳаматарафа таҳқиқ карда шудаанд.

Психологияи тафовутҳои байнифарҳангӣ дар қаринаи фарҳанги муошират дар мақолаҳои И.А.Зимняя [72], Р.А.Свиридон [151], С.Г.Тер-Минасова [171], Е.Н.Атаршикова [12], А.П.Бостанжи [29] ва дигарон баён ёфтааст.

Чунон ки аксари кулли муҳаққиқони муосир зикр менамоянд, раванди таълим ва тарбия имрӯз бояд ба хусусиятҳои рушди инсоният - густариши равобити мутақобилаи кишварҳо, халқҳо ва фарҳангҳои онон нигароонида шавад. Ин раванд доираҳои гуногуни ҳаёти ҷомеаро фаро гирифт, ки дар мубодилаҳои пурҷӯши фарҳангӣ ва робитаҳои мустакими миёни ниҳодҳои давлатӣ, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ҳаракатҳои ҷамъиятӣ ва шахсонӣ алоҳида ифода меёбад. Густариши таъсири байниҳамдигарии фарҳангҳо масъалаи худвижагии фарҳангии халқҳо ва тафовутҳои фарҳангии онҳоро хеле мубрам мегардонад.

Дар ин шароит барои мактаб проблемаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии мутахассисон дар раванди аз ҷониби онҳо азхуд кардани фанҳои гуманитарӣ мубрамияти вижа пайдо мекунад. Чунин азхудкунӣ метавонад ҳамчун воситаи мутобиқшавӣ ба шароитҳои минбаъдаи фаъолияти иҷтимоӣ ва касбӣ амал намояд. Ба таври дигар гӯем, парвариши салоҳияти байнифарҳангӣ яке аз мақсадҳои таҳсилоти олии муосир мебошад. Маҳз низоми таҳсилот бояд вазифаи душвор - раҳосозии одамонро аз дидгоҳҳои кӯҳнашудаи этникимеҳварӣ ва ивази онҳо бо дидгоҳҳои нисбии этникии бештар мувофиқ ба воқеиятҳои олами ягонае, ки мо дар он зиндагӣ дорем, ба дӯши худ гирад. Сиёсати давлатҳои муосир низ бояд ба ин равона карда шавад,

зеро онҳо торафт бисёрэтникӣ мешаванд, пас масоили салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар ҳаёти онҳо ба мадди аввал мебарояд.

Чунон ки Р.Р.Бикитеева зикр мекунад, асоси рушди салоҳиятмандии байнифарҳангиро омӯзиши фарҳанг ташкил медиҳад [22].

Дидгоҳҳои муҳаққиқони дигар бо афкори ӯ созгоранд: «Бо сабаби рушди ҷомеаи инсонӣ ба одамон лозим меояд, ки дар тамоми ҷаҳон сайру сафар кунанд ва бо гурӯҳҳои бисёрмиллат ҳамкорӣ намоянд. Чӣ тавр онҳо дар ин маврид аз тасаввурот ва арзишҳои, ки садҳо ва ҳазорҳо сол дар замиранон ҷой гирифтаанд, раҳӣ ёбанд? Ин амри муҳол аст ва барои ин кӯшиш ҳам набояд кард. Кор, ки онҳо метавонанд анҷом диҳанд, идроки худро ҷиҳати воқеоти атроф густариш додан, тафовутҳои мавҷудай фарҳангиро эътироф намудан мебошад» [22, с.12].

Ба қавли У.Ю.Клепсова, инсоният бояд дар ҷаҳорҷӯбаи фарҳанги нав - фарҳанги таҳаммулпазирӣ ва ҳамризоӣ, фарҳанги гуфтугӯ зистанро омӯзад. Дар ин робита, муаллиф ба истилоҳи «фарҳанги толерантноӣ» рӯ меорад (*tolerantia* - таҳаммул, сахлгирӣ), ки дар фаҳмиши ӯ толерантноӣ таркиби нозук, безътимод, аммо мутлақо заруриест дар муносибатҳои инсонӣ, динӣ, иҷтимоӣ, давлатӣ ва ҳоказо [88, с.64].

Гуфтаҳои мазкурро ба асос гирифта, хулоса кардан мумкин аст, ки парвариши таҳаммулпазирӣ боз як вазифаи ниҳодҳои таълимӣ марбут ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ мебошад.

Аз нигоҳи мо, мафҳуми «салоҳиятмандии байнифарҳангӣ» ҳамчунин бо мафҳуми «фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангӣ» вобастагӣ дорад. Дар низоми таҳсилот фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангӣ ҳамчун василаи дарки манзараи олам амал менамояд. Мафҳуми нисбатан созгори манзараи олам муайянсозии он ҳамчун тимсоли аввалияи ҳамафарогири олам аст, ки дар асоси ҷаҳоншиносии инсон нуҳуфтааст, хусусиятҳои моҳиятии оламо дар фаҳмиши намояндагони он муаррифӣ мекунад ва натиҷаи кулли фаъолияти маънавии инсон мебошад.

Манзараи олам аз лиҳози табиати худ дуалистӣ аст. Он ҳамчун унсури ифодагари шуур ва фаъолияти ҳаётии инсон вучуд дорад. «Нақшҳо»-и манзараи оламо дар забон, ишораҳо, санъати тасвирии динӣ ва дунявӣ, мусиқӣ, маросимҳо, ашё, одоби муошират, мӯдҳо, усулҳои хоҷагидорӣ, технологияи ашё, ки дар қолабҳои маъмулии иҷтимоӣ-фарҳангии рафтори одамон дарҷ ёфтаанд, ошкор намудан мумкин аст [92, с.48].

Ба таври дигар гӯем, аз як ҷониб, манзараи олам тимсолҳои оламо, ки бо фаъолияти ҳаётии инсон вобаста мебошад, шарҳ медиҳад, аз ҷониби дигар, раванди пайдоиши манзараҳои нави олам ҷой дорад, ки дар рафти рефлексияи вижаи муназзам амалӣ мегарданд. Зикр кардан бояд, ки манзараи инфиродии олам дар худ ягонагии «шахсӣ» ва «халқӣ»-ро меомезад. Азбаски манзараҳои олами инсонҳои гуногун асли умумии моҳиятан «халқӣ» доранд, онҳо бузургҳои ҳамандоза мебошанд.

Манзараи олам ҳамчун миёнави созгори байни соҳаҳои гуногуни фарҳанги башарӣ амал намуда, ба ҳамгирии одамон дар ҷомеа мусоидат мекунад. Ба ақидаи Г.В.Колшанский, талаботи иҷтимоӣ ба манзараи олам аз хоҳиши ба даст овардани ягонагии тасаввури воқеият, ба вучуд овардани воситаи таъминкунандаи ҳамгирии фардҳо ва гурӯҳҳо ва роҳбарии умумӣ ба равандҳои гуногуни меҳнатӣ иборат аст [92, с.51].

Салоҳиятмандӣ категорияест, ки ба доираи муносибатҳои байни дониш ва фаъолияти амалии одам тааллуқ дорад. Мувофиқи таърифи Б.Ю.Элкони́н, салоҳиятмандӣ хусусияти ихтисосии фард мебошад, ки хангоми ба фаъолият ворид намудани ӯ баргирифта шудааст [195, с.82].

Яке аз мақсадҳои таълими забони хориҷӣ рушди салоҳияти коммуникативии ғайрзабонӣ аст, пас вазифаи асосии таълими забони хориҷӣ аз ташаккулдиҳии салоҳияти коммуникативӣ, яъне қобилияти омодагӣ ба амалисозии муоширати байнишахсӣ ва байнифарҳангӣ тавассути забони ғайр бо намояндагони забон мебошад.

Муҳассилини муосир имкон доранд, ки забони хориҷиро биомӯзанд ва ҳамзамон салоҳияти коммуникативии худро ривоч диҳанд. Барои нутқи шифоҳӣ бетакаллуфӣ байни шарикони коммуникатсия, омода набудани иқдоми нутқ ва номавҷудии дастур ҷиҳати хабаррасонии дорой хусусияти расмӣ хос аст.

Муҳаққиқони проблемаҳои нутқшиносӣ зикр менамоянд, ки муаллифони гуногун мафҳуми «салоҳияти коммуникативӣ»-ро начандон ҳаммаъно шарҳ медиҳанд. «Миқдор ва сифати қисматҳои салоҳиятмандии коммуникативӣ, - менависад Т.А.Лебедева, - дар муаллифони гуногун ба ҳам мувофиқ намеоянд, ҷойгиркунонии онҳо нисбист ва ба мадди аввал қисматҳои гуногуни мундариҷа бароварда мешаванд» [106, с.84]. Барои ба ин эътимод кардан якчанд тафсири салоҳияти коммуникативиро муқоиса менамоем.

«Барои назарияи нутқ салоҳияти коммуникативие бештар муҳим аст, ки он ҳам нутқ - гуфтор, ҳам истимоъ, ҳам хат, ҳам хониш ба забони омӯхташавандаро дар бар мегирад. Салоҳияти коммуникативӣ на танҳо донишҳои назариявӣ, балки ҳамчунин малакаи нутқи озодонаро назардошт мекунад» (23, с.12).

И.Л.Бим салоҳияти коммуникативиро ҳамчун омодагӣ ва қобилияти ба амал татбиқ гардонидани муошират дар ҳудуди муайянкардаи барнома, инчунин тарбия, таълим ва рушди шахсияти инсон тавассути забони хориҷӣ баррасӣ менамояд [23, с.13].

Мафҳуми «салоҳияти коммуникативӣ», ки ба сифати мақсади ҳамгароикардашудаи таълими забони хориҷӣ амал менамояд, муоширати байнишахсӣ ва байнифарҳангии ғайрзабонӣ бо намояндагони забон дар ҳудуди аз ҷониби стандарт муайянгардида фаҳмида мешавад.

Мо муносибатҳои гуногунро ба мафҳуми «салоҳияти коммуникативӣ» аз назар гузаронда, концепсияи И. Л. Бимро ҷонибдорӣ менамоем, чунки он, аз дидгоҳи мо, нисбатан дуруст мебошад.

Болоравии таваччуҳ ба проблемаҳои коммуникатсияи ғайрзабонӣ дар ҷаҳони муосир аён аст. Густариши фазои иттилоотӣ, рушди технологияҳои нави коммуникатсионӣ, афзоиши робитаҳои корӣ ва шахсӣ, мубодилаҳои фарҳангӣ ва робитаҳои мустақими байни ниҳодҳои давлатӣ, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ҳаракатҳои ҷамъиятӣ, ҳамкориҳои илмӣ, тиҷорат, сайёҳӣ зарурати муносибатҳои навро зимни таълими забони хориҷӣ, ҳам дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ ва ҳам ғайризабонӣ, ба вуҷуд меоранд. Айни замон мутахассисоне талабгор доранд, ки барои онҳо забони хориҷӣ асбоби зарурии фаъолияти касбист. Рафтори нутқии мувофиқ дар ҳама гуна шакл аз ҷониби таълимгирандагон азҳудкунии на танҳо донишҳои системавӣ-забонӣ, балки ҳамчунин донишҳои қонунҳо, анъанаҳо, менталитети кишвари забони мавриди омӯзишро тақозо карда, ҳамин тариқ ба онҳо барои ширкат варзидан дар коммуникатсияи байнифарҳангӣ ва гуфтугӯи фарҳангҳо ёрӣ мерасонад.

Ҳоло ҷӣ гуна амалӣ гардидани салоҳиятмандии байнифарҳангиро дар равиши таълими забонҳои хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Барои мадад расондан ба муҳасилин ҷиҳати он, ки худро субъекти фарҳанги бисёрзабонӣ эҳсос намояд, дар ӯ малакаҳо ва маҳоратҳои муошират дар қаринаи гуфтугӯи фарҳангҳо инкишоф бахшидан лозим аст. Мақсади асосии ҷунин таълим дар муҳасилин ташаккул додани идроки нави фарҳангӣ мебошад - бо намояндаи фарҳанги дигар робита барқарор намуда, онҳо бояд тарзи дигари зиндагонӣ, арзишҳои дигарро бифаҳманд, ба арзишҳои фарҳангии худ аз диди дигар нигаранд ва аз қолабҳои мавҷуда даст кашанд. Донишҷӯёро ба фарҳанги дигар ворид карда, хусусиятҳои умумии фарҳангҳои худӣ ва ғайрихудиро ошкор сохтан ва тавассути ин умумият ба онҳо барои ворид гаштан ба олами вижаи миллии фарҳанги дигар ёрӣ расондан зарур аст. Ва зимнан масъалаи аз ҳама мушкил ҳалли худро меёбад - воридшавӣ ба фарҳанги дигар бидуни ҷудошавӣ аз фарҳанги худ сурат мепазирад.

Омӯзгор муҳасилинро бо кишвари забони омӯхташаванда ошно гардонда, таваччуҳи онҳоро ба фарҳанги худӣ равона месозад, ҷунки

коммуникатсияи байнифарҳангиро фақат ба воситаи омӯзондани забон ва фарҳанги кишвари забонаш мавриди омӯзиш таълим додан мумкин нест. Муқоиса бо фарҳанг ва забони худӣ барои фаҳмидани фарҳанги ғайр мадад мерасонад.

Ҳар иштирокчии гуфтугӯи байнифарҳангӣ на танҳо намояндаи фарҳанги худ ба маънои васеи калима, балки намояндаи минтақаи худ низ мебошад. Аз нигоҳи мо, чунин таркиб ҳамчун қисмати минтақавӣ бояд дар раванди таълими забони хориҷӣ аз ҳисоби ба мундариҷаи таълим ворид кардани матолиб бахшида ба кишвар, минтақа, шаҳри худ ба назар гирифта, дар шакли бозиҳои нақшофарӣ, ки дар рафти онҳо маҳорати пешниҳодсозии иттилоот доир ба ин ё он соҳаи ҳаёти ватани худ ифода мегардад, амалӣ карда шавад. Ин ҳама ёрӣ мерасонад, ки на фақат фарҳанги ватани худ, балки ҳамчунин фарҳанги маҳали худ беҳтар фаҳмида, ба он аз лиҳози фарҳанги дигар назар андохта шавад. Яъне зимни дар муҳассилин ташаккул додани салоҳиятмандии байнифарҳангӣ истифодаи қисмати минтақавиро зикр намудан лозим аст. Ҳамин тавр, толибилм забони хориҷиро омӯхта ва дар коммуникатсияи байнифарҳангӣ ширкат варзида, забони модарӣ ва фарҳанги худро амиқтар дарк менамояд.

Яке аз давраҳои ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар чараёни таълими муоширати ғайрзабонӣ омӯзиши тафовутҳои фарҳангӣ ва менталии намояндагони забон мебошад. Дар чараёни ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар муҳассилин парвариш додани муносибати таҳаммулпазирона ба фарҳанги мавриди омӯзиш муҳим аст, ки ин омодагии фард ба дарки тарзи нави афкор; омӯзондани воқеъбинона баҳогузори кардан ба фарҳанги халқи дигар; бедор намудани хоҳиши ҳарчӣ бештар доништан оид ба кишвари забони мавриди омӯзиш; муқоиса карда тавониستاني худӣ ва ғайрихудиро, ки барои дар муошират аз кандашавии суҳбат пешгирӣ кардан имкон медиҳад, ифода менамояд.

Ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ идроки проблемаҳое, ки дар коммуникатсия миёни намояндагони фарҳангҳои гуногун, фаҳмиши арзишҳо ва меъёрҳои умумии рафтор ба вуқӯъ меоянд, омилҳои муҳим мебошанд. Амалигардонии коммуникатсияи байнифарҳангӣ омодагии одамро на танҳо барои пазируфтани намояндаи фарҳанги ғайр бо тамоми хислатҳои миллӣ менталии ӯ, балки ҳамчунин қобилияти худро тағйир додан пешбинӣ менамояд. Ин имкон фароҳам меорад, ки ҳодисаҳои нофаҳмии байнифарҳангӣ зуд ва самаранок ҳалли худро ёбанд. Муҳассилин бояд барои ҳалли онҳо ба таври муносиб омода бошанд, то нофаҳмӣ, дарки айнии рафтор ва низоъҳои эҳтимоли, ки метавонанд аз истифодабарии нодурусти забон сар зананд, тавзеҳи хатокоронаи суҳанҳои ҳамсуҳбат ва баҳодиҳии ҳодисаи баамаломата пешгирӣ карда шаванд. Арзишҳои фарҳанги дигарро идрок намудани хонанда барои ташаккули вай ҳамчун мутахассиси хуб мадад мерасонад, барои ҳамкорӣ бо намояндагони ҷомеаи ҷаҳонӣ мусоидат мекунад. Танҳо дар ҳамин ҳолат оид ба гуфтугӯи фарҳангҳо суҳан рондан мумкин аст.

Барои созишҳои босамарои раванди таълим муҳим аст, ки муҳтавои матнҳо ва супоришҳо оид ба онҳо ба муҳассилин доир ба рафтори коммуникативии намояндагони фарҳанги дигар иттилооти кофӣ диҳад. Пеш аз ҳама, ин бо ёрии маводҳои асл (матнҳо, сабтҳои аудиоӣ, филмҳои видеоӣ) сурат мегирад, ки онҳо аз назари ороиши забон меъёри мебошанд, иттилооти лингвистӣ-кишваршиносиро шомиланд ва интиқолдиҳандаҳои ба худ хоси фарҳанги миллианд.

Филм ҳар қадар аз муҳтавои фарҳангии махсус ғанӣ бошад, ҳамон қадар арзиши маърифатияш бештар аст. Маҳз филмҳои асл сценарияҳои комилро, ки воқеияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, қарина ва ҳолати муошират дар рафтори лафзӣ ва ғайрилафзиро аёнани нишон медиҳанд, ба намоиш мегузоранд. Ҳангоми кор бо маводи таълимӣ дар онҳо қисмати фарҳангиро ҷудо кардан, машқҳои забониро бо машқҳои

фарҳангшиносӣ, ки ба фарҳанги нутқӣ-рафтори намояндагони забон асос ёфтаанд, пурра намудан лозим аст [178, с.90].

Дараҷаи фарқиятҳо дар рафтори коммуникативӣ, қоидаҳои нутқӣ, услубҳои муошират дар ҳайатҳои гуногуни забонӣ аксар вақт ҳам дар адабиёти марбут бо мушкилоти истифодаи забон ва ҳам дар дидактикаи лингвистӣ кам қадр карда мешуд. Валекин бояд тазаққур дод, ки тӯли даҳсолаи охирин ба муқоисаҳои лингвистӣ-фарҳангшиносӣ таваҷҷуҳи афзоианда мушоҳида мегардад, чунки тариқи беҳтарини фаҳмидан ва пешгӯӣ кардани рафтори шарик донишмандон он аст, ки ӯ ба кадом афзалиятҳо самтгирӣ менамояд. Аз ин сабаб дар миёни омилҳои, ки ба коммуникатсияи байнифарҳангӣ таъсир мегузоранд, дар навбати аввал арзишҳо, эътиқодот ва умедвориҳои ҷудо шуда меистанд, ки онҳо рафтори коммуникативиро ташаккул медиҳанд.

Вобаста ба он, ки шарикҳои асосии коммуникативии таълимгирандагон муаллими забони хориҷӣ мебошад, нақши муаллими забони хориҷиро бознигарӣ кардан лозим аст. Муаллим бояд на фақат дар амал забони хориҷиро ҳамчун воситаи муошират истифода барад, балки ҳамчунин бояд ҳолатҳои гуногуни коммуникатсияро дар раванди таълим моделсозӣ намояд. Ӯ бояд чунон дараҷаи омодагии забониро шомил бошад, ки барои ташкили кулли раванд ба забони хориҷӣ имконият дошта бошад, нутқи вай зимнан бояд асл, меъёрӣ ва ифоданок бошад.

Ҳаҷми калони маводе, ки барои омӯзиш пешниҳод ва миқдори соатҳои, ки ба азхудкунии он ҷудо карда мешавад, омӯзгоронро маҷбур месозад, ки воситаҳои нави пурсамари ташкилдихии қори аудиториро ҷӯянд; ба раванди таълим чунин намудҳо ва шаклҳои ворид кунанд, ки онҳо фаъолмандии маърифатиро афзоиш медиҳанд, шахсияти эҷодиро, ки ба фаъолияти коммуникативӣ, ба ҳалли вазифаҳои илмӣ, таҳқиқӣ ва амалӣ қобилият дорад, ташаккул медиҳанд; супоришҳои коркард намоянд, ки онҳо таваҷҷуҳи муҳассилинро бармеангезанд.

Ҳалли проблемаи интиқоли дониш аз омӯзгор ба донишҷӯ мақсади асосии таҳсилоти муосир аст. Чӣ тавр муҳассилинро аз зинаи истеъмолгари нофаъоли донишҳо ба дараҷаи муҳаққиқи фаъоле, ки натиҷаҳои баланд ҳосил кардан метавонад, баровардан лозим аст? Ҳалли ин вазифа дар гузариши тадриҷӣ аз бадастоварии «донишҳои тайёр»-и омӯзгор ба идоракунии фаъолияти таълимӣ-маърифатии муҳассилин дида мешавад. Таҳияи гуфтугӯ (диалог) дар раванди таълим ба пайдоиши суолҳо дар муҳассилин, ҷустуҷӯи мустақилонаи иттилоот таҳриқ мебахшад, инчунин роҳҳои муҳокимаи онро дар вақти машғулиятҳо нишон медиҳад. Ҳамин тариқ, яке аз шароитҳои тақомули раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён истифодаи гуфтугӯ ба сифати методи таълим мебошад [22, с.17].

Дар ҷамъбаст тазаккур бояд дод, ки коммуникатсияи воқеии байнифарҳангӣ метавонад дар раванди ошногардонии хонандагон бо арзишҳои ҷаҳонӣ тавассути истифодаи онҳо дар машғулиятҳо ба даст оварда шавад:

- маводҳое, ки шомили ҷанбаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва фарҳангшиносии забони омӯхташаванда мебошанд;
- кори мустақилона бо маводи фарҳангшиносӣ.

Самаранокии ин маводҳо, пеш аз ҳама, бо аслияти онҳо ва ҳамчун натиҷа, тавассути қобилияти ошногардонӣ бо фарҳанги ғайрзабонӣ таъмин карда мешавад. Онҳо қариб ба коммуникатсияи аслии таҳриқ мебахшанд: муҳассилин гӯиё ҳама ҳодисаҳоро аз сар мегузаронанд, нақшҳои муайянро бозӣ мекунанд, мушкилотро ҳал менамоянд, шавқу рағбати худро қонеъ мегардонанд.

Салоҳиятмандии байнифарҳангии, ки барои муоширати самаранок зарур аст, бо ҳам мувофиқ омадани ҳаҷмҳои саводнокии фарҳангии ҳамсуҳбатонро назардошт мекунад. Аз ин ҷо чунин хулоса мебарояд, ки коммуникатсияи самараноки байнифарҳангиро ҳадафмандона омӯзондан ва омӯхтан лозим аст.

Бо тафовут аз хориқаи салоҳиятмандӣ мафҳуми салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ин гуна сатҳи баланди коркарди илмиро доро нест. Ба қавли А. П. Садохин, масъалаҳои салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳанӯз мавзӯи таҳқиқоти махсус қарор нагирифтаанд.

Тавре аз таҳлили андешаҳои муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ бармеояд, мафҳуми «салоҳиятмандии байнифарҳангӣ» ҳангоми ташаккулёбии коммуникатсияи байнифарҳангӣ ҳамчун фанни мустақили илмӣ ба вуҷуд омадааст. Салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар қаринаи муносибат бо фарҳанги дигар, бартарафсозии марказгаройии этникӣ-фарҳангӣ ҳамчун «маҷмӯи қобилиятҳои таҳлилий ва стратегие, ки доираи тавзеҳии фардро дар раванди фаъолияти мутақобилаи байнишахсӣ бо намояндагони дигар фарҳанг тавсеа мебахшад», баррасӣ мешуд [151, с.142].

Тазаккур бояд дод, ки муҳаққиқи олмонӣ Томас Баумер (Thomas Baumer) дар шарҳдиҳии мафҳуми салоҳиятмандии байнифарҳангӣ андешаи ҷолиб пешниҳод кардааст [205, с.102]. Мисли ӯ, Кристоф Еделхоф (Christoph Edelhoff) ба он аз мавқеи рафторӣ наздик шуда, ҳаде мезананд, ки салоҳиятро зимни коммуникатсия бо намояндагони фарҳанги дигар маҳз сифатҳои рафторӣ ташкил медиҳанд, ки аз ин миён инҳо фарқ мекунанд:

- эҳтиром ва арзёбии мусбати шахси дигар бидуни ғалатфаҳмиҳо;
- воқуниши мусбат ба рафтори ғайр;
- пазируфтани нуқтаи назари ҳамсуҳбат, қобилият ба ҳамраӣ;
- таҳаммулпазирӣ ба ҳама гуна гардиши ҳодисот;
- қобилияти аз уҳдаи ҳолати номаълум ва номуайян баромадан [203, с.67].

Аммо дар ин сохтори салоҳиятмандии байнифарҳангӣ донишҷӯи забон ва воқеиятҳои фарҳангӣ ҷудо карда нашудааст, яъне ҳолатҳои

мухталифи фарҳангие, ки зимни онҳо инсон метавонад дар раванди муошират бо намояндагони фарҳанги дигар қарор гирад, ба ҳисоб гирифта нашудааст. Дар ҳақиқат, мавҷудияти фақат ҳамин сифатҳои рафторӣ наметавонад ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангиро таъмин созад. Вале ин маъно надорад, ки онҳо метавонанд ҳамчун як қисми модели умумии салоҳиятмандии байнифарҳангӣ баррасӣ шаванд.

Баъдтар олими дигари олмонӣ Я.Летонен (Jaakko Lehtonen) модели комилтару замонавитари салоҳиятмандии байнифарҳангиро пешниҳод кард, ки онро ҳамчун «қобилияти ба дараҷаи баробар ҳосилсозии идроки муваффақонаи ҳам намояндагони фарҳанги дигар ва ҷомеаҳои коммуникатсионӣ, ҳам намояндагони фарҳанги худӣ» маънидод намуд ва аломатҳои зерини ин қобилиятро ҷудо кард [204, с.56]:

- фаҳмиши вобастагии фаъолият ва рафтори коммуникативӣ аз ҷадвалҳои когнитивии аз лиҳози фарҳангӣ бавучудомада;
- донишҳои моделҳо ва амалиёти коммуникативӣ, эзоҳи онҳо ҳам дар фарҳанги худӣ, ҳам дар фарҳанги омӯхташаванда, инчунин дар забон;
- омодагӣ ба пазириши қаринаи байнифарҳангии муошират;
- дарки вобастагии фаъолият ва рафтори коммуникативӣ аз ҷадвалҳои когнитивии аз лиҳози фарҳангӣ бавучудомада;
- донишҳои услубҳои гуногуншакли коммуникативии рафтор дар фаъолияти мутақобилаи байналмилалӣ;
- донишҳои умумӣ оид ба муносибатҳои байни фарҳанг ва коммуникатсия, бо фарогирии вобастагии тарзи андешаронӣ ва рафтор аз хусусиятҳои тафаккури барои фарҳанги мазкур хоса, инчунин фарқиятҳои байни фарҳангҳо, ки бо чунин хусусиятҳо муайян карда мешаванд;
- маҷмӯи стратегияҳо барои танзими фаъолияти мутақобила,

яъне барои ҳалли баҳсҳо ва мушкилоте, ки дар раванди коммуникатсия ба амал меоянд.

Чихати хуби асосии муносибати мазкур чудо кардани чунин чанбаи салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳамчун қобилияти фаҳмидани фарҳанги худӣ ва бегона мебошад. Боз як чихати мусбати он барқарории робита миёни тафаккур ва рафтор аст. Маҷмӯан модели Я.Летонен тибқи асоси худ дар ҳар сурат ба чанбаи рафтории муошират бо фарҳанги ғайр нигаронида шудааст.

Муҳаққиқи олмонӣ А.Томас (A.Thomas) чунин тавсифи салоҳиятмандии байнифарҳангиро пешниҳод мекунад: «Ифодаи қобилияти фаҳмидан, арҷ гузоштан ва пурсамар истифода бурдани шароитҳо ва омилҳои тасаввур, мулоҳизаҳо, идрок ва амалиёт дар нисбати худ ва одамони дигар дар шароитҳои мутобикшавии мутақобилае, ки сарҳадҳои он аз зухури таҳаммулпазирӣ ба мафҳумҳои мутақобил то рушди шаклҳои муошират ва ҳамкорӣ дар асоси амалиёти муштарак ва то сохтани модели самтгирӣ дар ҷаҳон, тасаввур ва сохти ҷаҳон» мебошад. [205, с.43].

Чунин таърифҳо хусусияти системавӣ доранд ва барои он ки чузъ ба чузъ фаҳмонда шаванд, таҳлили қисмати ҳама таркибҳои ибораи назариявии «салоҳиятмандии байнифарҳангӣ» лозим аст, чунки он бисёр сифатҳо, маҳоратҳо ва малакахоро дар худ омешиш медиҳад ва ғун меорад. Марбут ба ин, воқеиятеро эътироф накардан наметавон, ки онро мухтасар тавсиф намудан номумкин аст.

Я.Летонен муносибати бисёр муаллифнро ба салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳамчун таҳаммулпазирӣ нисбати хусусиятҳои фарҳангӣ, ҳассосияти фарҳангӣ нисбати қоидаҳои рафтор дар ин ё он фарҳанг, огоҳӣ доир ба баъзе воқеиятҳои фарҳангӣ маҳдуд ҳисоб мекунад [204, с.59]. Барои коммуникатсияи муваффақона дар фарҳанги ғайр, аз дидгоҳи ӯ, донишҷӯи забон, таърихи кишвар, санъат, иқтисод, ҷомеа ва ҳоказо, яъне оид ба фарҳанги ин кишвар дониши ҳамачониба доштан зарур мебошад.

Дар миёнаҳои солҳои 1980 дар илми Ғарб тасаввуре зухур ёфт, ки мувофиқи он, ба салоҳиятмандии фарҳангӣ тавассути донишҳои дар раванди коммуникатсияи байнифарҳангӣ ҳосилкарда ноил гаштан мумкин аст. Чунин навъи донишҳо ба донишҳои махсус, ки ҳамчун маълумот доир ба фарҳанги мушаххас дар ҷанбаҳои анъанавӣ ва донишҳои умумӣ, ки ба онҳо азбар кардани малакаҳои коммуникативие мисли таҳаммулпазирӣ, шуниди дилсӯзона, донишҳои мафҳумҳои умумифарҳангӣ тааллуқ доранд, тақсим мешуданд.

Бо вучуди чунин тақсимот, салоҳияти байнифарҳангӣ бо намудҳои вижаи донишҳо вобаста карда мешуд, аз ин рӯ дар адабиёти илмии Ғарб ин хориқа аввал ҳамчун қобилияти дар худ ташаккул додани мувофиқати фарҳангӣ, ки азхудкунии ҳаҷми ҳадди ниҳии иттилоъро оид ба фарҳанги ғайр (то дараҷаи пурра даст кашидан аз мансубияти фарҳангии худӣ) пешбинӣ мекунад; дувум, ҳамчун қобилияти комёб гаштан зимни равобит бо намояндагони ҷомеаи дигари фарҳангӣ, ҳатто зимни нокифоя донишҳои унсурҳои фарҳангии шарикони худ, пазируфта мешавад.

Баъзе натиҷаҳо чамбаст карда, ду муносибатро доир ба мафҳуми салоҳиятмандии байнифарҳангӣ, ки дар илми Ғарб ба вучуд омадаанд, ошкор намудан мумкин аст:

- концепсияи яқум ба ғояи беҳтаргардонии амалии коммуникатсияи байнифарҳангӣ, ҳамкорӣ ва ҳамзистӣ хидмат мекунад ва ба ҳусни тафҳуми иштирокчиёни гуфтугӯи фарҳангҳо нигаронида шудааст;
- тибқи концепсияи дуюм, салоҳияти байнифарҳангӣ бояд худкифо бошад, яъне ин мушкилоти на фақат идрок, эҳтиром ва эътирофи намояндагони фарҳанг, балки масъалаи ошкорсозии тафовутҳои байни одамон низ мебошад.

Дар коммуникатсияи ватанӣ ва Русия салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳамчун «қобилияти аъзои кадом як ҷомеаи фарҳангӣ чиҳати бадастоварии фаҳмиш дар ҷараёни фаъолияти мутақобила бо

намояндагони фарҳанги дигар бо истифодаи стратегияҳои ҷубронсозӣ барои пешгирии низоъҳои «худӣ» ва «бегона» ва ташкил додани умумияти нави коммуникативии байнифарҳангӣ дар раванди фаъолияти мутақобила» муайян карда мешавад [12, с.42].

А.П.Садохин ба фаҳмиши мазкури салоҳиятмандии байнифарҳангӣ чунин саҳеҳиятро ворид месозад: мафҳуми «салоҳиятмандии байнифарҳангӣ, пеш аз ҳама, бо ҳаҷм ва сифати иттилоот оид ба падидаҳо ва арзишҳои дигар фарҳанг вобаста аст, ки онҳо дар маҷмӯъ якҷоя бо тарзу усулҳои, ки ба коммуникантҳо ҷиҳати ҳосилсозии мақсадҳои имкон фароҳам меоранд, асоси салоҳиятмандии байнифарҳангиро ташкил медиҳанд. Аломатҳои асосии ин салоҳиятмандии байнифарҳангӣ чунинанд:

- кушодӣ нисбати маърифати фарҳанги бегона ва идроки тафовутҳои байнифарҳангии психологӣ, иҷтимоӣ ва ғайра;
- майли психологӣ ба ҳамкорӣ бо намояндагони фарҳанги дигар;
- маҳорати фарқ намудани ҷиҳатҳои коллективӣ ва фардӣ дар рафтори коммуникативии намояндагони фарҳанги дигар;
- қобилияти ғолиб омадан бар қолабҳои иҷтимоӣ, этникӣ ва фарҳангӣ;
- азхудкунии маҷмӯи воситаҳои коммуникативӣ ва интиҳоби дурусти онҳо вобаста бо ҳолати муошират;
- риояи меъёрҳои одоби муошират дар раванди коммуникатсия [151, с.48].

Ҷанбаи ҷолиби қаринаи таҳқиқоти мо, дар пайравӣ ба М.П.Гришаев, дар ин ҷо ҷудо кардани паҳлуҳои миллии фаъолияти мутақобилаи фарҳангӣ мебошад. Як қатор тавсифҳои мафҳуми салоҳиятмандии байнифарҳангӣ маълуманд, ки дар онҳо мавқеъҳои калидӣ ба хориқаи қобилият нигаронида шудаанд. Аз ҷумла, қобилияти дар худ ташаккул додани ҳаммонандии фарҳангии дигар, ки дониستاني

забон, арзишҳо, меъёрҳо, шарикони рафтори ҷомеаи дигари коммуникативиро пешбинӣ мекунад. Ҳангоми чунин муносибат азхудкунии ҳаҷми ҳадди ниҳоии иттилоот ва дониши муносиб доир ба фарҳанги ғайр мақсади асосии бадастовари салохияти байнифарҳангӣ мебошад; чунин вазифа метавонад барои ноил гаштан ба тағйирпазирии фарҳангӣ, то ҳадди даст кашидан аз мансубият ба фарҳанги худӣ, пеш гузошта шавад [50, с.18].

М.К. Кабардов бар асоси муайян кардани салохиятмандии байнифарҳангӣ категорияи қобилиятҳоро (қобилияти самтгирӣ намудан ва дар ҳолатҳои бархӯрди фарҳангҳо рафтор кардан) мегузорад. Вале барои ошкор гардонидани моҳияти ин қобилият як қатор салохиятҳои махсусро баршумурда, онҳоро аз рӯи чанд сатҳи зерин тақсим менамояд:

- дар сатҳи салохияти корӣ - донишдони арзишҳои фарҳангии худӣ ва бегона ва муқаррарот оид ба нисбияти эҳтимолии арзишҳои мазкур;

- дар сатҳи салохияти иҷтимоӣ - қобилияти бартараф кардани афтодарӯхӣ, ихтилофот ва муноқишаҳо дар равобит, қобилияти инкишоф додани ҳамраӣ ба шахсияти фарҳанги дигар;

- дар сатҳи салохияти шахсиятӣ - қобилияти дарки он, ки «Ман-концепсия» чӣ тавр ба таъсири арзишҳо ва муқаррароти фарҳангӣ мувоҷеҳ аст;

- дар сатҳи салохияти ғаъломандӣ - қобилияти таҳлил кардани фарҳанги худӣ ва бегона, бошуурона ба роҳ андохтани вохӯрӣ бо бегонагон [83, с.94].

М.К.Кабардов чунин меҳисобад, ки сохтори салохиятмандии байнифарҳангӣ хусусияти салохияти маърифатиро инъикос менамояд ва ташкилаи мураккаби шахсиятиест бо фарогирии донишҳо оид ба фарҳанги худӣ ва ғайр, маҳорату малакаҳои истифодабарии амалии донишҳои худ, инчунин маҷмӯи сифатҳои шахсият, ки ба татбиқи ин донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо мусоидат мекунанд, ва ниҳоят,

таҷрибаи амалии истифодаи онҳо дар рафти фаъолияти мутақобила бо намояндагони фарҳанги дигар мебошад.

Барои мо ақидаи олим аз он ваҷҳ муҳим аст, ки салоҳиятмандии байнифарҳангӣ салоҳияти маърифатӣ ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ ва фарҳанги забони ғайр мебошад. Дар ин зимн объекти воқеияти ҳаётӣ дар ташаккулёбии салоҳиятмандии байнифарҳангӣ раванди муоширати намояндагони фарҳангҳои гуногун аст.

А.П.Садохин салоҳияти байнифарҳангиро ҳамчун «хусусияти вижае, ки бар донишҳо ва маҳоратҳои дар амал ҷорӣ гардонидани муоширати байнифарҳангӣ тавассути ба вучуд овардани аҳаммияти барои коммуникантҳо умумии рӯйдод ва дар натиҷа ба даст овардани натиҷаи муоширати барои ҳар ду ҷониб пурсамар асос дорад», баҳо медиҳад [151, с.112]. Ақидаи олимро доир ба он, ки салоҳияти байнифарҳангӣ бо салоҳияти коммуникативӣ монандӣ надорад, мо нуктаи муҳим мешуморем. Мақсади ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ноил гаштан ба чунон сифати шахсияти забонист, ки имкон медиҳад ӯ тавъамии фарҳанги худиро гум накарда, аз ҳудуди фарҳанги худ барояд ва сифати ҳамоҳангсози фарҳангҳоро дарёфт намояд.

Дар робита бо ин, нақши забонҳои хориҷӣ ҳамчун воситаи коммуникатсияи байнифарҳангӣ комилан аён аст. Тавре ки С.Г.Тер-Минасова тазаккур медиҳад, «ҳар дарси забони хориҷӣ бархӯрдгоҳи фарҳангҳо, амалияи коммуникатсияи байнифарҳангӣ мебошад, зеро ҳар вожаи хориҷӣ олами хориҷӣ ва фарҳанги хориҷиро инъикос мекунад: дар пушти ҳар вожа тасаввурот оид ба олам меистад, ки онро шуури миллӣ ба вучуд овардааст» [171, с.61].

Дар асарҳои В. В. Сафонова ҳам аҳаммияти забони хориҷӣ дар муоширати байнифарҳангӣ таъкид карда мешавад: «Дар ҷаҳорҷӯбаи муносибати иҷтимоӣ-фарҳангӣ ба таълими забони хориҷӣ зери мафҳуми муоширати байнифарҳангӣ фаъолиятҳои мутақобилаи коммуникативии аз лиҳози функционалӣ бавучудодаме фаҳмида мешаванд, ки онҳо

хамчун ҳомилони ҷомеаҳои гуногуни фарҳангӣ дар натиҷаи идроки ин ҳомилон ҷиҳати мансубияташон ба ҷомеаҳои гуногуни геополитикӣ, континенталӣ, минтақавӣ, динӣ, миллий ва этникӣ амал мекунанд. Шарикони нутқӣ дар шароитҳои фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангӣ, мутаносибан, метавонанд аз якдигар тавассути ҷаҳонбинии арзишӣ-тамоюлӣ, тарзу услуби ҳаёт ва ғайра фарқ кунанд» [156, с.28].

Ба таври дигар гӯем, агар суҳан доир ба муоширати байнифарҳангии ғайрзабонӣ равад, дар назар дошта мешавад, ки ба сифати восита забоне амал менамояд, ки барои ҳама ё як қисми иштирокчиёни ин фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангӣ бегона аст.

Барои он ки чунин муошират натиҷаҳои интизоршаванда ба бор орад, иштирокчиёни ин гуна коммуникатсия бояд шомили донишхое бошанд, ки онҳо фаҳмиши комилан мувофиқро дар раванди муоширати намояндагони фарҳангҳои гуногун, яъне сатҳи муайяни салоҳиятмандии байнифарҳангӣ, таъмин менамоянд.

Аз гуфтаи боло бармеояд, ки вазифаи мубрами таълими забони хориҷӣ ҳамчун воситаи коммуникатсияи байнифарҳангӣ иборат аз он аст, ки забонҳо бояд дар ягонагии густастанопазир бо ҷаҳон ва фарҳанги халқҳои бо ин забонҳо такаллумкунанда омӯхта шаванд.

Ҷуз дониستاني забон, муоширати байнифарҳангӣ аз бисёр омилҳои дигар: шароитҳои муошират, қоидаҳои одоби муошират, дониستاني шаклҳои ғайрилафзии муошират (қиёфабозӣ, имову ишора), мавҷудияти донишҳои амиқи заминавӣ ва ҳоказо вобастагӣ дорад.

Ба ақидаи В. В. Сафонова, ки мо бо он комилан розием, ҳуди намояндаи забон ва фарҳанги миллий ҳам дорои хусусиятҳои вижа мебошад. Ана барои ҷӣ дар муошират хусусиятҳои хислати миллии коммуникантҳо, хусусияти сохти эмотсионалӣ, хусусиятҳои вижаи тафаккури миллии онҳоро ба ҳисоб гирифтани лозим аст.

О.Ю.Гусева низ аҳаммияти аз ҷониби инсон ҳифз доштани фардияти худ ва рушди қобилият ба худшиносиро зимни ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ зикр менамояд [53, с.39].

Муҳаққиқон ба тавсифҳои салоҳияти байнифарҳангӣ бо тавҷеҳоти гуногун, вале якдилона маҳоратҳои зеринро мансуб медонанд:

- дар хориқаҳои (феноменҳои) тарзи дигари зист, идрок ва низоми эҳсосот, табақабандии арзишҳо самтгирӣ кардан;
- бо онҳо ба гуфтугӯ пардохтан, онҳоро ба таври интиқодӣ дарк намудан ва бо ҳамин манзараи худии оламо ғанӣ гардондан.

Ҳамин тариқ, маҷмӯан дар илми муосир якчанд муносибат ба тавзеҳи мафҳуми «салоҳиятмандии байнифарҳангӣ» ташаккул ёфтааст:

- муносибати когнитивӣ - дар чаҳорҷӯбаи он салоҳияти байнифарҳангӣ ҳамчун донишҳои когнитивие баррасӣ мегардад, ки онҳо дар малақаҳои рафторӣ таҷассум меёбанд. Муносибати мазкур ба такомул додани фаҳмиш ва боло бурдани сатҳи таҳаммулпазирӣ дар пазириши дигар фарҳангҳо нигаронида шудааст;

- муносибати рафторӣ - имконпазирии мутобиқшавии малақаҳои умумии рафториро ба шароитҳои коммуникатсияи байнифарҳангӣ эълон мекунад;

- муносибати прагматикӣ - тибқи он амалро салоҳияти фарҳангӣ номидан мумкин аст, ки барои муайянсозии ҳаммонандии фарҳангии ягон ҳолати мушаххас мувофиқат мекунад ва самаранок мавриди истифода қарор дода мешавад.

Гуфтаҳои болоиро натиҷагирӣ карда, мо таҳти мафҳуми салоҳиятмандии байнифарҳангӣ маҷмӯи ҳамгиرويшудаи донишҳо, маҳоратҳо ва малақаҳоеро мефаҳмем, ки онро таҷрибаи шахсият дар соҳаи коммуникатсияи байнифарҳангӣ ба вучуд овардааст.

1.2. Равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ дар ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар шароити муҳити этнофарҳангӣ

Таҳсилот дар ҚТ ҳамчун раванди ташаккули инсон пазируфта мешавад, ки дар он нақши асосиро методҳо ва технологияҳо барои рушди худшиносӣ, худмуайянгардонии ҷавонон бозида, тамоюли стратегии он таҳсилоти ба шахсият нигаронидашуда мебошад. Имрӯз проблемаи ЗХ дар МТУ мубрам ба шумор меравад. Дар назди ҳайати омӯзгорон вазифаи ташаккулдиҳии шахсияте, ки дар муоширати байнифарҳангӣ фаъолона ширкат меварзад, гузошта шудааст. Донистани заминаи байнифарҳангӣ барои ташаккули донишҳои коммуникативӣ хеле муҳим аст. Дар ин робита, муаллими ЗХ бояд анъанаву ойнҳои кишвари забонаш мавриди омӯзиш қароргирифтaro хуб тасаввур созад. Тавре ки С.В.Браун қайд кардааст, «Омӯзиши фарҳанг ва забон ғояҳои умумитаҳсилотиро фаро мегирад, рушди шахсиятро таъмин менамояд ва ангезаи муҳассилинро тақвият медиҳад. Ангезаи мусбат дар асоси рушди шавқу рағбати маърифатӣ ва азхудкунии донишҳо, малакаҳо, маҳоратҳои нав ташаккул меёбад» [30, с.33].

Дар замони мо мутахассисе, ки барояш низоми шахсиятии кушод, мустақил, чандир ва устувор хос аст, ба қабули қарорҳои ғайриодӣ ва ҳолатҳои ғайриинтизор қобилият дорад. Олимони гуногун (А.Г.Асмолов [11], И.Л.Бим [21], Д.Латифов [105], З.Х.Сайфуллоева [154], В.А.Сластенин [161], Л.С.Подимова ва дигарон) вобастагии ин сифатҳоро дар муаллими ояндаи ЗХ аз фарҳанги инкишофёфтаи педагогӣ муайян кардаанд, ки яке аз қисматҳои он фарҳанги муоширати касбӣ-фарҳангшиносӣ, ҳамчун асоси ҳосилсозии мақсадҳои касбӣ, мебошад.

Талаботи асосӣ дар таълими донишҷӯён аз принципҳои гуманикунонӣ, гуманитарикунонӣ, мувофиқати фарҳангӣ ва самтгирии шахсиятӣ-маъноӣ иборатанд. Онҳо ба ташкил додани таълими

муоширати касбӣ-фарҳангшиносие майлон доранд, ки он тибқи арзишҳои гуманистӣ дар соҳаҳои фалсафӣ, педагогӣ ва психологӣ амал менамояд. Ин «арзишҳо қишри фарҳангии шуурро барои тақвияти худангезаи ботинӣ, худрефлексия, худтанқидгарӣ, худсозмондиҳии «Ман-концепсия»-и мутахассис рушд мебахшанд» [81, с.68] ва ғайра. Рушди шахсиятии омӯзгори ояндаи ЗХ аз амалисозии ин арзишҳо вобаста аст.

Равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ ба тасавури падидаҳое, ки мундариҷаи онҳо таҳқиқоти психология, лингвистикаи психологӣ ва педагогикаи гуманистиро ташкил медиҳад, асос меёбад. Асосҳои психологии муносибат дар осори Л. С. Виготский [39], А. А. Леонтев [108], С. Л. Рубинштейн [147], П. Я. Галперин [40], ва Д. Б. Элконин [195], бунёд гузошта шудаанд. Асосҳои лингвистӣ-дидактикӣ аз хусусият ва сохтори амалиётии рафтори нутқӣ, вазифаҳои он дар раванди зеҳнӣ, ки А. А. Леонтев [108] ошкор гардондааст; механизми дохилии барномарезикунандаи тавлид ва идроки нутқ, ки бори нахуст дар илм онро Н. И. Жинкин [64], кашф кардааст; тасавури сохторӣ оид ба забон дар таҳқиқоти Н. Хомский [184] иборат мебошанд.

Вазифаи асосии муаллими ЗХ инкишоф додани қобилияти таълимгирандагон ба омӯзиши ЗХ мебошад. Барои ташаккули маҳоратҳои муошират қобилиятҳои умумизабонӣ, зеҳнӣ, маърифатӣ, инчунин рушди эмотсияҳо ва эҳсосоти таълимгирандагон муҳимманд.

Бешак, дар номгӯи соҳаҳо ва қисматҳои салоҳиятмандии байнифарҳангӣ қонунан мундариҷа ва сохтори онҳо инъикос меёбанд. Бо вучуди ин, мо меандешем, ки дар ду ҳолати таҳлилшаванда фарқиятҳои принципалӣ вучуд надоранд. Гапи дигар аст, ки ҳангоми муайянгардони мафҳуми салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар мавриди дуҷум таъкид ба паҳлуҳои психологии он карда мешавад, чун дар ин зимн муаллиф таъкид менамояд, ки салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳамзамон омодагӣ ба муошират (мароқ, ангеза, номавҷудии тарси монетаи забонӣ), сатҳи муайяни азхудкунии маҳоратҳои нутқӣ, маводи забонӣ ва, аз ҳама

муҳиммаш, ҳаҷми зарурии донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ доир ба кишвари забони омӯзиш мебошад.

Бино бар ин салоҳиятмандии байнифарҳанги боз ҳамчун хосияти ҳамгироии шахсият қабул кардан мумкин аст. Ин хосият бо мавҷудияти муносибати таҳаммулпазирона ва кушод бо намояндагони ҷомеаҳои гуногуни забонӣ, маҳорати ба иҷрои кори худ эҷодгарона муомила кардан, инчунин маҳорати умумии сафарбар намудани таҷрибаи фарҳангӣ ва забонии худ, донишҳои байнифарҳангии худ барои ҳалли вазифаҳо дар ҳолати муоширати байнифарҳангӣ тавсиф карда мешавад.

Бо сабаби он, ки ҳангоми омӯзиши ЗХ методҳо ва технологияҳои мухталифи таълим вучуд доранд, дар асоси таҷрибаи педагогӣ ба назари мо чунин менамояд, ки дар ин масъала мақоми пешбаранда ба методҳо ва технологияҳои дода мешавад, ки онҳо ба муносибати шахсиятӣ-фаъолмандӣ асос ёфтаанд. Равияи шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ асоси технологияи таълими интерактивист, ки имкон медиҳад вазифаҳои зерин бо муваффақият ҳал карда шаванд:

- созмондиҳии фазое, ки талаба худро дар он бароҳат ва озод ҳис мекунад;

- идроки муҳассилин ҷиҳати он, ки омӯзиши забони хориҷӣ бештар ба шахсият ва шавқу завқи ӯ вобастагӣ дорад, на бо тарзу услuhi таълимии аз ҷониби омӯзгор пешниҳодшуда;

- таҳрик бахшидани шавқу рағбат, қобилиятҳои нутқӣ, когнитивӣ, эҷодии талабагон;

- бавучудоварии ҳолатҳои комёбӣ, ки дар онҳо шахси асосии амалкунанда толибилмест, ки бо дигар иштирокчиёни раванди таълим фаъолона ҳамкорӣ менамояд;

- таълими муҳассилин ҷиҳати мустақилона кор кардани вай дар сатҳи имкониятҳои ҷисмонӣ, зеҳнӣ, эмотсионалии худ [72, с.33].

Дар педагогика муносибати шахсиятӣ хориқаи ахлоқӣ-гуманистӣ буда, ба эҳтироми шахсияти муҳассилин асос меёбад, ки дар он шарикӣ, ҳамкорӣ, гуфтугӯ ва инфиродикунонии таҳсилот ҷой доранд. Тасавури

илмӣ доир ба муносибати ба шахсият нигаронидашуда мафҳумҳо ва концепсияҳои гуногунро шомил аст (Е. В. Бондаревская [28], В. В. Сериков [159], И. С. Якиманская [198], ва дигарон).

Тибқи андешаи В. В. Сериков, муносибати ба шахсият нигаронидашуда аз рӯи се тавзеҳ чун қарда шудааст:

1. «Муносибати ба шахсият нигаронидашуда ҳамчун хориқаи гуманистие, ки бар асоси интихоби ҳуҷҷатҳои таҳсилотӣ: нақшаи таълимӣ, барномаи таълимӣ ва ҳоказо бунёд меёбад.

2. Муносибати ба шахсият нигаронидашуда ҳамчун мақсади фаъолияти педагогӣ дар кӯшиши тарбия намудани шахсият.

3. Муносибати ба шахсият нигаронидашуда барои созмондиҳии низоми муайяни таҳсилотие, ки бояд механизмҳои амалқард ва рушди шахсиятро ба қарордод» [159, с.16].

Тавре маълум аст, муносибати ба шахсият нигаронидашударо В.В.Сериков қарқард намуда, С.Л.Рубинштейн бошад, ғояро пеш ниҳод, ки қар он «моҳияти шахсият қар қобилияти вай қиҳати мавқеи муайянро ишғол қардан зоҳир меқардад» [147, с.209].

Тибқи ақидаи С.Л.Рубинштейн, «таҳсилоти ба шахсият нигаронидашуда фароҳамоварии шароитҳо барои зуҳури қомил ва рушди функсияҳои шахсиятии тарбиятиқарандагон мебошад» [147, с.210].

Мувофиқи концепсияи В.В.Сериков, «муносибати ба шахсият нигаронидашуда аз рӯи қунин принципҳо фаҳмида мешавад:

1) принципи ахлоқӣ-гуманистии муоширати омӯзгор ва шогирд, ки онро метавон «ҳамқарии педагогӣ» номид;

2) принципи озодии шахсият қар раванди таҳсилот, интихоби афзалиятҳо, ташаққули таҷрибаи шахсӣ;

3) принципи қардият қар таҳсилот ҳамчун алтернатива ба таълими қоллективӣ» [159, с.18].

Ба андешаи А.А.Леонтев «Фаъолмандӣ ҳамқарии одам бо муҳитест, ки ӯ қар он мақсади ба миён гузошташро қар натиқаи пайдоиши ниёзмандии муайян ба даст меқарад» [108, с.4].

Яке аз аввалин намудҳои фаъолияти рушди инсон муошират аст. Муошират одамонро ислоҳ ва ҳидоят карда, имкон медиҳад, ки онҳо худро фард эҳсос намоянд. Намудҳои фаъолият мисли бозӣ, таҳсил ва меҳнат ба рушди шахсият ва ҳосилсозии баъзе неъматҳо: дар таҳсил - иттилоот, дар меҳнат - неъматҳои моддӣ ва маънавӣ, дар бозӣ - тавачҷумандӣ ва саргармӣ мусоидат мекунад.

Вобаста бо муносибати фаъолмандона зикр бояд кард, ки «моҳияти он дар таълими забони хоричӣ аз майлони ҳамаи чорабиниҳои педагогӣ ба ташкили фаъолияти сермаҳсул, доимо мураккабшавандаи фаъолият иборат мебошад, зеро фақат ба василаи фаъолияти худ одам илму фарҳанг, тарзҳои маърифат ва тағйирдиҳии оламро азхуд менамояд, сифатҳои шахсиятиро ташаккул ва такомул медиҳад» [161, с. 71].

Аз дидгоҳи Д. Б. Элконин, агар муассисаи таҳсилоти олиро на «ҳамчун ҷой ва замони таълим, балки ҳамчун фазои болиғшавии писарон ва духтарон бипазирем, он гоҳ маҳз раванди педагогии муассисаи таҳсилоти олий имкониятҳои бедорсозии ҳама субъектҳои раванди таҳсилот: ҳам донишҷӯён, ҳам омӯзгоронро дорост» [195, с.78].

Дар равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ «низоми асосии принципҳои инъикос ёфтааст: 1) асоси таълими шахсияти толибилм; 2) идоракунии фаъолияти таълимии шогирд ҳамчун субъекти ташаккулёбанда; 3) ташкили мундариҷаи предметии маводи таълимӣ; 4) раванди азхудкунии усулҳои фаъолияти нутқӣ; 5) ташкили раванди таълим ҳамчун ҳамкориҳои муаллим ва донишҷӯ; 6) ба амал ҷорӣ гардонидани раванди педагогӣ ҳамчун фаъолияти мутақобилаи шарикона дар муносибат бо толибилм; 7) ба амал ҷорӣ намудани ҳамкориҳои таълимии дохилигурӯҳии омӯзгор ва донишҷӯён дар шакли фаъолияти педагогӣ ва коммуникативӣ» [165, с.63].

Барои ба амал баровардани принципҳои номбаршуда созмондиҳӣ дар асоси муносибати шахсиятӣ-фаъолмандӣ ва бавучудоварии низоми ҳамчун принциби ҳамкориҳои таълимии субъектҳо зарур аст.

Таълими марказонидашуда раванди таълими дутарафаро ифтидох менамояд, ки дар он сифатҳои шахсияти ба воситаи вазифаҳои нутқии таълимӣ (маърифатӣ, таҳқиқӣ, тағйирдиҳанда, лоихавӣ), пешниҳод ва ҳалли онҳо рушд меёбанд.

Рушди комили психикии шахсияти мувофиқи се тамоюл амалӣ мегардад. Тамоюли якуми рушди шахсият ташаккули зеҳн ва рушди механизмҳои маърифат аст. Забони хориҷӣ воситаи рушди функцияҳои зеҳнии талаба ва функцияи лафзӣ-коммуникативӣ мебошад. Ба тӯфайли он қобилиятҳои зеҳнӣ, забонӣ, нутқии одам амалӣ мешаванд ва механизмҳои дохилии нутқи талаба ташаккул меёбанд. Инчунин қобилиятҳои нутқӣ дар раванди вазифаҳои коммуникативӣ ва зеҳнӣ рушд менамоянд.

Вазифаи таълимӣ воҳиди фаъолияти нутқии мухассилин аст. Низоми вазифаҳои таълимӣ усул ва раванди азхудкунии категорияҳои забонӣ, тавассути воҳидҳои забонӣ вобаста бо шароитҳои муошират амалиёт иҷро карданро пешниҳод менамояд. Ба сухани дигар, рушди зеҳнии донишҷӯ ягонагӣ ва ҳамбастагии мақсадҳои умумӣ ва мушаххаси таълими забони хориҷиро муайян мекунад. Мақсади умумӣ рушди механизми дохилии фаъолияти нутқӣ мебошад, ки он ба мақсади мушаххас мерасад. Мақсади мушаххас таълими муошират дар барномаҳо ва ҳолатҳои муайяност, ки онҳоро воситаҳои забонӣ (лексикӣ-грамматикӣ) пешбинӣ кардаанд.

Мақсади мушаххаси таълими шогирд тавассути «ташаккули механизми нутқии ӯ, яъне муқоисаи категорияҳои забонӣ бо воқеияти шайъӣ, хулосабарории донишҳои воҳидҳои забонӣ дар категорияҳои забонӣ, густариш, тафриқадихӣ, дақиқ намудани мафҳумҳои ба василаи забонҳои хориҷӣ ва модарӣ ифодашаванда мебошад. Забони хориҷӣ функцияи рушди ҳассосияти тафриқавии шунавоии шогирд, ҳаҷми хотираи амалиётӣ, маҳоратҳои ошкорсозии қоидаи забонӣ, яъне қобилияти хулосабарории донишҳои забони вайро иҷро менамояд. Забони хориҷӣ функцияи баёни ғайримустақими қобилиятҳои психикии

толибилро ичро мекунад. Тавре ки Г.А.Сукерман ибраз медорад, «Мақсади мушаххас дар таълими муошират рушд бахшидани қобилияти нутқии донишҷӯ ва маҳорати ба таври муносиб созмон додани фаъолияти нутқии худ дар ҳолатҳои мушаххас бо воситаҳо ва усулҳои забонӣ мебошад» [186, 94]. Яъне ЗХ функцияи иҷтимоигардонӣ, ошносозӣ бо арзишҳои фарҳангӣ, таърихи ичро менамояд ва ташаккули функцияи иҷтимоии муҳассилинро ҳамчун шахсият дар ҷомеаи мушаххаси фарҳангӣ ҷорӣ месозад.

Ба ҳамин тариқ, мо сифати нави таҳсилоти ро ба даст меоварем, вақте ки дар шогирд муносибати созгор ба шахсияти ӯ ташаккул меёбад, муносибат дар фаъолияти ӯ ва муҳити атроф зоҳир мешавад. Равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ ба рушди пурмаҳсули шавқу завқи инфиродӣ ва иҷтимоии муҳассилин мусоидат менамояд.

Ғояи равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ аз он иборат аст, ки раванди таълим ба шахсияти донишҷӯ, ангезаҳо, мақсадҳо, талаботи ӯ нигаронида мешавад, вале барои амалан татбиқсозии шахсият муносибати фаъолмандона муҳим аст, ки зимни он таҷриба ва рушди шахсиятӣ ташаккул меёбад.

Л. С. Виготский зикр кардааст, ки бояд «ба асоси раванд фаъолияти шахсиятии шогирд гузошта шавад. Мактаби илмӣ «мактаби амалиёт» аст. Амалиёти мо, ҳаракатҳои мо - омӯзгорони мо мебошанд» [39, с.142]. Ба ақидаи В.В. Сериков, «фаъолияти субъекти таълим афзалиятнок аст. Фаъолияти таълимӣ аз лиҳози созмондиҳии он ҷаҳорҷӯбаҳои рафтор, вазифаҳо ва мақсадҳои иҷтимоӣ, аз назари мундариҷа ҷузъи ҳамгироии фаъолияти ҳаётии толибилм аст» [159, с.17].

Тавре ки Г.А.Зимняя қайд мекунад, равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ «ба усулҳои азхудкунӣ ва усулҳои тафаккури фаъолият, ба рушди иқтисодии маърифатӣ ва эҷодии талаба» нигаронида мешавад [72, с.55]. Бароҳандозии чунин муносибат маънои муқовимат карданро бо тарзи пешинаи таълим дорад, ки ҳангоми он донишҷӯ, маҳоратҳо, малакаҳо дар фаъолият амалӣ карда намешуданд ва манфиати кам доштанд.

Ҳамин тавр, технологияи дар боло номбаршудаи таълим ба шахсияти муҳассилин ва амалисозии намудҳои гуногуни фаъолият самтгирӣ мекунад, то вазифаҳои проблемавӣ ҳал карда шаванд.

Вазифаҳои таълимӣ қисми маҷмӯии фаъолияти ҳаётии донишҷуёнро ташкил медиҳанд. Ҷанбаи фаъолияти таълим дар баррасии *homo agens* - инсон амалкунанда, ки дар он амалиёти асосӣ ақлонианд. Ба амалиёти ҷисмонӣ ҳамеша амалиёти ақлонӣ ҳамроҳӣ мекунад, баракси он бошад, на ҳама вақт ҷо дорад. Аз ин сабаб раванди стратегияҳо ва амалиёти таълимро барои иҷрои вазифаҳои таълимӣ коркард менамоем. Назарияи фаъолияти таълимӣ ҳамчун субъект мақсадгузорӣ, барномасозӣ, банақшагирӣ, санҷиш, арзёбиро ҷудо мекунад. Аз мавқеи худи фаъолият бошад, амалиёти тағйирдиҳанда, иҷроӣ, санҷишӣ ва баҳодихӣ (худбаҳодихӣ) ҷудо карда мешаванд. Ба санҷиш (худсанҷиш) ва баҳодихӣ (худбаҳодихӣ) аҳаммияти назаррас дода мешавад. Амалиёти худсанҷиш ва баҳодихии муаллим ба ташаккули хударҷгузорӣ мадад менамояд.

Барои муваффақиятнокии ин раванд омӯзгор бояд усул ва натиҷаи иштирокчиёни ин ҳолат, муносибат ва шакли баҳодихии онҳоро арзишдоварӣ кунад. Вазифаи муаллим дар модели мазкури таълим дар идоракунии раванди таълим ифода меёбад. Тибқи мулоҳизаи маҷозии Л.С.Виготский, «омӯзгор бояд релсҳое бошад, ки вагонҳо рӯ-рӯяшон озодона ва мустақилона ҳаракат мекунанд ва вагонҳо аз онҳо фақат самти ҳаракати худро мегиранд» [39, с.63]. Стратегияи асосӣ дар ин ҷо аз «ҳама кор мумкин аст» то гузоштани маҳдудиятҳо мебошад, ки толибилро барои ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалл маҷбур месозад. Ба ҳар сурат, чунин модели таълим муҳассилинро бо дараҷаи баланди мустақилият таъмин мекунад.

Моделҳои муосири таҳсилоти гуманитарӣ як қатор хубӣ ва норасоихоро доро мебошад, ки онҳо бо ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии мутахассис вобастаанд. Дар натиҷаи таҳлили онҳо мо

ба модели алтернативие рӯй овардем, ки он хусусиятҳои зеринро шомил аст:

- тамоюл ба таҳсилоти гуманитарӣ ҳамчун асоси ташаккулёбии шахсияти типи нав, ки барои мутобиқшавӣ ба кор дар шароитҳои бозори меҳнат қобилият дорад;

- таъя ба касбият;

- самтгирӣ ба сатҳи баланди маънавият, шахсияти бомаърифат, фарҳангӣ, эҷодие, ки дараҷаи зарурии донишмандӣ ва дараҷаи баланди муоширати байнифарҳангиро дорост.

Фанҳои донишгоҳии силсилаи гуманитарӣ гуногунанд, аммо маҳз ҳамонҳо донишҷӯёнро бо фарҳанги умумӣ ва коммуникативӣ ошно менамоянд. Ҷойи махсус дар низоми ин фанҳо ба маърифати забонӣ ҷудо карда мешавад. Он ба фаҳмиши имрӯза бо гузариш аз назари шаклӣ-семантикӣ ба назари семантикӣ-функционалӣ ба забон вобаста мебошад. Чунин мавқеъ аз дидгоҳи азхудкунии функцияҳои коммуникативии забон пурмаҳсул аст ва як қатор натиҷаҳои мундариҷавӣ-методиро, ки аз ҷумла бо таълими забони модарӣ ва хориҷӣ марбутанд, ба бор меоварад.

Муносибати функционалӣ ба забон ногузир бо ҷанбаҳои ҳамгироии таҳсилот вобастагӣ дорад. Забон, ки тибқи истиораи маълум «ошёнӣ ҳастӣ» мебошад, бо масъалаҳои психологияи шахсият, ҷаҳонбинии вай, таърих ва фарҳанги ҷомеа, таъсири мутақобилаи фарҳангҳои гуногун вобаста аст.

Салоҳиятмандии забонии мутахассиси оянда бо ин ё он дараҷаи ташаккули он тавсиф карда мешавад. Мо сето ин гуна дараҷаро ҷудо кардем: поёнӣ - донишҷӯи маъниҳои унсурҳои истилоҳотии алоҳида, яъне ё донишҷӯи мафҳумҳои илмӣ ба ин истилоҳ-унсурҳо мувофиқ (ҳам умумиилмӣ, ҳам хос барои соҳаи мазкури донишҳо, касб), ё муносибати миёни мафҳумҳо, ки онҳоро ифода мекунанд. Дараҷаи миёна - вақте ки донишҷӯ аломатҳои асосии мафҳумро мувофиқи таркиб ва ҷойгирии истилоҳ-унсурҳо дар истилоҳи дахлдор муайян кардан метавонад, яъне бар асоси донишҷӯи маъниҳои ҳар истилоҳ-унсури алоҳида метавонад оид

ба мафҳум тасаввури комил ба даст оварад. Ҳал кардани масъалаи бараксро тавонистан зарур аст - аломатҳои асосии мафҳумҳоро доништа, барои ҳар яки онҳо истилоҳ-унсур интихоб намудан ва истилоҳ сохтан мебояд.

Дараҷаи баланди салоҳиятмандии касбӣ-забонӣ бо он тавсиф карда мешавад, ки донишҷӯ истилоҳро ба назар гирифта, дар асоси маъниҳои ҳар истилоҳ-унсур дар он метавонад ҷойи ин истилоҳро дар низоми истилоҳот, яъне аломатҳои асосии мафҳуми дахлдор, робитаи онро бо дигар истилоҳот ва робитаи мафҳуми мазкурро бо дигарҳо муайян созад. Ҳамин тариқ, дараҷаи сеюм донишҳо ва маҳоратҳои ду аввалро омезиш дода, хулоса бароварда, имкон медиҳад, ки аз рӯи истилоҳ ҷойи мафҳум дар низоми мафҳумии соҳаи донишҳо ё фанни таълимӣ муқаррар карда шавад.

Бо мақсади фаҳмидани имконияти ташаккули ҳадафмандонаи салоҳиятмандии забонии донишҷӯён мо ба мундариҷаи курси донишгоҳии «Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ (АНШХ)» рӯҷӯ кардем. Қисмати бунёдии фанни таълимии мазкурро қишри донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои фарҳанги нутқи корӣ бо истифодаи донишҳои муайяни фанҳои дигар, силсилаҳои ҳам забонӣ, ҳам махсус ташкил медиҳанд. Қисмати тағйирёбандаи мундариҷаи курс метавонад дар дараҷаҳои гуногун амалӣ гардад ва он вобастагӣ дорад:

- бо фаъолияти касбии минбаъда;
- бо дараҷаи ихтисосмандии мутахассиси оянда;
- бо ширкати эҳтимоли дар раванди истехсолот (роҳбар – зердаст – ҳампеша);
- бо тезауруси (луғати) муайяне, ки хусусияти касби мазкурро инъикос менамояд.

Ҳолати наво, ки дар соҳаи омӯзиши фанҳои силсилаи забонӣ ба амал меояд, даст кашидан аз қолабҳои мавҷуда ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли нави методиро тақозо мекунад. Яке аз қолабҳои устувор талаботи ягонаи қатъӣ нисбати мундариҷаи фанҳои таълимӣ дар сатҳи

умумидавлатӣ мебошад. Аммо таҷрибаи педагогикаи пешқадам аз он шаҳодат медиҳад, ки мавҷудияти чунин талабот омили манфии омӯзиши забони хориҷӣ аст.

Ҳалли проблема дар тағйирёбандагии мундариҷае, ки ба ташаккулдиҳии фарҳанги нутқи корӣ бо баҳисобгирии хусусиятҳои минтақавӣ, миллӣ, касбӣ нигаронида шудааст, дида мешавад. Ин дар навбати худ муносибати тағйирёбандаро ба интихоби методҳои таъмин мекунад, ки онҳо ба созмондиҳии самарабахши раванди таълим оид ба ташаккули фарҳанги нутқи корӣ донишҷӯён ва дар асоси он ба салоҳиятмандии байнифарҳангӣ мусоидат менамоянд.

Таҳлили сарчашмаҳои адабӣ имкон дод муқаррар карда шавад, ки барои ташаккули муваффақонаи фарҳанги нутқи корӣ, ҳамчун яке аз ҷанбаҳои салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар мундариҷаи курси «Амалияи нутқи шифоӣ ва хаттӣ» бояд анъанаҳо ва арзишҳои иҷтимоӣ-фарҳангии халқ, таърихи он, асарҳои адабӣ-бадеӣ ба ҳисоб гирифта шаванд. Ин гуна донишҳо ба донишҷӯён мадад меорасонанд, ки онҳо ба олами маънавии халқи дигар амиқ ворид гарданд, сарчашмаҳои таърих, фарҳанг, тарзи ҳаёти онро бифаҳманд.

Дар ҷаҳорҷӯбаи чунин муносибат ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён тавассути омодагии фарҳангӣ-нутқӣ коркарди азхудкунии озодонаи воситаҳои забонӣ дар ҳолати муоширати корӣ, донишҷӯёни истилоҳоти умумиилмӣ, касбӣ ва ҷамъиятӣ-сиёсӣ, маҳорати кор кардан бо адабиёти илмӣ-оммавӣ доир ба ихтисос бо истифодабарии минбаъдаи сарчашмаҳои илмӣ ғайрзабонӣ пешбинӣ карда мешавад. Бо ин мақсад ба мундариҷаи фанни таълимӣ бояд инҳо ворид карда шаванд:

- маҷмӯи матнҳои таълимӣ, намунаҳои фарҳангӣ-нутқӣ, мавзӯҳои махсус ва дигар маводи забонӣ, ки заминаҳои фаъолияти фарҳангӣ-нутқиро дар соҳаи муоширати корӣ таъмин месозанд;

- маҷмӯи вазифаҳое, ки ба рушди маҳоратҳои таълимии умумӣ ва нутқӣ нигаронида шуда, ин маҳоратҳо сатҳи муайяни азхудкунии амалии унсурҳои фарҳангӣ-нутқиро дар муҳити ғайрзабонӣ таъмин менамоянд;

- номгӯи ҳолатҳои моделикардашудаи муоширати корӣ ҳамчун воситаи баланд бардоштани сатҳи умумифарҳангӣ ва сатҳи салоҳияти касбӣ ва байнифарҳангии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии.

Моҳият ва амалигардонии муносибат ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои этникӣ-фарҳангӣ аз он иборат аст, ки омӯзиши забони хориҷӣ эътирофи ҷамъиятӣ мебошад ва аҳаммиятнокии фанро барои ҳалли вазифаҳои рушди шахсияти омӯзгори оянда тасдиқ менамояд. «Азхудкунии ЗХ ба инкишофи функсияҳои психикии талаба: хотира, тавачҷухмандӣ, тафаккур, идрок, тасаввуроти ӯ таъсири мусбат мерасонад; инчунин ба қобилиятҳои нутқии талаба таъсир мерасонад, ки ин дар навбати худ дар азхудкунии забони модарӣ ҳам аён мегардад [97, с.23].

Равияи шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ ҳангоми таълими ЗХ ба ҳалли вазифаҳои зерин мусоидат менамояд:

- рушд бахшидан ба сифатҳои шахсиятии толибилм, тавачҷухмандӣ, андешаронӣ, хотира дар раванди ширкати вай дар муошират, бозихҳои нақшофарӣ;

- рушд бахшидан ба доираи эмотсионалии шогирд дар раванди бозихҳои таълимӣ, спектаклҳои таълимӣ, озмунҳо ва мусобикаҳо;

- ошносозии шогирд бо таҷрибаи иҷтимоӣ зимни иҷрои нақшҳои гуногун ба забони хориҷӣ дар ҳолатҳои бозигӣ, ки барои муоширати оилавӣ, маишӣ ё таълимӣ хосанд;

- рушд бахшидан ба қобилиятҳои маърифатӣ ва маҳорати фаъолияти мутақобила анҷом додан бо ҳамсолон дар гурӯҳи хурди таълимӣ» [72, с.6].

Консепсияи таҳсилоти шахсиятӣ дар асоси муносибатҳои фаъолмандӣ ва фарҳангӣ-таърихӣ баррасӣ мегардад. Ғояи онро

бознигарии нақш ва мақоми омодагии фаннӣ ташкил медиҳад, ки дар он ба азхудкунии фанни таълимӣ ба сифати воситаи рушди донишҷӯ таъкид карда мешавад.

Дар робита ба ин, В. И. Загвязинский ҳангоми таҳлили гоҷо ва муносибатҳои муҳимми дидактикаи муосир аҳаммиятнокии муносибатҳои шахсиятӣ ва фаълмандиро ба ҷойи аввал мегузорад. Моҳияти муносибати шахсиятӣ «... ба сифати тамоюли пешбар, мундариҷаи асосӣ ва меъёри асосии пешбари таълими муваффақона на фақат донишҷо, маҳоратҷо, малакаҳои омодагии функционалӣ ба иҷрои намудҳои муайяни фаъолият, балки инчунин ташаккули сифатҳои шахсиятӣ, фаълмандии ҷамъиятӣ, қобилиятҷо ва маҳоратҳои эҷодӣ, ирода, доираи эмотсионалӣ, хислатҷоро назардошт мекунад» [65, с.8].

Барои тавачҷуҳи муҳассилинро ангехтан «ба санъати муоширати корӣ на танҷо дар онҷо ташаккул додани фарҳанги суҳанварӣ, балки боз фаълмандӣ ва ташаббускориашонро рушд бахшидан муҳим аст, то ки онҷо бо истифодаи нутқ манфиатҳои шахсиашонро ҳимоя кардан тавонанд» [25, с.68]. Барои он, ки проблемаи мазкур ҳал карда шавад, муносибати фаълмандиро ҳамчун василаи ташаккулдиҳии маҳоратҳои муоширати корӣ истифода бурдан муҳим аст.

Шахсият ва салоҳияти касбии мутахассис «маҳсули маҷмӯӣ»-и кулли низомҳои педагогӣ мебошад. Ҳар яке аз онҷо таъйиноти мушаххаси худро барои ташаккулдиҳии донишҷӯ ҳамчун мутахассиси оянда иҷро менамояд. Аз ин рӯ нақши пешбарандаи фанҳои умумитаҳсилотӣ, аз ҷумла нақши забони хориҷӣ, дар ин раванд шубҳанопазир аст.

Вазъиятеро низ ба ҳисоб бояд гирифт, ки зимни азхуд кардани ЗХ одам узви ҷомеаи дахлдор мешавад. Шахсе, ки забони модарии худро медонад, дар ҳудуди халқи худ, миллати худ иҷтимоӣ гардонда мешавад. Аммо забони хориҷиро омӯхта, инсон дар мегачомеаи байниэтникии иҷтимоӣ мегардад.

Олимони маъруф эътироф мекунад, ки барои ташаккул додани сифатҳои зарурии коммуникатсияи байнифарҳангӣ на фақат донишҳо ва маҳоратҳо, балки инчунин технологияҳои муоширати аз лиҳози педагогӣ ангезашуда тақозо мегардад, ки дар ин зимн шароитҳои худсанҷиш, худтанзимкунӣ барои суҳангӯи касбӣ фароҳам оварда мешаванд (С.Н.Алиев, Е. В. Бондаревская [28], О. Е.Н. Атарщикова [12], Л.Г.Веденина [36], В. В. Сафонова [156], В. В. Сериков [158], И. С. Якиманская [198] ва дигарон). Дар ҷараёни омӯзиши ЗХ ин парадигма фаҳмиши нав ва ба амал ҷоригардонии шаклҳои гуфтугӯии муоширатро муайян кард. Ҳамзамон дар парадигмаи мазкур муносибатҳои гуногун ба таълими коммуникатсияи байнифарҳангӣ мавҷуданд ва онҳо дар маҷмӯъ фаҳмиши гуногуни таҳсилотро шомиланд.

Масъалаҳои самаранокии омӯзиши ЗХ пурра аз амалиёти Ҳамоҳанггардашуда ва муносибати қаноатбахши муаллим ва донишҷӯён вобастаанд. Баъзан ҳуди муаллимон сабаби носозиву нофаҳмиҳо мегарданд, чунки амалиёти онҳо бо вазифаҳои дарс ва усулҳои кор барои иҷрои кор аз ҷониби муҳассилин мувофиқат намекунанд.

Муносибати фаъолмандӣ чунон тарзи созмондиҳии фаъолияти таълимии таълимгирандагон аст, ки зимнан онҳо нофаъол не, балки иштирокчиёни фаъол дар ба даст овардани иттилоот дар раванди таълим буда, тарзҳои гуногуни созмондиҳии раванди таълимро ба вучуд меоранд. Ғайр аз ангезанокӣ, зарур аст, ки талаба худаш фаъолона биомӯзад [18, с.4]. Вазифаи муаллимро интихоби технологияи зарурӣ вобаста ба мақсадҳои таълим ташкил медиҳад. Дар фаъолияти муаллим низ тағйирот ба назар мерасад: аз «интиқолдиҳанда»-и донишҳои технологияи педагогӣ тавассути кори «устод», ки аз созмондиҳии фаъолияти муштарак дар ташаккули қобилиятҳои педагогии донишҷӯён иборат аст, ба мавқеи «мушовирон», ки дар ин замина фаъолияти ояндаи касбии вай тарҳрезӣ мегардад. Марбут ба ин, ҷустуҷӯи технологияҳои маҷмӯии таълим проблемаи мубрам мешавад.

Дар асарҳои психологии А.А.Леонтев ба амал татбиқсозии муносибати фаъолмандӣ тибқи давраҳои дарс оид ба ҳама қисматҳо тасвир меёбад.

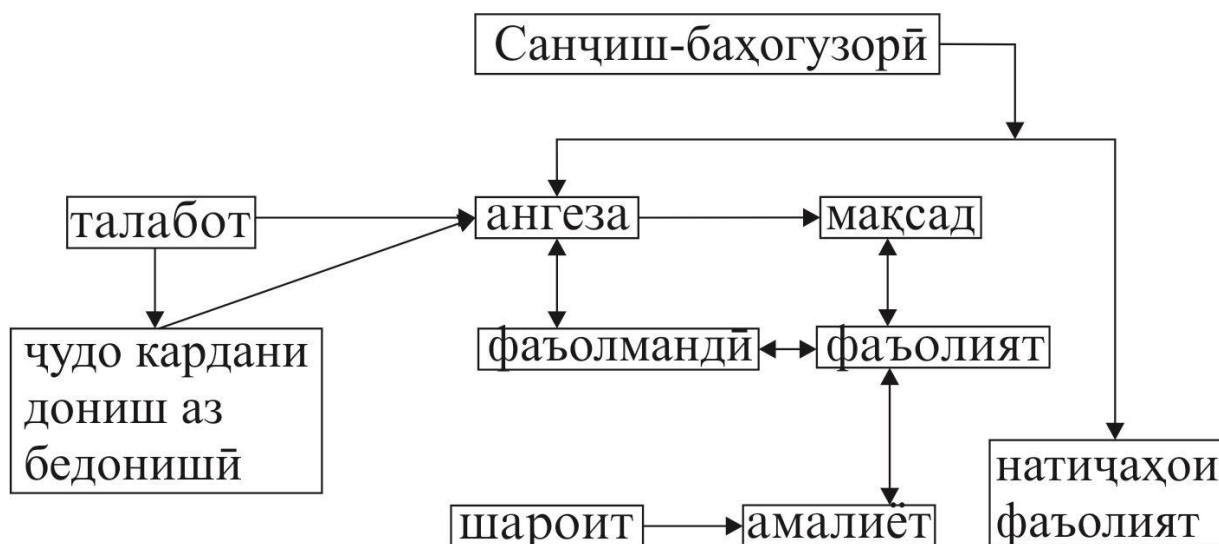
Вақте ки мо ба фаъолияти маърифатӣ - «талабот» ишора менамоем, таваҷҷуҳмандии ҷомеаро нисбати таҳсилоти шахрвандони он фаҳмидан бояд. Мушаххас гардонидани қоидаи мазкур мутаносибан бо мақсадҳои мо ба анғезаи маърифатӣ бурда мерасонад: идроки муҳассилин ҷиҳати он, ки омӯзиши забонҳои хориҷӣ ба онҳо барои рушди ақлонӣ, омӯзиши фанҳои ҳамхӯд ва ҳосил намудани таҳсилот зарур аст.

Бинобар ин асоси педагогии таълими забонҳои хориҷиро, тибқи муносибати фаъолмандӣ, анғезаи таълиме ташкил медиҳад, ки он якмаром бо истифодаи ҳама имкониятҳои мундариҷаи забонӣ ва усулҳо ва воситаҳои таълимии бавҷудоардаи он амалӣ карда мешавад.

Ҳангоми ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён ба ҳисоб гирифтани зухуроти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, аз ҷумла гуногуншаклии этникии маҳал, муҳим аст.

Таваҷҷуҳро ба он нигаронидан лозим аст, ки вақте дар Тоҷикистон тағйироти иҷтимоӣ-фарҳангӣ рух доданд ва тарзи анъанавии ҳаёти халқиятҳо модернӣ шуд, тибқи нуқтаи назари таърих аз харитаи лингвистикии ҷумҳурӣ доништан мумкин, ки аҳолии минтақаҳои Қаротегину Дарвоз, Бадахшон, Бохтар, Кӯлоб, Суғд ва Ҳисор аз аввал бисёрэтникӣ, омехта буд (тоҷикон бо ўзбекҳо, қирғизҳо, туркманҳо, арабҳо, тоторҳо, русҳо, олмониҳо ва ғайра якҷоя мезистанд). «Хусусияти асосии умумияти мавҷуда аз махсусияти этникӣ-фарҳангӣ дар услуб, тарзи ҳаёт, муносибатҳои байнишахсӣ иборат мебошад. Ин на фақат дар аломатҳои берунӣ (либос, ғизо, меъморӣ ва ҳоказо), балки инчунин дар муносибатҳои иҷтимоӣ ва, албатта, дар иқдомҳои нутқии сокинон аён мегардад» [182, с.35].

Равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ дар ташаккули салоҳияти байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ

Дар чунин ҳолатҳо таҳаммулпазирии байниэтниқӣ муҳим аст, ки он «дар психологияи этниқии ватанӣ ҳамчун қобилияти инсон ҷиҳати зоҳир намудани таҳаммул ба тарзи зисти ноошнои намояндагони дигар ҷомеаҳои этниқӣ, рафтор, анъанаҳои миллӣ, русум, эҳсосот, ақидаҳо, ғояҳо, боварҳои онҳо фаҳмида мешавад» [177, с.33].

Зимни ба амал татбиқгардони равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ мо кӯшиш менамоем раванди таълимро тавре ташкил диҳем, ки муаллимони оянда худашон ҳамчун субъекти фаъолияти худ амал кунанд: онҳо худашон масъаларо дарк ва ҷудо менамоянд, мақсади омӯзиши ин ё он масъаларо пеш мегузоранд, вазифаҳоро тавҷеҳ медиҳанд, онҳоро ҳал мекунанд ва метавонанд донишҳои бадастовардаро дар амал истифода баранд.

Аллақай бештар аз 15 сол дар ДДОТ ба номи С. Айнӣ ва ДДБ ба номи Н.Хусрав дар машғулиятҳо технологияҳои муосир, ҳамчун «Донишҷӯ ба сифати муаллим», «Семинар - мизи мудаввар», «Таълими лоиҳавӣ» ва ғайра истифода мегарданд, ки онҳо ба ташаккули салоҳияти

байнифарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ мусоидат менамоянд.

Дар солҳои 90-и асри XX аз ҷониби А. А. Вербитский асосҳои муносибати қаринавӣ дар таълим тавҷеҳ дода шуда буданд. Он дар раванди таълим ба ҳадди ниҳой истифодабарии намудҳо, шаклҳо ва методҳои фаъолияти донишҷӯёнро пешбинӣ мекунад, ки инҳо фаъолияти ояндаи касбии донишҷӯёнро монанд карда, нишон медиҳанд.

Мувофиқи назарияи ин муҳаққиқи шинохтаи мактаби оӣ, тамоюли зерин дар таҳсилот ҷудо карда шудааст, ки онҳо ба дараҷаҳои гуногун зӯхур меёбанд:

- «Гузариш аз шаклҳои иттилоотӣ ва методҳо ба шаклҳои фаъоли таълим ва ҷусутучӯи илмӣ бо истифодаи қори мустақилонаи муҳассилин». Ба дигар суҳан, чунон ки А. А. Вербитский маҷозан зикр мекунад, тамоюли гузариш аз «мактаби таҷдид» ба «мактаби идрок», «мактаби тафаккур руҳ медиҳал» [37, с.85].

Технологияи дигар ҷусутучӯи шароитҳои психологӣ-дидактикии гузариш аз тартиби саҳт маҳдуд ва тарзҳои санҷишии ташкили раванди таълим ба тарзҳои инкишофдиҳанда, фаъолкунанда, сермаҳсул, бозигӣ иборат мебошад. Дар ин масъала натиҷаҳои беҳтаринро омӯзгорони ДДОТ ба номи С. Айнӣ - Ф. Ғиёсов, Ф. Одинаев, К. Ҷӯрабеков, З.Хоркашева, Ш.Умедов, А.Ҷабборов ва дигарон ба даст оварданд. Дар рафти таълими забони олмонӣ ба донишҷӯён онҳо методҳои аудиовизуалӣ, аудиолингвалӣ ва интерактивиро истифода бурданд, ки онҳо ба рушди фаъолияти эҷодӣ ва мустақилонаи муҳассилин таҳрик бахшиданд.

Боз тамоюле мавҷуд аст, ки ташкили фаъолияти мутақобилаи муҳассилинро бо муаллим фаро гирифта, таълимро ҳамчун фаъолияти коллективие пешниҳод мекунад, ки дар он амал аз фаъолияти таълимдиҳандагии муаллим ба фаъолияти маърифатии донишҷӯ тағйир меёбад. Чунин методро Х.Г.Сайфуллоев «усули шогирд дар нақши устод» номидааст [153, с.79].

Дар равияи шахсиятӣ-фаъолмандӣ воқеияти асосӣ ин аст, ки дар фаъолият мавқеъҳои ҳаётии субъект (муносибатҳо, ангеҷаҳо) ба объект тибқи ҷараёни фаъолият тағйир мепазиранд, яъне фаъолият хусусияти таҳаррукӣ дорад ва низоми кушод барои ташаккули шахсият мебошад. Фаъолияте, ки мавқеи ҳаётии субъектро ифода менамояд, мувофиқи ғояҳои Г. В. Сороков, «муносибати субъектӣ-фаъолиятӣ» ҳисобида мешавад. Он ба тақомулдиҳии муносибатҳои субъект-объектӣ ва субъект-субъектӣ, ки дар натиҷаи сохтори комили фаъолияти мутақобилаи донишҷӯён ва омӯзгорон падида меояд, мусоидат мекунад» [165, с.64].

Дар навъи аввал муносибатҳои тарафайн (субъект-объект) муносибати муаллими оянда ба фанни мавриди омӯзиш қарордодаи ӯ мушоҳида карда мешавад, дар навъи дуюм (субъект-субъект) муносибати байни донишҷӯён ва муаллим зухур меёбад. Дар ин муносибатҳо робитаи мутақобилаи миёни ҳама ҷузъҳои он муҳим аст. Масалан, муносибати донишҷӯён ба мақсадҳо ва мундариҷаи таълим; муносибати донишҷӯён миёни ҳамдигар ва муаллимон; шароитҳое, ки дар онҳо раванди таълим сурат мегирад.

Комилан маълум, ки дар раванди таҳсилот ҳамчун шакли вижаи муносибатҳои субъект-субъектӣ ҳар ду иштирокчӣ ба ин раванд саҳми худро мегузоранд. Ба ҳар иштирокчии раванд дар таълиму тарбия талаботи дахлдор пеш ниҳода мешаванд. Онҳоро мо чунин бармешуморем.

Ба муаллим чунин талабот гузошта мешаванд:

1) фароҳам овардани шароитҳои бехатар барои зухури шахсияти ҳар донишҷӯ дар ҳолатҳои гуногун. Дар навбати аввал аз омӯзгор на дар мавқеи анъанавии омӯзгор-иттилоъдиҳанда, манбаи донишҳо ва санҷишкунанда, балки дар мавқеи шарикӣ пешбаре будан, ки ба худинкишофдиҳии шахсияти таълимгиранда ёрӣ расонад, тақозо карда мешавад;

2) рушд бахшидани доираҳои ангежавии шогирд ва дар вай ташаккул додани ниёзмандии маърифатии на танҳо ба даст овардан ва азбар намудани донишҳои нав, балки инчунин маҳорати ҳосил кардани лаззат ва қаноатмандӣ аз маърифат;

3) кори бузурги ботинии омӯзгор оид ба худинкишофдиҳии шахсиятӣ ва касбӣ. Рушд бахшидани иқтидори эҷодие, ки имкон медиҳад вазифаи умумии таълим мувофиқан бо назардошти хислатҳои инфиродии ҳар шогирд ҳал карда шавад.

Ба донишҷӯ чунин талабот пеш ниҳода мешаванд:

- 1) фаъолмандӣ ва омодагӣ ба фаъолияти таълимӣ;
- 2) тавъамии ангежаҳои берунӣ ва дарунӣ;
- 3) мустақилияти калони таълимгиранда ба худтанзимкунӣ ва худшиносӣ (мақсадгузорӣ, худсанчиш ва худбаҳодиҳӣ).

Ҳамчун хусусияти фаъолияти мутақобила дар байни субъектҳои раванди таҳсилот дигаргунсозии мавқеъҳои донишҷӯ нисбати маводҳои азхудкардашуда ва фаъолияти мутақобилаи худ талаб карда мешавад.

Тағйироти мазкур ҳангоме ҷой дорад, ки муқаррароти арзишӣ, тамоюлҳои маъноӣ, тарзҳои фаъолияти мутақобила ва муносибати байни муҳассилин зимни таълим дигаргунӣ мепазиранд. Вақте ки мавқеи муҳассилин тағйир меёбад, он гоҳ дигаргуншавии сатҳи азхудкунии фаъолияти донишҷӯ ва шакли нави фаъолияти мутақобила бо муаллим ва ҳамкурсон ба мушоҳида мерасад. Дар фаъолияти мутақобилаи таълимии миёни муҳассилин бо муаллим моҳияти фаъолияти мутақобилаи муҳассилин бо ҳамкурсони худ муайян карда мешавад.

Раванди фаъолияти мутақобила дар раванди таълим пештар «бо нақшаи $S > O$ зикр мегардид. Ин ҷо S субъекти фаъолест, ки таълимро ташкил мекунад, донишero, ки маҳоратҳои санчишӣ ва баҳогузорино ташаккул медиҳад, таҳвил менамояд. Донишҷӯ ҳамчун объекти таълим ва тарбия баррасӣ мешавад. Дар асоси чунин тавсифи фаъолияти мутақобила дар фаъолияти ҳама иштирокчиёни он солҳои охир нақшаро ҳамчун фаъолияти мутақобилаи $S1 - S2$ шарҳ медиҳанд, ки ин ҷо $S1 -$

муаллим ва S2 - донишчӯ мебошад. Субъекти умумии маҷмӯии S мақсади ин фаъолияти мутақобиларо тавсия менамояд» [72, с.64]. Бо баҳисобгирии он, ки муаллим дар синфе кор мекунад, ки дар он ҷо аъзо байни худ фаъолияти мутақобила роҳандозӣ менамоянд, вазифаи муаллим аз он иборат аст, ки гурӯҳи мазкурро ҳамчун субъекти маҷмӯӣ ташаккул диҳад ва барои ноил гаштан ба мақсади умумӣ ҳидоят созад. Бар ин асос, нақшаи ҳамкориҳои таълимӣ ташкилаи бисёрқабатае мебошад, ки дар он робитаи психологӣ байни ҳама иштирокчиёни фаъолиятҳои мутақобила барқарор мешавад.

Муносибати субъектӣ-фаъолиятӣ ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишчӯёнро истифода бурда, ҳангоми таълими забони хориҷӣ ҳамроҳсозии амалиёт, ёриҳои тарафайн, дастгириҳои ҳамдигар, муносибатҳои боварбахшонаро дар фаъолияти мутақобила таъмин кардан муҳим аст.

Яъне муносибати субъектӣ-фаъолиятӣ дар ҳамроҳсозии амалиёти омӯзгор ва донишчӯён ҳамчун ягонагии:

а) усули ташкилдиҳии фаъолияти муштаракӣ омӯзгор ва донишчӯён барои ташаккули ҳамдигарфаҳмӣ ва муносибатҳои дутарафа;

б) маҷмӯи робита ва таъсири мутақобилаи омӯзгор ва донишчӯён дар ҷараёни фаъолияти якҷоя ва рушди шахсиятӣ мавриди таҳқиқ қарор мегирад [165, с.65].

Ҳамин тариқ, зимни фаъолияти мувофиқашудаи омӯзгор ва донишчӯ муҳассилин донишҳо, маҳоратҳо, малакаҳо ва сифатҳои нави шахсиятӣ ба даст меоранд, омӯзгор дар интихоби методҳо ва усулҳои инфиродӣ ва пурсамари таълим, инчунин азхудкунии маводи таълимӣ ёрӣ мерасонад. Марбут ба ин, омӯзгор бояд чунон таълимеро таъмин кунад, ки раванди таълим мувофиқи ҳолатҳо ба амал ояд ва мулоҳизаҳои таълимгирандагон аз арзиши коммуникативӣ пурбор бошад.

1.3. Модели ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрҷабрӣ

Ба муаллими ояндаи забони хориҷӣ омӯзондани ба таври шифоӣ ва хаттӣ муошират кардан дар гурӯҳҳои бисёрҷабрӣ, омӯзондани фасеҳу мантиқӣ ифода намудани андешаҳои худ, муътақид гардондан, бо далел мавқеи худро ҳимоя намудан ва ҳамзамон суҳанронии шарикҳои хориҷии худро шунидан ва фаҳмидан вазифаи душвор аст, чунки муошират бо забони хориҷӣ на фақат раванди лафзӣ мебошад. Самаранокии он дар муоширати касбӣ, ғайр аз донишҷӯи забон, аз бисёр омилҳо: шароитҳо, ҳолатҳо ва фарҳанги муошират, қоидаҳои одоби нутқ, рафтори нутқӣ, донишҷӯи шаклҳои ғайрилафзӣ ифода (қиефабозӣ, имову ишора) вобастагӣ дорад, ки ин ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангиро дар назар дорад.

Дар робита бо ин, эҳтимол меравад, ки ташаккули муваффақонаи салоҳиятмандии байнифарҳангӣ имконпазир аст, агар таълими ба касбият нигаронидашудаи забони хориҷӣ дар асоси модели амалӣ гардад, ки он мувофиқати равиҳои коммуникативӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, системавӣ-фаъолиятӣ, когнитивӣ, салоҳиятмандӣ, ба шахсият нигаронидашуда, ягонагии проблеманокӣ ва тамоюли коммуникативиро пешбинӣ мекунад. Дар сатҳи умумии модел муносибати ба шахсият нигаронидашударо асос менамояд, ки он раванди инкишофи салоҳиятмандии байнифарҳангиро ҳамчун низоми дорои робитаҳои гуногуншакл дар дохили система баррасӣ менамояд. Ҳама қисматҳои модел ҳамчун як воҳиди бутун амал карда, рушди касбии субъектҳо тавассути рушди фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангӣ таъмин намуда, ба ҳамдигар таъсир мерасонанд.

Моҳияти барқароршуда ва сохтори коркардшудаи салоҳиятмандии байнифарҳангӣ принципҳои ташаккули онро талқин месозанд, ки муҳимтаринашон инҳо мебошанд:

1) принсипи маърифат ва баҳисобгирии мафҳумҳои умумие, ки донишхоро оид ба имкониятҳои фарогири гуногуни категорияҳои универсалӣ таъмин мекунад ва барои муқоиса намудани ҳар яке аз фарҳангҳо бо ягон муҳити маъниҳо ва ошкор сохтани худвижагии сифатии он имкон медиҳад;

2) принсипи омӯзиши пайвастаи бо фарҳанг вобастаи забони хориҷӣ (олмонӣ) ва модарӣ (тоҷикӣ) (В. В. Сафонова), ки аввалан, чудосозии қисмати фарҳангии маъноро ҳам дар забони модарӣ ва ҳам дар забони мавриди омӯзиш, дуюм, қиёси мувофиқатҳои забонӣ-фарҳангии ду забонро пешбинӣ мекунад;

3) принсипи муносибати этнографӣ ба қисматҳои фарҳангии маъноҳои зуҳуроти забонӣ ва ғайризабонӣ, ки барои таъмин намудани муҳассилин бо воситаҳои таҳлили ҳама гуна амалияҳои фарҳангӣ дар истилоҳоти таҳассусӣ имкон медиҳад;

4) принсипи стратегияҳои нутқӣ-рафторие, ки ба амал ҷорӣ гардондани яқлухти ҳама принсипҳои дар боло зикршуда ва дар поён зикршавандаро таъмин месозад, хатти рафтори муҳассилинро, ки асосаш аз тасаввурот оид ба мафҳумҳои умумии фарҳангӣ ва қонунмандии муносибати байнифарҳангӣ ташкил меёбад, муайян мекунад;

5) принсипи идрок ва «аз сар гузарондан», ки воқунишҳои бешурунаи фардро ба соҳаи бошууруна тавассути «азсаргузаронӣ» - воқуниши психологӣ шомили қисмати эмотсионалӣ ва мутамоил ба ташаккули чунин қисмати муоширати байнифарҳангӣ, ҳамчун муносибат, таҳвил медиҳад;

6) принсипи идоракунии ҳолатҳои номуайянӣ ва изтиробнокӣ, ки назорати хонандаро аз болои эҳсосоти худ дар раванди муоширати байнифарҳангӣ аз ҳисоби қобилияти шинохтани ҳиссиёти худ, онҳоро дар лаҳзаи азсаргузаронӣ номбар кардан, тавассути нигоҳ доштани онҳо ва ба таври муносиб ифода карданашон таъмин менамояд;

7) принсипи муносибати эмпатӣ (дилсӯзона) ба иштирокчиёни муоширати байнифарҳангӣ, ки ба ташаккули чунин сифатҳои шахсияти

забонӣ, ҳамчун қобилияти воридшавӣ ба эҳсосоти фарди дигар, муҳолифат бо худ, канорагирӣ аз ҳар ду навъи эҳсосот ва идроки ҳодисоти ҷорӣ дар пешомади дучанда, нигаронида шудааст [157, с.74].

Таҷрибаи фаъолияти мо нишон медиҳад, ки дар миёни принципҳои, ки талаботи асосиро нисбати амалисозии модели салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳамчун омили фаъолияти касбии муаллимони ояндаи забони хориҷӣ муайян мекунанд, инҳо муҳиманд:

1) мураттабӣ - раванди рушди салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳамчун омили рушди касбӣ ҳамчун низоми комиле, ки ҳама қисмҳои таркибии он бо ҳамдигар таъсир мерасонанд, баррасӣ мегардад;

2) яклухтӣ - рушди салоҳиятмандии байнифарҳангӣ раванди яклухтест, ки дар он ҳамаро ба ҳисоб гирифтаан зарур аст;

3) робитаи таълим бо ҳаёти воқеӣ - донишҳо ва маҳоратҳои, ки дар машғулиятҳои назариявӣ ва амалиявӣ ҳосил гардидаанд, барои сомондиҳии коммуникатсияи байнифарҳангӣ бо намояндагони забони хориҷӣ ё шарикони корӣ аз дигар мамлакатҳо зарурианд.

Кулли принципҳои номбаршуда бо ҳам вобастаанд ва салоҳиятмандии байнифарҳангиро (СБФ) танҳо дар маҷмӯъ ташкил медиҳанд.

Мувофиқи принципҳои ташаккули СБФ интихоби мундариҷаи таълим доир ба ташаккули он анҷом дода мешавад. Мундариҷа чунин қисматҳоро дар бар мегирад: донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои, ки моҳияти СБФ-ро ташкил медиҳанд ва қобилият ба СБФ-ро таъмин мекунанд, маводи забонӣ, маводи матнӣ, мавзӯҳо ва ҳолатҳои шомили онҳо, инчунин низоми вазифаҳо.

Низоми вазифаҳои, ки бо назардошти мундариҷаи таълим омода карда шуда ва дар раванди таълими таҷрибавии озмоишӣ оид ба ташаккули СБФ-и донишҷӯёни ДДОТ ба номи С. Айнӣ ва ДДБ ба номи Н.Хусрав мавриди истифода қарор гирифт, самарабахшии худро нишон дод ва асоснокии назарияи коркардшудаи ташаккули СБФ-ро тасдиқ намуд.

Ҳамин тариқ, ба ҳалли ин масъалаҳо тавассути категорияи салоҳиятҳо, ки дар педагогикаи ҳам Ғарб ва ҳам ватанӣ васеъ истифода мегардад, наздик шуда, хулоса баровардан мумкин, ки агар мақсади таълими ЗХ-ро дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ ташаккулдиҳии салоҳиятҳои муайян (коммуникативӣ, забонӣ, иҷтимоӣ-психологӣ, педагогӣ ва ғайра) ҳисоб намоем, пас ин қаторро, аз дидгоҳи мо, бо СБФ пурра кардан лозим аст. Қонуниятмандии чунин муносибат дар таҳқиқоти солҳои охир бавучудода (Е.Н. Атарщикова [12], И. И. Лейфа [107], С.Э.Неъматов [123], А.П.Садохин [151], Х.Г.Сайфуллоев [153], В. В. Сафонова [155], Р.А.Свиридон [157], С. Г. Тер-Минасова[171], В. П. Фурманова[180] ва дигарон) тасдиқи худро ёфтааст.

Асарҳои бунёдии В. В. Сафонова ва В. П. Фурманова ба таҳқиқи масоили куллии муоширати байнифарҳангӣ (минбаъд: МБФ) ва прагматикаи фарҳангӣ-забонӣ дар назария ва амалияи таълими забонҳои хориҷӣ бахшида шудаанд, дар қорӣ диссертатсионии И. И. Лейфа бошад, паҳлуи иҷтимоӣ-фарҳангии салоҳияти касбии муаллимони ояндаи забони олмонӣ таҳқиқ карда мешавад [107, с.63].

Дар ташаккули СБФ муносибати салоҳиятмандӣ нақши муҳим мебозад, ки он ташаккули се салоҳияти асосӣ: коммуникативӣ, забонӣ ва когнитивиро пешбинӣ мекунад. Ҳангоми тавсифи муносибати салоҳиятмандона мо нуқтаи назари олими маъруф Д.Шейлзро, ки дар асари худ шарҳ медиҳад [188], пайгирӣ мекунем. Муаллиф салоҳияти коммуникативиро салоҳияти пешбар шуморида, онро ҳамчун қобилияти тавассути забони мавриди омӯзиш амалӣ гардондани фаъолияти нутқӣ мувофиқи мақсадҳо ва ҳолатҳои муошират дар ҷаҳорҷӯбаи ин ё он соҳаи фаъолият муайян менамояд. Асоси он аз маҷмӯи маҳоратҳои иборат аст, ки онҳо барои ширкат варзидан дар муоширати нутқӣ бо намудҳои маҳсулноки ва пазиروي имкон медиҳанд [188, с.136].

Раванди муошират бо забони хориҷӣ на фақат ҳамчун раванди интиқол додан ва пазируфтани иттилоот, балки боз ҳамчун танзими муносибатҳои байни шарикон, барқарорсозии фаъолияти мутақобила,

мисли қобилияти баҳогузори, таҳлили ҳолати муошират, арзёбии субъективии иқтисодии коммуникативии худ ва қабули ҳалли зарурӣ таҳқиқ карда мешавад.

Салоҳиятмандии коммуникативии ғайрзабонӣ асоси рушди коммуникативии байнифарҳангиро бунёд мениҳад. Салоҳиятмандии лингвистӣ яке аз қисматҳои салоҳиятмандии коммуникативӣ мебошад. Мундариҷаи он қобилияти инсонро ҷиҳати дуруст таҳия намудани шаклҳои грамматикӣ ва ибораҳои синтаксисӣ мувофиқи меъёрҳои забони мушаххас ташкил медиҳад.

Аҳамияти салоҳияти байнифарҳангӣ аз инҳо иборат аст:

- донишҳои менталитети миллӣ, манзараи олам;
- барҳам задани мушкилоти фарҳангшиносӣ;
- идроки гузариш додани ҷаҳонбинии худ, тасаввурот доир ба

ҷомеаи дигари иҷтимоӣ-фарҳангӣ.

Дар ҷараёни муошират тамоюл ба ҳислатҳои иҷтимоии шарикӣ нутқ: мақом, мавқеъ ва нақши ҳолатии вай ҷой дорад, ки дар интихоби воситаҳои нутқ бо гурӯҳбандӣ ва маҳдудкунандагони нутқ зӯҳур меёбад.

Дар асоси суҳбати болоӣ, салоҳияти коммуникативӣ метавонад ҳамчун «воситаҳои зарурӣ барои санҷиш ва ташаккули ҳолати нутқӣ дар қаринаи иҷтимоӣ» муайян карда шавад.

Ҳам ҳар толибилм дар алоҳидагӣ, ҳам тамоми давлати мо дар маҷмӯъ имрӯз ба омӯзиши амалии забонҳои хориҷӣ, ки баромадан ба бозори ҷаҳонӣ, ошноӣ бо фарҳанги ҷаҳониро таъмин менамояд, тавачҷуҳ зоҳир мекунад.

Тавре ки Президенти кишвар борҳо таъкид кардаанд, «... ҷавонон бояд ғайр аз забони давлатӣ ду забони хориҷиро дар сатҳи забони модарӣ донанд, зеро ин тақозои замони муосир мебошад. Илова бар ин, ҳар як донишҷӯ, сарфи назар аз ихтисоси интихобкардаи худ, бояд забонҳои хориҷиро омӯзад ва донанд» [142].

Аз ин рӯ ба сифати мақсади афзалиятнок салоҳиятмандии коммуникативӣ нақш мебозад. Ҳамзамон забони хоричӣ танҳо воситаест, ки бо ёрии он сатҳи умумифарҳангӣ, қобилияти фиккронии худ, арзёбии фикри бегона, эҷодиёти бегонаро нишон додан мумкин аст.

Бо ин сабаб аз ҷумлаи усулҳои азхудкунии забони хоричӣ ба онҳое бартарӣ дода мешавад, ки иқтисори инкишофдиҳанда доранд: андешаро бедор месозанд, воситаҳои ифодаро сайқал медиҳанд, эҳсосот ва тасаввуроти тимсолиро ғанӣ мегардонанд, фарҳанги умумӣ ва рафтори иҷтимоиро дар маҷмӯъ такомул мебахшанд.

Дар татбиқи қоидаҳои раванди Болоня марбут ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ *барномаҳои муштарак* дар таҳсилоти олии ҚТ пешниҳод карда шудаанд, ҳарчанд онҳо нисбатан камшуморанд. Барномаҳои зеринро ёдрас намудан мумкин аст:

Дар тӯли солҳои зиёд ба ДДОТ омӯзгорон аз Ҷумҳурии Федеративии Олмон, Ҷумҳурии Австрия, ва ИМА (Кристиан Райхард, Кай Франке, Гертруда Чао-Ҳайсенбергер, Ҷейн Ҷорҷ ва дигарон) ташриф овардаанд. Омӯзгорон ва донишҷӯёни факултаи забонҳои романӣ-германи ДДОТ якчанд сол пеш оид ба лоиҳаҳои зерин бо ҚФО кор карданд:

- Барнома бо ширкати якчанд донишгоҳ ва коллеҷҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон, ки низоми кредитиро доир ба раванди Болоня ба амал ҷорӣ карданд ва донишгоҳҳои Олмон доир ба барномаи «ТЕМПУС» ширкат варзиданд. Барнома ба наздиксозии нақшаҳои таълимӣ барои омодагардонии мутахассисони соҳаи «германистика», «бакалавр» - «магистр» равона карда шуда буд;

- Барнома бо ширкати якчанд донишгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва донишгоҳҳои Олмон оид ба барномаи «ТЕМПУС», ки низоми раванди Болоняро татбиқ мекарданд. Барнома ба наздиксозии нақшаҳои таълимӣ барои омодагардонии мутахассисони «бакалавр» - «магистр» равона карда шуда буд;

- Барномаи «ТЕМПУС» ПроТренинг бо ширкати ДДОТ ба номи С. Айнӣ, ДДХ ба номи Б. Фафуров, ДДХ ба номи М. Назаршоев, ДМТ, ДДЗТ ба номи С.Улуғзода, Донишгоҳи шаҳри Нарва (Эстония) ва донишгоҳҳои Олмон, ки низоми кредитиро оид ба раванди Болоня дар амал ҷорӣ мекарданд. Барнома ба наздиксозии нақшаҳои таълимӣ барои омодагардонии мутахассисони «бакалавр» - «магистр» равона карда шуда буд ва дигар барномаҳои муштарак.

Дар барномаҳои номбаркардашудаи муштарак дараҷаҳои гуногуни ҳамгироӣ ба даст оварда мешаванд.

Модел ташкилаи сохторӣ-функционалиест, ки объекти таҳқиқ ва таълимро таҷдид менамояд. Зери мафҳуми модел низоми фикран созмондодашуда ё ба таври моддӣ амаликардашударо мефаҳманд, ки объектро инъикос ё такрор намуда, метавонад онро чунон ҷой кунонад, ки омӯзиши он доир ба объекти мазкур ба мо иттилои нав диҳад. Модели ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ бояд тавсифи аз лиҳози илмӣ асосноки раванди мазкурро таъмин созад. Асоси концептуалии банақшагирии модели мазкур қоидаҳои зерин мебошанд.

Тамоюли шахсиятӣ ҳамчун мафҳум ба сифати категорияи педагогӣ амал менамояд, ки моҳияти он аз чунон муносибат ба тарҳрезӣ ва амалигардонии раванди таълиму тарбия иборат аст, ки зимни он мақсад ва меъёри самаранокии он рушди шахсиятӣ ва касбии донишҷӯ мешавад. Тамоюли шахсиятӣ ба ҳама бузургҳои раванди таҳсилот дахл мекунад, татбиқи амалии он бошад, дар асоси принципҳои муносибати системавӣ ба роҳ монда мешавад.

Ҳамчун асоси таҳияи модели салоҳиятмандии байнифарҳангӣ қоидаҳои концептуалии методологияи когнитивӣ-байнифарҳангӣ, принципҳои назарияи банақшагирӣ, қоидаҳои назарияи фаъолмандии таълим ва идоракунии фаъолияти маърифатии муҳассилин амал менамоянд. Дар рисолаи мазкур мафҳуми салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳамчун қобилият ва омодагӣ ба ҳамдигарфаҳмӣ ва

фаъолияти мутақобилаи созгор бо намояндагони ҷомеаи дигари лингвистӣ-фарҳангӣ дар асоси азхудкунии донишҳо оид ба ҷаҳоне, ки дар воҳидҳои забон ва коммуникатсияи шомили бунёди когнитивӣ инъикос меёбад, муайян карда мешавад.

Барои коркарди модели салоҳиятмандии байнифарҳангӣ пеш аз ҳама муайян намудани фарогирии предметӣ-мундариҷавӣ ва тартиботии он зарур аст. Масъалаи мундариҷавии салоҳиятмандии байнифарҳангӣ, яъне объекти моделсозиро баррасӣ карда, тазаккур додан бояд, ки тибқи анъана бисёр олимони ҷанбаи мундариҷавии салоҳиятро бо истилоҳоти «донишҳо», «малакаҳо», «маҳоратҳо» баррасӣ мекунанд.

Дар гунаи графикаи модели салоҳиятмандии байнифарҳангӣ қисматҳои предметӣ-мундариҷавии онро донишҳое, ки ташаккули ғайризаминавии манзараи оламро таъмин месозанд, ташкил медиҳанд. Дар сохтори когнитивии донишҳои шахс иттилооти таҳвилёфта бояд тавассути маҷмӯи муайяни равандҳои менталӣ гузаранд, чамъ гарданд ва аз лиҳози концептуалӣ дар бахшҳои донишҳо ташкил ёбанд.

Ташаккули «манзараи олам»-и концептуалӣ-ташкилии ҷомеаи дигар, воридсозии ҳайати мафҳумҳо, категорияҳо, зухуроте, ки дар забони модарӣ шабеҳ надоранд ё аз дидгоҳи функционалӣ-мафҳумӣ дар забонҳо бо сабаби тафовутҳо дар инъикоси ҷаҳон аз ҷониби халқҳои гуногун, ки барои сохтани «шуури дубораи когнитивӣ» дар инсон ҳамчун маҷмӯи нави когнитивии донишҳо заруранд, дар асоси амалиёт оид ба азхудкунии донишҳо ва фаъолияти когнитивӣ-коммуникативӣ амалӣ карда мешавад.

Манбаи ташаккули маҳоратҳои байнифарҳангӣ матни асли ғайризаминавии прагматикӣ мебошад, ки он воҳидҳои дорой қисмати миллӣ-фарҳангии семантикаро дар бар мегирад. Матни прагматикӣ ғайризаминавӣ ҳамчун бунёди донишҳои заминавӣ, метазабонӣ, метакоммуникативӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва метакогнитивӣ ва ҳамчун замина барои муоширати байнифарҳангӣ амал мекунанд, азхудкунии фарҳанги ғайрро тавассути забон таъмин менамояд.

Таърифи аз ҷониби олими олмонӣ Т.Баумер (Th.Baumer) [201], пешниҳодшударо ҳамчун асос пазируфта ва нуктаи назари Н. Д. Галсковаро [41] ба инобат гирифта, дар сохтори салоҳиятмандии байнифарҳангӣ қисматҳои зеринро ҷудо мекунад:

- қисмати прагматикӣ - донишхоро аз хусуси низоми забони мавриди омӯзиш, мулоҳизаҳои грамматикӣ ва синтаксисӣ мутобиқи меъёрҳои забони мушаххас, донишҳои воқеиятҳо, донишҳои кишваршиносӣ, маҳоратҳо ва малакаҳои, ки барои ошноӣ бо арзишҳои этникӣ-фарҳангии кишвари забони мавриди омӯзиш ва истифодаи амалии забони хориҷӣ мусоидат мекунад, ташаккул медиҳад;

- қисмати когнитивӣ - дар шуур сохторҳои ибтидоии когнитивиро, ки идрок ва фаҳмиши забон ва олами ҷомеаи дигари иҷтимоӣ-фарҳангӣ, идрок ва фаҳмиши хориқаҳои фарҳанги дигарро таъмин менамоянд, ташаккул медиҳад;

- қисмати эмотсионалӣ - муносибати мусбатро ба забони мавриди омӯзиш, ба фарҳанги халқе, ки бо ин забон гап мезанад, муносибати ғамхорона ва таваҷҷуҳ ба хориқаҳои менталитети дигарро коркард менамояд;

- қисмати рафториро донишҳо оид ба меъёрҳои одоби муоширати харрӯза, ки хусусияти рафтори нутқӣ ва менталитети миллии намояндагони забонро инъикос менамоянд, донишҳо оид ба воситаҳои муоширати ғайрилафзии дар ҷомеаи фарҳангии мазкур қабулшударо тартиб медиҳанд [22, с.14].

Бо вучуди ин, ҳуди таҷрибаи интихоби меъёрҳои ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ барои ҳалли проблемаҳои таҳлили хориқаи матлуб шоистаи таваҷҷуҳ аст.

Моҳиятан, ҳамин хусусиятҳои салоҳиятмандии байнифарҳангиро Р.А.Вафеев низ ҷудо карда, мафҳуми зикршударо ҳамчун «донишҳои одатҳои ҳаётӣ, ахлоқ, анъанаҳо, муқаррароти ҷомеаи мазкур» муайян мекунад, ки «он муқаррароти инфиродӣ ва гурӯҳӣ, ангеҳои гурӯҳӣ, шаклҳои рафтор, қисматҳои ғайрилафзӣ (имову ишора, қиёфабозӣ),

анъанаҳои миллӣ-фарҳангӣ, низоми арзишхоро ташаккул медиҳад» [34, с.73]. Дар баробари ин, зикр накардан мумкин нест, ки тавсифи мазкур ба қаринаи тамоюли шахсиятӣ дошта нигаронида шудааст.

Дар педагогикаи ватанӣ, ки бештар ба қисми таркибии арзишӣ-маъноӣ, мундариҷавӣ, шахсиятӣ дахлдор аст, муносибати салоҳиятмандӣ, ба анъанавӣ муҳолифат накарда ва зарурати тавсеадиҳии тамоюли амалии онро пазируфта, мундариҷаи онро ба андозаи чашмрас бо қисмҳои таркибии шахсӣ густариш мебахшад, ки ин онро самти гуманистӣ медиҳад. Азбаски муносибати салоҳиятмандӣ мустақиман бо ғояи омодагии ҳаматарафа ва тарбияи фард на фақат ба сифати мутахассис, устои касби худ, балки инчунин ҳамчун шахсият ва узви коллектив ва ҷомеа марбут аст, он аз ҷиҳати асоси худ гуманитарӣ мебошад [84, с.33].

Муносибати босалоҳият дар таҳсилот ба модели нави (салоҳиятмандии) таҳсилот, яъне чунон лоиҳаи низоми мақсаднокӣ, банақшаگیرӣ, ташкилдиҳӣ ва баҳогузориҳои раванди таълиму тарбияи омӯзиши забони хориҷӣ, ки дар он чун натиҷаи асосии таҳсилотӣ салоҳиятмандии касбии байнифарҳангӣ амал мекунад, тавачҷуҳ зоҳир менамояд.

В. И. Байденко муносибати босалоҳиятро ҳамчун «методи моделсозӣ ва лоиҳасозии натиҷаҳои таҳсилот» муайян мекунад [13, с.37].

Аломати асосии ба назар аёни истифодаи муносибати салоҳиятмандӣ, хусусияти фарқкунандаи он дар амалигардониҳои раванди таълиму тарбия, ҷараёни амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ оид ба забони олмонӣ, гузариш аз технологияи интиқоли донишҳо ба технологияҳои ғайри мутамоил ба раванди маҳсулноки эҷодӣ, самтгирии тартиботии таълиму тарбия, ҷанбаи анғезавӣ, ҳамгирии сифатҳои шахсият, ки дар раванди омодагии касбӣ ташаккул меёбанд, мебошад.

Ҳама қавоиди концептуалии номбурда асоси раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллими ояндаи забони хориҷиро

ташкил медиҳад. Модели мазкур бахшҳои мақсаднокӣ, мундариҷавӣ, фаъолмандӣ ва натиҷавиро дар бар мегирад.

Бахши мақсаднокиро ягонагии мақсад ва низоми вазифаҳо, ки ҳалли маҷмӯии онҳоро таъмин менамояд, ташкил медиҳад. Ҳамин тавр, *мақсади модели* коркардшуда ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллимони ояндаи забони хориҷӣ мебошад.

Вазифаҳои модел:

- таъмин намудани омодагии ангезавии донишҷӯён ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ, дар онҳо ташаккул додани арзишҳо ва ғояҳои бунёдии касбӣ (қисмати арзишнокӣ-ангезавӣ);

- ташаккул додани малакаҳои ҳамкориҳои коллективӣ, қобилияти амал кардан тибқи арзишҳо, меъёрҳо ва қоидаҳо (қисмати фаъолмандӣ);

- ташаккул додани муносибати эмотсионалӣ-арзишии донишҷӯён ба меъёрҳо ва қоидаҳои одоби муоширати иттиҳодиявӣ (қисмати эмотсионалӣ-иродавӣ);

- ташаккул додани маҳоратҳои рефлексивӣ ва арзишдоварии идрок (қисмати рефлексивӣ-баҳодихӣ).

Қисматҳои мақсаднокӣ ва натиҷавии модели раванди ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллими ояндаи забони хориҷӣ дар ягонагии ҳамдигар амал мекунанд. Қисмати натиҷавӣ аз қисматҳои ҳамбастаи байнифарҳангии муаллими ояндаи забони хориҷӣ иборат аст, ки ба он бояд инҳоро ворид кард:

- ангезаҳо, мақсадҳо, муқаррароти арзишии донишҷӯ, ки муносибати ўро ба фаъолияти ояндаи касбӣ ва фарҳанг ҳамчун арзишҳо, талаботи донишҷӯ ба ташаккулдиҳӣ ва худпарваришдиҳии фарҳанги худ, кӯшиш барои худтакомулдиҳӣ - қисмати арзишӣ-ангезавӣ пешбинӣ менамоянд;

- услуби рафтор, интихоби тарзҳои рафтор ва ҳалли вазифаҳои амалӣ - қисмати фаъолмандӣ;

- маҳорати худтанзимкунии эмотсионалӣ-иродавии рафтори шахсият бо мақсади бадастоварии натиҷаҳои баланд; муносибати

мусбати фаълони шомили тобиши эмотсионалӣ ба худтакомулдиҳии шахсиятӣ ва касбӣ - қисмати эмотсионалӣ-иродавӣ;

-идрок ва арзёбии сатҳи салоҳияти касбии худ, услуби рафтор, хусусиятҳои доираи арзишӣ-ангезавии шахсият - қисмати рефлексивӣ-баҳодихӣ.

Қисмати низомофаринандаи салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгори ояндаи забони хоричӣ (олмонӣ), аз нигоҳи мо, қисмати ангезавӣ-арзишӣ мебошад, ки он ба ташаккули шахсияти омӯзгори оянда мусоидат мекунад, вайро ба қабули арзишии фаъолияти касбӣ ҳидоят менамояд.

Бахши мундариҷавӣ. Интихоби аз лиҳози илмӣ асосноки мундариҷаи раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишчӯён яке аз шартҳои асосии сермаҳсулии ҷустуҷӯи роҳҳои беҳтаргардонии он мебошад. Бахши мундариҷавӣ дар модел тавассути мундариҷаи омодагии назариявии муаллимони ояндаи забони олмонӣ муаррифӣ мегардад ва он аз доираи нисбатан мустақили мундариҷаи раванди таълиму тарбияи таҳсилоти касбии омӯзгорон иборат аст, ки азхудкунии он барои аз ҷониби шахсият ҳосил кардани салоҳиятмандии байнифарҳангӣ, мундариҷаи омодагии назариявии нозирон ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони забони олмонӣ тавассути ошносозии онҳо бо фарҳанги муассисаи таҳсилоти олии шароит фароҳам меоварад.

Омодагии назариявии муаллимони ояндаи забони хоричӣ мақсади дар онҳо ташаккул додани донишҳо дар соҳаи фаъолияти касбӣ, назарияи фарҳанги иттиҳодиявӣ, муоширати корӣ дар раванди омӯзиши фанҳои гуманитарӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, умумикасбӣ ва махсус, арзишҳои асосии касбро дорад.

Ба андешаи мо, ташаккул додани салоҳиятмандии байнифарҳангии донишчӯён вазифаи нозирони гурӯҳҳо мебошад, чунки маҳз ҳамонҳо миёнравони байни донишчӯён ва маъмурияти муассисаи таҳсилоти олиянд. Раванди мазкур танҳо дар ҳолате муваффақона хоҳад буд, ки

агар нозир худаш аз худ намунаи сифатҳои инсонӣ ва касбӣ падидор созад, донишҳо ва маҳоратҳои дахлдорро андӯхта бошад. Он гоҳ ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ худ ба худ ба амал меояд - донишҷӯён намунаи лозимиро дар намуди шахсияти муайян доранд, эътимод, эҳтиром, тақлид ва кӯшиши ба сатҳи зарурӣ расидан ҳамчун кори шахсан матлуб пайдо мегардад. Ва ин ҷо нақши калиди ро барқароршавии муносибатҳои субъект-субъектии нозирон ва донишҷӯён, ҳамкорӣ ва ҳамэҷодгарӣ дар асоси шарикӣ, ҳамраӣ, гуфтугӯ мебозад. Ҳамчунин мақсади чунин муносибатҳо ташаккул додани донишҳо ва маҳоратҳои салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллимони ояндаи забони хориҷӣ мебошад.

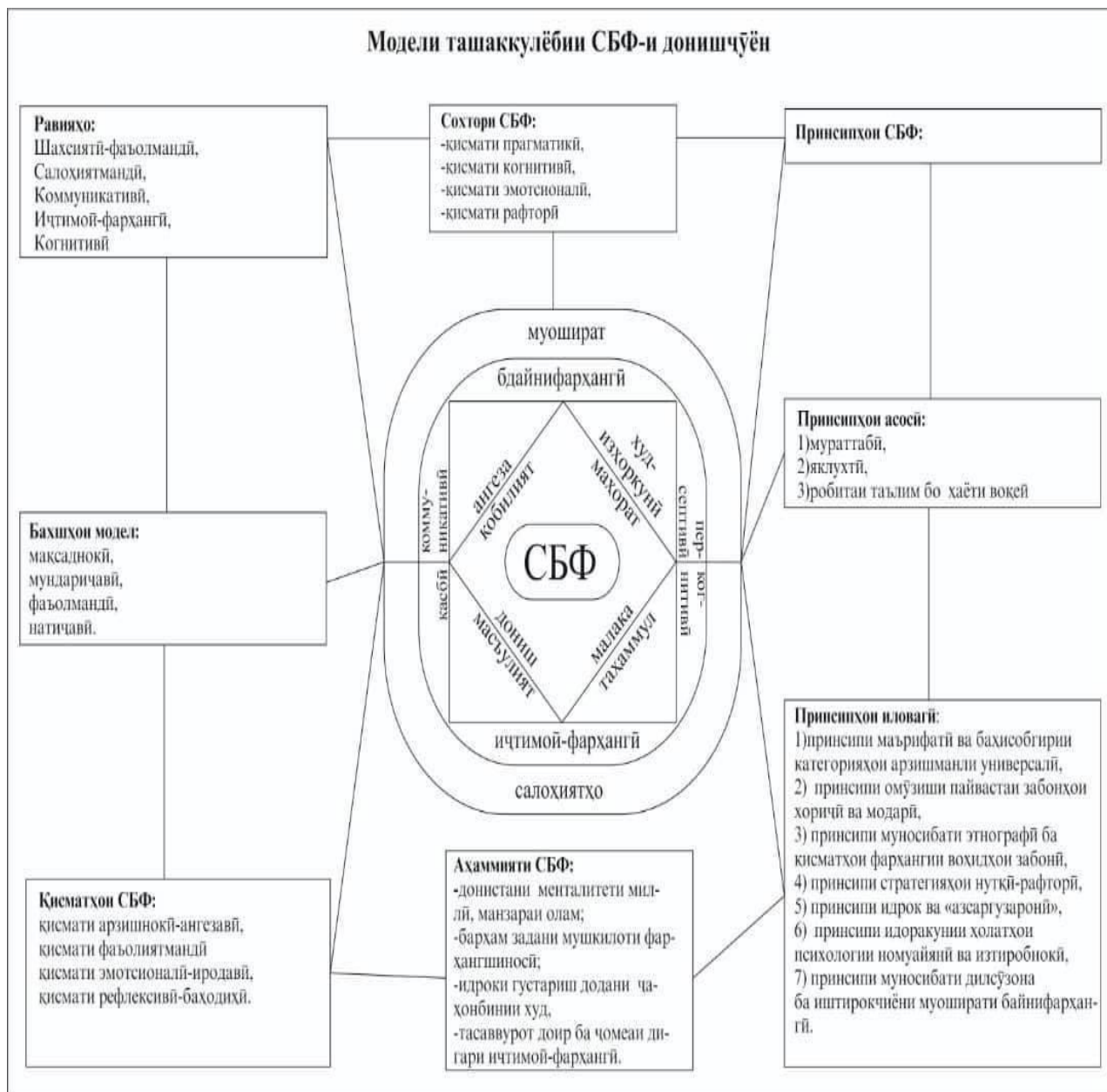
Дар бахши фаълмандии модел механизмҳои ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллимони ояндаи забони оломӣ, аз қабилӣ аломатҳои зоҳирии муассисаи таҳсилоти олии (рамзҳо, маросимҳо, услуби фирмаӣ, худидоракунии донишҷӯён, осорхонаи муассисаи таҳсилоти олии, ниҳоди нозирӣ, кори варзишӣ-оммаӣ, корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ донишҷӯён, корҳои талимӣ-таҳқиқотӣ донишҷӯён, кори эҷодӣ ва меҳанпарастӣ ва ғайра ворид карда шудаанд.

Моделҳои коркардшудаи педагогӣ барои таъмин намудани ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён - муаллимони ояндаи забони хориҷӣ ҳангоми таълими онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии таъйин гардидааст.

Марбут ба ин, машғулиятҳо оид ба ЗХ бояд тавре ба роҳ монда шаванд, ки дар чараёни муоширати педагогӣ маҳоратҳои зерин мубрамият пайдо кунанд ва рушд ёбанд:

- ҷудо намудани хусусиятҳои умумӣ ва фарҳангии махсус дар моделҳои рушди кишварҳо ва тамаддунҳои гуногун, миллатҳо ва халқиятҳо, табақаҳои мухталифи иҷтимоии ҷомеа;

- омодагии муаррифӣ кардани кишвар ва фарҳанги худ, зимнан сабабҳои нофаҳмии имконпазиро пешгирӣ намудан ва аз ҳисоби интихоби воситаҳои мувофиқи фаъолияти мутақобилаи нутқӣ онҳоро аз миён бардоштан; (*Низ. Расми 2, Модели ташаккулёбии СБФ-и донишҷӯён*)

- эътироф кардани ҳуқуқи мавҷудият барои моделҳои гуногуни фарҳангӣ ва меъёрҳои ҳаётӣ, оинҳои дар асоси онҳо ташаккулёфта;

- омодагӣ ҷиҳати дигаронро таҳқир нанамуда ва ба иттиҳоби афзалиятҳои бегона наафта, ба таври асоснок пуштибонӣ кардани мавқеъҳои худ [1, с.38].

Масъалаҳои шомили хусусияти этникӣ-психологӣ, этникӣ-психологӣ-лингвистӣ ва этникӣ-фарҳангӣ бо мақсадҳо ва вазифаҳои муоширати байнифарҳангӣ зич вобастаанд, ки онҳо шиносиро бо доираи масоили аз ҷониби фанҳои гуногун баррасишаванда ва мутааллиқ ба вижагии таълими ЗХ иқтисо мекунанд.

Модели СБФ-и аз ҷониби мо коркардшуда истифодабарии воситаҳои муайян: асбобҳои аёни, воситаҳои аудиовизуалӣ, корбурди технологияи инноватсионӣ дар таълим (таҷхизоти лингофонӣ, дастгоҳи видеоӣ, магнитофон, компютер, тахтаи интерактивӣ, проектори мултимедиавӣ ва ғайра); маводи ҷопии ВАО, адабиёти илмӣ ва маълумотӣ; захираҳои иттилоотии Интернет, муаррифиҳои электронӣ ва ғайраро пешбинӣ мекунад.

Ба сифати натиҷаи модел таҳарруки мусбати афзоиши сатҳи ташаккулёбии СБФ-и донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ амал мекунанд. Дар модел ҳама унсурҳо бо ҳамдигар вобаста буда, як воҳиди томо ташкил медиҳанд. Дар қисми озмоиши таҳқиқот мо санҷиши ҳамаҷонибаи онро анҷом додем.

Бо назардошти қоидаҳои дар боло номбаршуда ва модели мавриди коркард қароргирифта мо дар сатҳи ташаккулёбӣ дар факултетҳои забонҳои романи-германӣ ва англисии ДДОТ ба номи С.Айнӣ ва факултаи забонҳои хориҷии ДДБ ба номи Н.Хусрав таълими озмоишӣ (методикаи Н. М. Андронкина) гузарондем.

Дар раванди таълими таҳлил, фаҳмонидан, тафсир ва баҳодиҳии матнҳои фарҳанг ва рушди фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангӣ, ташаккули ҷанбаҳои интерактивӣ ва персептивӣ беҳбудии сифатӣ ва миқдории мулоҳизаҳои тавзеҳии муаллимони ояндаи ЗХ ба амал омаданд. Аз ҷумла, хусусиятҳои сифатии мулоҳизаҳо дар ГО ба ҳисоби миёна 32,3 % афзуданд. Зимнан сатҳи ташаккулёбии маҳоратҳои коркарди мулоҳизаҳои мустақилона дар ГО 29,2 % боло рафт.

Дар ташаккули СБФ парвариши эҳсоси арзишҳои фарҳангӣ, яъне баландбардории идроки фарҳангӣ хосатан муҳим аст. Методи мазкур аз

намудҳои боқимондаи таълим, пеш аз ҳама, бо он фарқ дорад, ки кор бар болои шахсияти донишҷӯ ва хусусиятҳои онро, ки фарҳанги худӣ ба вучуд овардааст, тақозо менамояд. Дар ин робита, дар назди низоми таҳсилоти олии касбии (минбаъд: ТОК) ҷумҳурии мо проблемаҳои муҳим истодаанд: омодагардони шахс ба ҳаёт дар ҷомеаи бисёртаниқӣ, ташаккули маҳоратҳои муошират кардан ва ҳамкорӣ ба роҳ андохтан бо одамони миллатҳо, ирқҳо, динҳои гуногун, маҳфуз доштани фарҳанги миллӣ, ки бе он гуногуншаклӣ ва ғановати фарҳанги умумибашарӣ номумкин аст.

Дар модели СБФ қисмати предметӣ-мундариҷавии он аз донишхое, ки ташаккули манзараи ғайризаминавии оламро таъмин мекунад, иборат мебошад. Дар сохтори системавии донишҳо дар шахсият иттилооти воридшаванда бояд тавассути маҷмӯи муайяни равандҳои менталӣ гузарад, чамъ гардад ва дар бахшҳои донишҳо ба таври концептуалӣ ташкил ёбад.

Ташаккули СБФ ба фарҳанги иттиҳодиявии муаллими забони хориҷӣ мусоидат менамояд. Ҳама гуна соҳаи фаъолияти касбӣ меҳодад мутахассис - хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти олиро, ки асосҳои фарҳанги иттиҳодиявии соҳаро азхуд кардааст, ба даст орад. Ин имкон медиҳад, ки мутахассис зудтар ба кор ворид карда шавад, давраи мутобиқат хеле кӯтоҳ мегардад. Бештари хатмкардагони қобилтари шӯбаҳои забони олмонии ДДОТ ва ДДБ тибқи шартнома ҳангоми гузаштани таҷрибаомӯзии педагогӣ ё истеҳсоли баъди итмоми муассисаи таҳсилоти олии метавонанд дар литсейҳо, муассисаҳои таҳсилоти миёна, донишгоҳҳо, созмонҳои олмонӣ дар ҚТ ё Сафорати ҚФО дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кор таъмин гарданд.

Омили навбатии вижаи ташаккули СБФ фаъолияти илмӣ-таҳқиқотии донишҷӯён мебошад. Амалия нишон медиҳад, ки ошно гардондан ва ворид кунондани донишҷӯён ба кори таҳқиқотӣ, мусаллаҳ намудан бо принципҳои одоби муоширати илмӣ ва методҳои илмӣ ба рушди тафаккури интиқодӣ, таҳлилий ва бадеӣ мусоидат мекунад. Аз

лиҳози тарбиявӣ дар раванди фаъолияти таҳқиқотӣ муносибатҳои шахсият ташаккул меёбанд, барои амалиёти онҳо дар ташаккули СБФ шароитҳо фароҳам оварда мешаванд. Дар раванди кори таҳқиқотӣ донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии озмоишӣ воқеиятҳои фарҳангии ҳаёти рӯзмарра (ғизо, манзил, истироҳат, муносибатҳо дар хонавода, либос ва ғайра), рамзҳои ранг, тавҷеҳоти одоби нутқ, мақолҳо, зарбулмасалҳо, шаклҳои ғайрилафзии муошират дар фарҳанги тоҷикӣ ва олмонӣ тибқи методи лингвистӣ-кишваршиносии муқоисавиро омӯхтанд. Аз ҷумла донишҷӯён мавзӯҳои зеринро таҳқиқ намуданд: «Таҳлили муқоисавии зарбудмасалу мақолҳо дар забонҳои олмонӣ ва тоҷикӣ», «Ойину маросимҳое, ки фарҳанги миллиро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ инъикос месозанд», «Монандиҳо ва тафовутҳои маросимҳои тӯй дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» ва ҳоказо.

Дар асоси ҳама гуфтаҳои болоӣ хулоса баровардан мумкин аст, ки модели коркарднамудаи мо барои таъминсозии ташаккули СБФ-и муаллимони ояндаи ЗХ дар гуруҳҳои бисёрэтникӣ (ГБЭ) ҳангоми фаъолияти таълимӣ, беруназаудиторӣ ва таҷрибаомӯзии педагогӣ таъйин гардидааст. СБФ чунин салоҳиятҳоро, мисли коммуникативӣ ва байнифарҳангӣ, забонӣ ва нутқӣ, лингвистӣ-фарҳангӣ ва иҷтимоӣ-лингвистӣ-фарҳангӣ, фаро мегирад. Ташаккули СБФ ва шахсияти забонии бисёрфарҳангӣ барои фаъолияти муштаракӣ байнифарҳангии (ФМБФ) муаллимони ояндаи ЗХ метавонад тавассути муносибати шахсиятӣ-фаъолмандӣ дар таълими ЗХ дар гуруҳҳои бисёрэтникии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгории ҚТ таъмин карда шавад, ки мақсади он аз ташаккул додани шахсияти забонии бисёрфарҳангӣ ва СБФ, ки қисми таркибӣ, қисмати салоҳиятмандии касбӣ мебошад, иборат аст.

Натиҷагирӣ оиди боби якум

Салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар ГБЭ ноил гаштан ба чунон сатҳи азҳудкунии забонро пешбинӣ мекунад, ки он имкон медиҳад, аввало, ба ҳама гуна ҳодисаҳои ғайриинтизор дар рафти суҳбат уҳдабароёна вокуниш нишон дода шавад; дуюм, хатти созгори рафтори нутқӣ муайян карда шавад; сеюм, воситаҳои мушаххаси коммуникатсия дуруст интихоб карда шаванд; ниҳоят, чаҳорум, ин воситаҳо мувофиқи ҳодисаи рӯйдода истифода бурда шаванд.

Ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ проблемаи мубрами маорифи муосир мебошад. Ба мадди аввал ангезаҳои маърифатии муҳассилин бо баҳисобгирии таҷрибаи андӯхтаи онҳо ҷиҳати фаъолияти маърифатӣ, ҷаҳонбинӣ, майлу хоҳишҳои ботиниашон бароварда мешаванд. Ангеза барои омӯзиш ва фаҳмиши фарҳангҳои дигар яке аз воситаҳои тақомул бахшидани раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муҳассилин аст.

Салоҳиятмандии байнифарҳангӣ барои бадастовариҳои ҳамдигарфаҳмӣ дар ҷараёни коммуникатсияи байнифарҳангӣ мусоидат менамояд. Таҳти мафҳуми салоҳиятмандии байнифарҳангӣ қобилияти амалисозии муошират ба забони хориҷӣ бо назардошти тафовути фарҳангҳо ва қолабҳои тафаккур фаҳмида мешавад.

Донишҷӯи воситаҳои ғайрилафзии муошират бо баҳисобгирии мансубияти фарҳангии коммуникант барои ҳамкориҳои муваффақонаи байнифарҳангӣ ва ҳамдигарфаҳмии созгор бисёр муҳим аст, зеро ин имкон медиҳад, ки муносибатҳои таҳаммулпазирона ба роҳ монда шаванд, аз «шоки фарҳангӣ» парҳез карда шавад, ҳолатҳои низоъангез пешгирӣ карда шаванд, ҳамчунин он ба созмондиҳии беҳтарини раванди муошират дар маҷмӯъ мусоидат мекунад.

Ба таври қисилан умумӣ фаъолияти мутақобилаи фардҳо, гурӯҳҳо ё созмонҳои, ки ба фарҳангҳои гуногун мутааллиқанд, коммуникатсияи байнифарҳангӣ номида мешавад. Зимнан аҳамиятнокии тафовутҳои

фарҳангӣ, қобилияти онҳоро дарк намудан, фаҳмидан ва онҳоро дар чараёни коммуникатсия айнан ба ҳисоб гирифтани масъалаи ҳалқунанда мебошад. Чихати бадастовариҳои ҳамдигарфаҳмӣ дар чунин раванди маҷмӯи муайяни донишҳо, малакаҳо ва маҳоратҳои барои ҳама коммуникантҳо умумие, ки дар назарияи коммуникатсияи байнифарҳангӣ салоҳиятмандии коммуникатсионӣ ном гирифтааст, зарур аст.

Маъноии дигаргунсозии мундариҷаи омодагии фарҳангӣ-нутқӣ ҳамчун ҷанбаи салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳамгироӣ ва ҳамомезӣ мебошад. Асоси бавучудовариҳои чунин муносибат ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангиро алгоритми коркарди бахшҳои мундариҷавии омодагии фарҳангӣ-нутқии донишҷӯён бо назардошти талаботи стандарти таҳсилоти гуманитарӣ ва механизмҳои мутобиқат дар раванди воқеии педагогӣ ташкил медиҳад.

Барои таълими муваффақонаи ЗХ нақши муҳимро фаъолияти мутақобилаи омӯзгор ва толтбилмон мебошад, ки зимнан дар байни онҳо ҳусни тафоҳум ба вуҷуд меояд ва ин дар машғулиятҳо ҳамкориҳои муҳим мебошад. Яъне зикр кардан муҳим, ки на ҳама вақт омодагии касбии муаллим ва маҳорати тарҳрезии амалиёти худ самарабахш аст, агар муносибатҳои миёни онҳо ва муҳассилин дуруст роҳандозӣ нашаванд.

Мафҳуми аҳаммияти гуманистии муоширати байнифарҳангӣ аз вазифаҳои махсусан интихобгардида (гуфтугӯҳо, бозиҳои коммуникативӣ, вазифаҳо ва ғайра) иборат аст. Онҳо дар шуури муҳассилин зоҳир намудани субъектноӣ, рефлексивият, ангежа, интиқодгарӣ, маъниҷодкуниро таҳриқ мебахшанд. Оид ба мавҷудияти меъёри гуногунсатҳи рушди шахсиятӣ-касбӣ дар раванди муоширати касбӣ-фарҳангшиносии донишҷӯён фарҳанги ташаккулёфтаи муоширати касбӣ шаҳодат медиҳад.

Ҷанбаи прагматикии мақсади таълими забонҳои хориҷӣ бо ташаккули донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои донишҷӯён вобаста мебошад, ки ба даст овардани он барои ошно гардидани онҳо бо

арзишҳои этникӣ-фарҳангии кишвари забони мавриди омӯзиш ва амалан истифода бурдани забони хориҷӣ дар ҳолатҳои ҳамдигарфаҳмии байнифарҳангӣ имкон фароҳам меорад. Маҷмӯи чунин донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо салоҳиятмандии коммуникативии муҳассилинро ташкил медиҳад. Концепсияи салоҳиятмандии коммуникативӣ натиҷаи кӯшиши амалишудаи ҳудуд гузоштан дар миёни маҳоратҳои академӣ ва ибтидоии байнишахсии коммуникативӣ мебошад.

Муносибати коммуникативиро ба асос гирифта, дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ маҳорати муошират бо забони хориҷиро ташаккул додан, ё ба дигар суҳан, ҳосил кардани салоҳиятмандии коммуникативӣ зарур аст. Салоҳиятмандии коммуникативӣ маҳорати истифода бурдан аз ҳама намудҳои фаъолияти нутқӣ: хониш, истимоъ, гуфтор ва хатро пешбинӣ мекунад.

Мундариҷаи модели ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷиро дар ГБЭ муносибатҳои системавӣ, фарҳангшиносӣ, ба шахсият нигаронидашуда оид ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён ба вучуд оварда, он мақсадҳо, принсипҳо, таъминоти дидактикӣ, давраҳои ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯёнро ҳамчун қисмати омодагии касбии онҳо дар бар мегирад.

Моҳияти муносибати системавӣ аз баррасии раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ба сифати низоми комиле иборат аст, ки он унсурҳо (қисматҳо)-и бо ҳам вобастаи дар сохтори муайян фароҳамомадаро шомил мебошад. Робитаҳои дохилии байни унсурҳои низом ва робитаҳои берунии низоми мазкур бо дигар низомҳо объективӣанд, онҳо барои ҳуди объектҳо ё унсурҳо муҳимманд, онҳо гуногуншакл ва хусусияти ҳамдигарро дороянд.

Самарабахшии раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар низоми таҳсилоти олии касбӣ аз созмондиҳии шароитҳои худмуайянсозӣ,

худинкишофдиҳӣ ва худтатбиқгардони шахсият дар фазои фарҳангӣ-таҳсилоти муассисаи таҳсилоти олии вобаста мебошад.

Ҳамин тариқ, воридсозии донишҳои байнифарҳангӣ ба қаринаи шахсияти донишҷӯён низоми муносибатҳоро ба фарҳанги ғайр ташаккул медиҳад ва ба идроки амиқтари зухуроти забони модарӣ мусоидат мекунад. Матни прагматикии ғайрзабонӣ дар чаҳорҷӯбаи доираи муайяни муошират ва мавзӯҳои нутқӣ бо маҷмӯи ҳолатҳои типӣ қисмати марказташқилдиҳандаи низомест, ки дар атрофи он ягонагиҳои байнифарҳангии аз лиҳози мақсаднокӣ ва мундариҷавӣ тафриқашуда бо маҷмӯи муайяни маҳоратҳои шомили тамоюли бадастовари натиҷаи ниҳоии тарҳрезӣшуда ҳам омадаанд. Ягонагиҳои байнифарҳангии когнитивӣ-коммуникатсионӣ ва маҳоратҳои аз ҷиҳати ҳадафмандӣ ва функционалӣ бо онҳо созгор дар маҷмӯи низоми таҳсилотро ташқил медиҳанд, ки онҳо ибораи «забон-фарҳанг-шахсият»-ро инъикос менамоянд. Дар таҳқиқот ин ибора ҳамчун объекти таълими муоширати байнифарҳангии аз дидгоҳи лингвистӣ-фарҳангшиносӣ мувофиқ баррасӣ мегардад.

БОБИ ДУЮМ
ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ПЕДАГОГӢ ДАР ТАШАККУЛИ
САЛОҲИЯТМАНДИИ БАЙНИФАРҲАНГИИ ОМУЗГОРОНИ
ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИЧӢ ДАР ШАРОИТИ МУҲИТИ
БИСӢРФАРҲАНГӢ ДОНИШГОҲҲОИ ОМУЗГОРӢ

2.1. Технологияҳои педагогӣ ҳамчун воситаи баландбардории сифати таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ дар шароити муҳити бисёрфарҳангии донишгоҳҳои омӯзгорӣ

Дар замони муосир дар шароити модерникунонии таҳсилот методикаи таълим давраи мураккаберо аз сар мегузаронад, ки бо тағйирёбии мақсадҳои таҳсилот, коркарди Стандарти давлатии таҳсилоти дар асоси муносибати босалоҳият таҳиягаштаи насли нав вобаста мебошад. Мушкилот ҳамчунин вобаста бо гузариш ба низоми кредитии таҳсилот пайдо мешаванд.

Яке аз тамоюлҳои пешбари ҷаҳонӣ дар рушди таҳсилоти муосир гузариш ба таҳсилоти кушод ва бефосила аст, ки он асоси ҷомеаи иттилоотиро ташаккул медиҳад. Ба амал татбиқгардони принсипҳои таҳсилоти муосир метавонад ба дигаргуниҳои сифатӣ дар тамоми низом, аз ҷумла шаклҳо ва методҳои ташкили таҳсилот, нақши муаллимон ва донишҷӯён дар раванди таълим, оварда расонад.

Ҳамаи ин вазъиятҳо таҳқиқоти нави педагогиро дар соҳаи методикаи таълими забони хориҷӣ, ҷустуҷӯи воситаҳо, шаклҳо ва методҳои таълиму тарбия, ки бо коркард ва амалигардони технологияҳои муосири таҳсилотӣ ва иттилоотӣ дар раванди таълим вобастагӣ доранд, иқтизо мекунад.

Ба ақидаи як қатор олимон, ки бо проблемаҳои ба амал татбиқ сохтани технологияҳои муосири таҳсилотӣ ва иттилоотӣ дар муассисаи таҳсилоти олии машғуланд, ивази доктринаи «таҳсил - таълим» ба «таҳсил - созандагӣ» қисми ҷудоинопазири тағйироти муосири ҷамагонӣ дар таҳсилот мебошад.

Яъне бадастоварии тавозуни азхудкунии стандарти давлатии таҳсилот ва барномаҳои таълимӣ оид ба забонҳои хориҷӣ, ки асоси методологии онҳоро муносибати шахсиятӣ-фаъолмандӣ (салоҳиятмандӣ) ташкил медиҳад, яке аз вазифаҳои асосии таҳсилот мебошад. Ҳамин тавр, рушди муосири таҳсилот бо ивази парадигмаҳо, гузариш аз парадигмаи таълим ба парадигмаи омӯзиш тавсиф карда мешавад.

Тазаккур медиҳем, ки амалигардонии оммавии технологияҳои таълим дар нимаи дууми асри XX оғоз ёфтааст. Ба муаллифони бештар маъруфи технологияҳои муосир дар хориҷа Т.Ваумер [201], СН.Еделхофф [203], J.Lehtonen [204], дар Русия П. Галперин [40], В. Беспалко [20], А.Глузман [43] ва олимони тоҷик С.Н.Алиев [7], М.Лутфуллоев [109], И.Х.Каримова [84], С.Э.Неъматов [123], Ф.Шарипов [187], З.Х.Сайфуллоева [84] дигарон мансубанд.

Бо вучуди ин, роҳи рушди мафҳуми «технология» кифоятан тӯлонист. Андеша доир ба технологикунонии раванди таълимро ҳанӯз Я.А.Коменский [93] баён карда, ба он даъват намуда буд, ки таълим «техникӣ» шавад ва бо ҳамин ғояи муҳимтарини технологияҳо - кафолатнокии натиҷаро ташккул дод. Дар давоми якҷанд сол мафҳумҳои технологӣ дар педагогикаи ватанӣ қариб истифода намегаштанд, чун муҳаққиқон Т. А. Илин [76] ва М. В. Кларин [87], ки онҳо таҷрибаи хориҷиро таҳлил карда, ба масъалаҳои технологияҳои педагогӣ рӯ оварданд. Чунон ки М.В.Кларин зикр менамояд, «технологияи педагогӣ гуфта, одатан тамоюли педагогикаи хориҷиро меноманд, ки мақсади баландбардории самаранокии раванди таълим, аз ҷониби муҳассилин бадастоварии кафолатнокии натиҷаҳои нақшакашишудаи таълимро дорад [87, с.28].

Аслан иборати «технологияи педагогӣ» тарҷумаи носоҳеҳи иборати англисии an educational technology - «технологияи таҳсилотӣ» мебошад. Ҷустуҷӯи посухҳо на фақат ба суолҳои «Чиро омӯзондан бояд?», «Барои чӣ омӯзондан бояд?», «Чӣ гуна омӯзондан бояд?», балки ҳамчунин ба суоли «Чӣ тавр самарабахш омӯзондан бояд?» минбаъд олимонро ба

кӯшиши «технологикунонӣ»-и раванди таълим, яъне табдил додани таълим ба раванди истехсолӣ-технологӣ бо натиҷаи кафолатдодашуда оварда расонд [87, с.31].

Ҳамин тавр, дар педагогика самти нав - технологияҳои педагогӣ арзи ҳастӣ кард. Дар педагогикаи муосир як қатор муносибатҳо ба мафҳумҳои «технологияи педагогӣ ва таҳсилотӣ», «методика», «метод», «техникаи педагог» вучуд доранд. Дар ин робита, педагогҳо мафҳумҳоеро, ки аз хусусашон суҳан меравад, на ҳама вақт дақиқ ҳаммонанд мекунанд. Тавсифҳои зиёди мафҳуми «технология» мавҷуданд. Танҳо дар осори муҳаққиқони Русия чунин тавсифҳо беш аз 150-ро ташкил медиҳанд, аммо дар онҳо фаҳмиши категорияи «технологияи педагогӣ» вучуд надорад. Дар миёни онҳо тавсифҳои зерин нисбатан бисёртар вомехӯранд:

1. Таҷассуми тартиботии раванди педагогӣ дар шакли низоми амалиёт (яъне технология равандест, ки дар он паёпайии амалиёт ба нақша гирифта шудааст);

2. Низоми педагогӣ, ки дар шакли усулҳои педагогӣ пешниҳод карда шудааст;

3. Банақшагирӣ ва татбиқи нақшаи таълиму тарбия дар амал.

Ҳамин тариқ, предмети технологияи педагогӣ муосир фаъолиятҳои мутақобилаи мушаххаси амалии муаллимон ва таълимгирандагон дар ҳама гуна соҳа мебошанд, ки дар асоси сохторикунонӣ, банизомдарорӣ, барномасозӣ, алгоритмикунонӣ, стандартикунонии тарзҳо ва усулҳои таълим ё тарбия ва ғайра ташкил карда шудаанд [57, с.39]. Дар натиҷа натиҷаи мусбати устувор дар азхудкунии донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо аз ҷониби муҳассилин, дар ташаккули шаклҳои иҷтимоӣ-арзишӣ ва одатҳои рафтор ба даст оварда мешавад.

Раванди коркарди технологияи таълим аз муайян намудани мақсади таълим оғоз меёбад, пас созмондиҳӣ мувофиқи мақсади ниҳоии маводи таълимӣ, ки барномаи таълимӣ муқаррар кардааст, ва интихоби

шаклҳо, методҳо, воситаҳои таълим ба роҳ монда мешавад. Чунин таърифҳо ба нақша ворид мегарданд: мақсад - восита - қоида - натиҷа.

Дар раванди таҳсилоти муосир ба амал татбиқ гардондани технологияҳои таҳсилотӣ ва иттилоотӣ имкон медиҳад, ки омӯзгор:

- амиқӣ ва мустаҳкамии донишҳоро коркард намояд,
- маҳоратҳо ва малакаҳоро дар соҳаҳои гуногуни фаъолият тавсеа бахшад;
- тафаккури технологӣ, маҳоратҳои мустақилона банақшагирии фаъолияти таълимӣ, худомӯзиро инкишоф диҳад;
- одати дақиқ бачо овардани талаботи фанни технологиро дар созмондиҳии машғулиятҳои таълимӣ парвариш намояд.

Муассисаҳои таҳсилоти олии муосир бояд ба раванди инноватсионӣ ва рушди иҷтимоӣ саҳми худро гузоранд ва технологияҳои инноватсиониро коркард намоянд, ки онҳо ташаккули маҳоратҳои касбии донишҷӯёнро таъмин кунанд [90, с.24].

Мо дар зеро мафҳуми раванди инноватсионӣ ва технологияҳои инноватсионии таълим чиро мефаҳмем? Якум, равандҳои инноватсионӣ дар таҳсилотро мо тибқи се ҷанба баррасӣ мекунем, ки иқлими умумӣ ва шароитҳоро барои онҳо фароҳам месозанд: иҷтимоӣ-иқтисодӣ, психологӣ-педагогӣ ва ташкилӣ-идоракунии. Дуюм, раванди инноватсионӣ маҷмӯи воситаҳоест, ки бо ёрии онҳо ғояи педагогӣ ба навоари таҳсилотӣ мубаддал мегардад.

Муносибати технологӣ ҳамчун ифодаи марказонидашудаи сатҳи бадастовардашудаи рушд ва татбиқсозии комёбиҳои илмӣ дар амал, нишондиҳандаи муҳимтарини касбияти баланди фаъолият амал мекунад. Муносибати технологиро ба таҳсилот педагогикаи рус ва ватанӣ фаъолон коркард менамояд ва асарҳои С.Н.Алиев [7], В. П. Беспалко [20], М. В. Кларин [87], С.Э.Неъматов [123], Х.Г.Сайфуллоев [153], Г.К.Селевко [158], Н. Н. Огольцова, В. А. Стародубцев [128] ва дигар олимони ба он бахшида шудаанд.

Технологияи педагогӣ низоми амалкарди ҳама қисматҳои раванди таҳсил мебошад, ки дар асоси илмӣ сохта шудааст, дар вақт ва фазо барномарезӣ карда шудааст ва ба натиҷаҳои пешбинишуда оварда мерасонад.

Г. К. Селевко дар сохтори технологияи педагогӣ унсурҳои зеринро ҷудо мекунад:

- консепсия (шомили асоси фалсафӣ, психологӣ, дидактикӣ, иҷтимоӣ-педагогӣ);

- мақсадҳои таълим, натиҷаҳои банақшагирифташуда;

- мундариҷаи таълим;

- воситаҳои ташхиси ҳолати ҷорӣи муҳассилин;

- меъёрҳои интихоби моделҳои беҳтарини таълим барои шароитҳои мазкур;

- интихоби моделҳои таълим (методҳо ва шаклҳои фаъолияти муаллим ва муҳассилин) [158, с.138].

Таснифи технологияҳои таълим аз рӯйи аломатҳои гуногун анҷом дода мешавад, лекин дар ҳоли ҳозир таснифи аз ҷониби умум эътирофгардида вуҷуд надорад. Масалан, Г. К. Селевко гурӯҳҳои зерини технологияҳои таҳсилоти муосирро ҷудо мекунад:

- аз рӯйи омили пешбари рушди психикӣ: технологияҳои биогенӣ, сотсиогенӣ, психогенӣ ва идеалистӣ;

- аз рӯйи тамоюли сохтори шахсиятӣ, технологияҳои иттилоотӣ, амалиётӣ, эмотсионалӣ-бадеӣ ва эмотсионалӣ-ахлоқӣ, технологияи худинкишофдиҳӣ, технологияҳои эвристикӣ ва амалӣ;

- аз рӯйи хусусияти мундариҷа ва сохтор, технологияҳои таълимдиҳанда ва тарбиядиҳанда, дунявӣ ва динӣ, умумитаҳсилотӣ ва ба касбият нигаронидашуда, гуманитарӣ ва технократӣ ва ҳоказо [158, с.142].

Ба сохтори технологияи таълим инҳо дохил мешаванд:

- асоси концептуалӣ;

- қисми мундариҷавӣ (мақсадҳо, мундариҷаи таълим);

- қисми тартиботӣ (созмондихии раванди таълим, методҳо ва шаклҳои фаъолияти таълимии муҳассилин, фаъолияти омӯзгор: идоракунии раванди таҳсилот, ташхиси раванди таълим) [158, с.144].

Яъне технологияи таълим категорияи системавиест, ки ба истифодаи дидактикии дониши илмӣ, муносибатҳои илмӣ ба таҳлил ва ташкили раванди таълим бо назардошти инноватсияҳои таҷрибавии муаллимон ва самтгирӣ ба ҳосил кардани натиҷаҳои баланд дар рушди шахсияти талаба нигаронида шудааст.

Маҳз имрӯз барои бо муваффақият гузарондани машғулияти муосир бояд мавқеи худро аз нав дарк намуд, бояд фаҳмид, ки чаро ва барои чӣ тағйирот, ва пеш аз ҳама, тағйир ёфтани худ лозим аст.

Дар робита ба ҳамин масъала, айни ҳол дар шуъбаи забони олмони ДДОТ ба номи С.Айнӣ *китобҳои дарси ватанӣ ва хориҷӣ* барои доншҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ, ки коллективи муаллифони зерин коркард намудааст, маъруфияти зиёд дорад.

Niebisch Daniela, Penning - Himstra Sylvette u.a. Schritte international 1-6. Hueber Verlag, 2006; Т. Камьянова, Deutsch, М., «Славянский дом книги», 2003; Завьялова В.М., Ильина Л.В. Практический курс немецкого языка (для начинающих). – М.: ЧеРо, 1999. - 334 с.; Deutschland erzählt (сборник произведений немецких писателей). Frankfurt am Mein: Fischer Taschenbuch Verlag, 1991. – 399 с.; Themen neu 3 Kursbuch von Hartmut Aufderstraße, Heiko Bock, Jutta Müller, Helmut Müller. – Ismaning: Max Huber Verlag, 1999. - 160 с.; Themen neu 3 Arbeitsbuch von Hartmut Aufderstraße, Heiko Bock, Jutta Müller, Helmut Müller. – Ismaning: Max Huber Verlag, 1999. - 160 с.; Menschen in Deutschland, Hrsg Volker Borbein. – Berlin: Langenscheidt, 1995. - 136 с.

Ин лавозимоти дарсӣ маводҳои саҳеҳи таълимӣ, супоришҳои проблемавӣ ва бозиҳои нақшофариро фаро гирифта, ба асосҳои коммуникатсияро азхуд кардани муҳассилин нигаронида шудаанд. Ба таркиби онҳо маводҳои дидактикӣ оид ба таърих ва фарҳанги ҚФО ва Австрия, ки дар шакли порчаҳо аз адабиёти бадеӣ, маълумотҳои

таърихӣ, мақолаҳои рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо, матнҳои рекламавӣ-иттилоотӣ пешниҳод гаштаанд, дохил мешаванд.

Ба технологияҳои ғайрианъанавие, ки истифодаи муносибати мазкурро ба таълим дар раванди педагогии воқеӣ таъмин месозанд, технологияи *таълими амсилавӣ* дохил мешавад [32, с.27].

Технологияи амсилавӣ ба ғояе асос меёбад, ки донишҷӯ худаш меомӯзад (донишхоро дастрас мекунад, таҳлил менамояд, дар амал ҷорӣ месозад), омӯзгор бошад, раванди таълими ӯро назорат мебарад. Иҷрои кори илмӣ-таҳқиқотии инфиродӣ ба бунёди кифоятан хуб ташаккулёфтаи донишҳо оид ба методҳои маърифати илмӣ, хусусиятҳои лоихакашӣ ва гузарондани озмоиш асос меёбад, яъне аввал ташкили оmodасозии назариявии муҳассилин пешбинӣ карда мешавад, ки дар рафти он аввалан донишҳо оид ба давраҳои озмоиш, маҳоратҳо оид ба кор бо адабиёт, коркарди омории натиҷаҳои озмоиш ташаккул меёбанд. Ҷамчунин дар вақти ин оmodасозӣ муҳокима ташкил дода мешавад, ки ба туфайли он муҳассилин мавзӯҳои таҳқиқоти инфиродиашонро мустақилона интихоб менамоянд, гузаронидани озмоишро ба нақша мегиранд.

Унсурҳои бештар муҳимми технологияи амсилавӣ инҳоянд:

- 1) таҳияи бахшӣ (амсилавӣ)-и маводи таълимӣ;
- 2) бартариҳои фаъолияти мустақилона ва эҷодӣ дар машғулиятҳои зерини роҳбарии муаллим оид ба азхудкунии донишҳо ва маҳоратҳо;
- 3) созмондиҳии худсанҷиш ва санҷиши берунии ташакули фаъолияти таълимӣ, азхудкунии маводи таълимӣ дар асоси рефлексияи муаллим ва донишҷӯ [32, с.42].

Моҳияти таълими амсилавӣ аз он иборат аст, ки хонанда тавонад бо барномаи инфиродии таълимии барояш пешниҳодшуда, ки нақшаи мақсадноки амалиёт, инчунин мақсадҳои дидактикиро фаро мегирад, мустақилона кор кунад.

Истифодаи таълими амсилавӣ дар амалияи таълим васеъ роҳ ёфтааст.

Татбиқгардони технологияи амсилави ба рушди инноватсионии муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ таъсир мерасонад, чунки ба чиҳатҳои хуби низоми амсилави инҳоро мансуб доништан мумкин аст:

- 1) рушди тафаккури босамараи донишҷӯён;
- 2) имконияти худсанҷиши таълим аз ҷониби донишҷӯ ва фаъолияти худ аз ҷониби муаллим;
- 3) фаъолгардони фаъолияти маърифатӣ;
- 4) имкони худбаҳодиҳӣ;
- 5) ташаккули мустақилият [32, с.43].

Ҳамин тавр, таълими амсилавиро, ки мақсади асосиаш аз бадастоварии натиҷаи самаранок дар азхудкунии донишҳои илмӣ ва ташаккулдиҳии сифатҳои касбӣ ва шахсияти омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ иборат аст, метавон ҳамчун воситаи ояндадори такомилбахшии раванди таҳсилот дар муассисаҳои олии таҳсилотӣ баррасӣ кард.

Таълими забони хориҷӣ барои донишҷӯён яке аз талаботи асосӣ дар раванди омодагии мутахассисони баландихтисосест, ки забони хориҷиро ҳамчун воситаи коммуникатсияи байналмилалӣ ҳам дар доираи манфиатҳои касбӣ, ҳам дар ҳолатҳои муоширати иҷтимоӣ фаъолона азбар кардаанд.

Доништани забони хориҷӣ ба мутахассис имкон медиҳад, ки чунин паҳлуҳои фаъолияти касбӣ, мисли шиносоии саривақтӣ бо технологияҳо, кашфиёт ва тамоюлҳои наватарин дар инкишофи илм ва техника, барқарорсозии робитаҳои касбӣ бо шарикони хориҷиро дар амал ҷорӣ созад, яъне баландбардории сатҳи салоҳиятмандии касбии ӯро таъмин менамояд.

Таълим дар ҳамкорӣ (cooperative learning) ё таълим дар гурӯҳҳои хурд дар педагогика кайҳо ин ҷониб истифода мегардад [91]. Ҷояи таълим дар гурӯҳҳо ба солҳои 20-и асри XX мутааллиқ аст. Вале коркарди технологияи таълими муштарак дар гурӯҳҳои хурд фақат дар солҳои 1970 оғоз ёфтааст. Вазифаи асосии технологияи номбурда

фароҳам овардани шароитҳо барои фаъолияти якҷояи таълимии муҳассилин дар ҳолатҳои мухталифи таълимӣ мебошад [135, с.26].

Ҳамин тариқ, он метавонад шароитҳои заруриро барои фаъолгардони фаъолияти маърифатӣ ва нутқӣ таъмин кунад ва ба ҳар кас имкон диҳад, ки маводи нави забониро дарк намояд, таҷрибаи шифоҳии кифоиро барои ташаккули маҳоратҳо ва малакаҳои зарурӣ ҳосил созад.

Раванди технологии кори гурӯҳӣ дар ҳамкорӣ аз унсурҳои зерин иборат аст:

- пеш гузоштани вазифаи маърифатӣ (ҳолати проблемавӣ);
- ҷудо намудани гурӯҳ ба гурӯҳҳои хурд мувофиқи мақсадҳои таълимӣ;
- тақсим кардани маводи дидактикӣ;
- банақшагирии кор дар гурӯҳ;
- иҷрои инфиродӣ ё ҷуфтӣ вазифа, муҳокимаи натиҷаҳо;
- муҳокимаи вазифаи умумии гурӯҳ (мулоҳизаҳо, иловаҳо, тасҳеҳҳо);
- иттилоъ аз хусуси натиҷаҳои кори гурӯҳ;
- хулосаи умумӣ доир ба кори гурӯҳҳои хурд чиҳати бадастовари вазифаи дар пеш гузошташуда ва баҳогузорӣ [135, 28].

Вазифаҳои таълимӣ тавре интихоб карда мешаванд, ки ҳама аъзои даста бо ҳам вобаста ва дар баробари ин дар азҳудкунии мавод ва ҳалли вазифаҳо кифоятан мустақил мебошанд. Муаллим нақши мушовирро мебозад. Вай метавонад ба донишҷӯён ё гурӯҳи алоҳида бештар тавачҷуҳ зоҳир намояд. Хусусияти вазифаҳо метавонад гуногун бошад: ҳам проблемавӣ, ҳам тафриқавӣ. Вазифа пурра ё қисм-қисм дода мешавад (ҳар донишҷӯ бо қисми худ машғул мегардад) ё вазифа бонавбат иҷро мегардад (ҳар вазифаи навбатиро донишҷӯи навбатӣ иҷро мекунад). Чунин машқ метавонад зимни кор бо матни нав истифода гардад - он имкон медиҳад, ки дар муддати кӯтоҳ маводи кифоятан пурмуҳтавои забонӣ коркард карда шавад, ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки оид ба

санчидани фаҳмиши маводи хонда ва шунидашон суҳбати хурде биороянд.

Намудҳои асосии фаъолияти гуруҳиро дар машғулияти забони хориҷӣ номбар мекунем:

- шиносӣ бо маводи нав (машқи фонетикӣ, сабти калима ва ибораҳои нав, хониши азназаргузаронӣ);
- мустақкамкунии маводи нав (кори донишҷӯён ба тариқи ҷуфтӣ, дар ҳамкорӣ);
- дар гуруҳ муҳокима намудани маводи хонда ва фаҳмидашуда;
- суҳбати пешакӣ барои фаҳмидани сатҳи дарки маводи нав;
- таҷрибаи нутқ дар асоси маводи нав (кор дар гуруҳҳои хурд, таҳияи гуфтугӯҳо, нақлҳо, суолҳо).

Тазаккур додан зарур аст, ки барои донишҷӯ дар гуруҳи бисёрэтникӣ ҳуди раванди муоширати ғайрзабонӣ аз ҳама бештар мушкил мебошад, чунки хусусияти таълими ихсосӣ на танҳо омӯзиши асосҳои забони олмонӣ (*Allgemein Deutsch*), балки боз омӯзиши лексикаи шомили тамоюли этникӣ-фарҳангиро дар коммуникатсияи байнифарҳангӣ талаб менамояд. Аз ин рӯ кор тавассути ҷуфтҳо ё гуруҳҳои хурд (3-4 нафар) шакли беҳтарини таълими ЗХ аст [52, с.54].

Аммо гуруҳҳо ташкил кардан ва ба онҳо вазифаҳои дахлдор додан кофӣ нест, балки инчунин тавачҷуҳи ҳар донишҷӯро барои иҷрои онҳо бедор намудан лозим меояд. Бино бар ин масъалаи *ангезаи* фаъолияти мустақилонаи таълимии донишҷӯён аввалиндараҷа аст.

Чанбаи ангезавӣ ҳамчунин барои фаъолгардонии ҳама равандҳои психологӣ - тафаккур, идрок, фаҳмиш ва азхудкунии маводи забони ғайр аҳаммияти ҳалқунанда дорад. Ба ин хотир сатҳи ангезаро баланд бардоштан, ба рушди маърифат ва фаъолияти зеҳнии донишҷӯён мусоидат кардан ва оқибат ҷиҳати боло бурдани самаранокии раванди таълим кӯшиш ба харҷ додан зарур аст. Шароити дохилӣ (А.А.Леонтев), эҳсосоти психикӣ ва ҷисмонӣ, ниёзмандии ботинӣ ё зоҳирии бошуурона (ангезаҳо) маъно мебахшанд ва бо ҳамин фаъолияти нутқӣ-андешавӣ ва

тафаккурро таҳрик дода, хошишу майли зиёдтар омӯхтан ва бо забони хориҷӣ фикр ронданро ба бор меоранд [135, с.37].

Таҷрибаи шахсиро асос пазируфта, зикр менамоем, ки донишҷӯёнро на фақат бо ёрии ваъда додан ҷиҳати гузоштани баҳои ниҳой ба таври «ғайриихтиёрона», балки инчунин бо ёрии вазифаҳое, ки тавассути унсурҳои бозӣ бо ба ҳисоб гирифтани фаъолияти касбии оянда омода карда шудаанд, ангехтан мумкин аст. Масалан, барои муаллимони ояндаи ЗХ таҳияи суолҳо барои кроссворд аз рӯи истилоҳот, мафҳумҳо, супоришҳои калидӣ шавқовар мебошад. Дар чунин супориш ҳам маҳоратҳои лексикӣ, ҳам маҳоратҳои грамматикӣ, маҳоратҳои хатнависӣ, тафаккур, тавачҷухмандӣ, хотира машқ дода мешаванд.

Ғайр аз ин, дар ҳар гурӯҳ ҳамеша донишҷӯёни дорои сатҳи кофии донишҳоро дарёфттан мумкин аст, ки онҳо метавонанд ба донишҷӯёни камтар омодашуда ёрӣ расонанд. Дар ин зимн имкони муаллим ҷиҳати тафтиш кардани кори ҳар донишҷӯ аз мавқеи мушовир амалӣ гардонда мешавад.

Баъди хотимаи иҷрои вазифаҳо ҳама гурӯҳҳо муҳокимаи якҷояи натиҷаҳоро баргузор менамоянд. Баҳоҳо ё ҳолҳо барои кори инфиродиро дар гурӯҳ ҷамъбаст ва баҳои умумӣ барои гурӯҳро эълон мекунанд. Ҳамин тариқ саҳми ҳар донишҷӯ ба ҳисоб гирифта мешавад.

Зимни созмондиҳии технологияи таълим дар ҳамкорӣ як қатор тавсияҳоро зикр намудан зарур аст:

-аввалқодам ба роҳ мондани муносибатҳои эҳтиромона бо донишҷӯён;

- донишҷӯёнро ба кори фаъолнаи якҷояи эҷодӣ ҳидоят кардан;

- ба гурӯҳҳои хурд фақат донишҷӯёни сустхонро ҷалб намудан мумкин нест;

- агар донишҷӯ аз ширкат дар кори якҷоя даст кашад, барои кор дар гурӯҳ маҷбур намудани ӯ мувофиқи мақсад нест;

- дар синфхона ба андозаи ақлпазир муҳити пурғавго иҷозат дода мешавад;

- донишҷӯёнро барои анҷом бахшидани кор шитобонидан мумкин нест, валекин зимнан вақти барои иҷрои супориш чудошударо гӯшзад кардан мебояд.

Иҷрои ин тавсияҳо имкон медиҳад, ки донишҷӯён дар вазъияти озодона таълим гиранд. Дар ин зимн онҳо маҳдудият ва нороҳатии психологӣ эҳсос намеkunанд, яъне ҳар донишҷӯ метавонад ба ин намуди фаъолият чизи наве ворид созад, ӯ метавонад дар раванди фаъолияти мутақобила бо дигар одамон «ман»-и худро пурратар шиносад.

Ба амал ҷорисозии технологияҳои иттилотӣ таҳсилотро аз низоми иттилоотӣ вобаста мегардонад, гузариш ба ҳомилони иттилооти электронӣ бошад, ба зарурати тавачҷуҳи амиқ зоҳир кардан барои масъалаи амнияти иттилоотӣ оварда мерасонад. Ҳама гуна даҳолат ба кори низоми иттилоотӣ: ягон асбобро беиҷозат гтртфтан, нобуд намудан ё дастрасии беиҷозат метавонад дар ҷараёни таълим мушкилоти зиёд ба бор орад.

Нишонаҳои вижаи зерини технологияҳои муосир ҷудо карда мешаванд:

- коркарди дақиқ ва муттасили дидактикии мақсадҳои таълим;
  - сохторикунонӣ, батартибдарорӣ, пуррагардони иттилооте, ки бояд азхуд карда шавад;
  - истифодаи маҷмӯии васоити дидактикӣ, техникӣ, аз ҷумла компютери таълим ва санҷиш;
  - то ҳадди имкон тавсеа бахшидани функцияҳои ташхисии таълим;
  - кафолатнокии сатҳи кифоятан баланди сифати таълим.
- Дар натиҷа модели таълими инноватсионӣ пешбинӣ мекунад:
- иштироки фаъолонаи донишҷӯён дар раванди таълим;
  - имкониятҳои истифодаи амалии донишҳо дар шароитҳои воқеӣ;
  - пешниҳоди консепсияҳо ва донишҳо дар шаклҳои гуногунтарин;

- гузариш ба таълим ҳамчун ба фаъолияти коллективӣ, тавачҷуҳи хоса ба раванди таълим.

Аммо нақши муҳимро дар ноил гаштан ба дараҷаи матлуби натиҷаҳои таълими донишҷӯён, дар тақомулдиҳии раванди таълиму тарбия шакли санҷиши донишҳо ва маҳоратҳо мебозад.

Дар асоси он, ки санҷиш ё тафтиши натиҷаҳои таълим қисмати ҳатмии раванди таълим мебошад ва дар ҳама марҳилаҳои таълим ҷой дорад, мо чунин мешуморем, ки баъди омӯзиши ягон бахш ё барномаи фан дар маҷмӯъ онро гузарондан лозим аст. Моҳияти тафтиши натиҷаҳои таълим аз ошкоргардонии сатҳи донишҳоро азхуд кардани донишҷӯён иборат мебошад, ки он бояд ба стандарти таҳсилот оид ба ин ё он фан мувофиқат намояд [14, с.34].

Санҷиш, ки қисми таркибии таълим аст, функцияҳои таҳсилотӣ, таълимӣ, тарбиявӣ, инкишофдиҳандагӣ дорад. Аммо функцияи асосии санҷиш функцияи ташхисӣ мебошад, ки он дар навбати худ дар як қатор вазифаҳо вобаста аз намуди санҷиш: ҷорӣ, мобайнӣ ё ниҳой мушаххас мегардад.

Аз рӯйи натиҷаҳои назарпурсие, ки дар байни донишҷӯёни факултаи забонҳои романӣ-германӣ анҷом ёфт (дар назарпурсӣ 300 донишҷӯ ширкат варзид), 63 %-и пурсидашудагон ба тестгузаронӣ, 37 % ба санҷиши даҳонӣ ё ҳаттӣ баргарӣ медиҳанд.

Бешубҳа, аз як ҷониб, тафтиши тестӣ дар назди шаклҳои анъанавии тафтиши донишҳои донишҷӯён як қатор афзалиятҳо дорад, зеро имкон медиҳад вақти машғулиятҳо самараноктар истифода бурда шавад, ҳаҷми калони мундариҷа фаро гирифта шавад, бо донишҷӯён зуд робитаи мутақобила барқарор карда ва натиҷаҳои азхудкунии мавод муайян гардонда шаванд, ба норасоҳои донишҳо диққат дода ва онҳо ислоҳ карда шаванд. Тафтиши тестӣ на фақат тафтиши якҷаҳтаи донишҳои донишҷӯёни ҳама гурӯҳро таъмин месозад, балки ҳамчунин ангезаи онҳоро барои омодагӣ ба ҳар машғулият ташаккул медиҳад, онҳоро ба ҷорҷӯбаи интизом мебарорад.

Талаботи асосии вазифаҳо барои тестҳо чунинанд [117, с.29]:

- ба як мавзӯ дохил карда шаванд;
- байни ҳам вобаста бошанд;
- ё аз лиҳози мушкилӣ, ё аз лиҳози мантиқ ҳамдигарро пуррақунанда ва мурағаттаб бошанд;
- шакли тест бояд ягона, якхела, муқаррарӣ, қулай бошад;
- истилоҳот, мафҳумҳое, ки дар тестҳо истифода мегарданд, бояд ба ҳама маълум бошанд ва ҳам ба талаботи барномаҳо, ҳам ба талаботи сарчашмаҳо мувофиқат кунанд;
- пайдарпайии вазифаҳои тестӣ аз рӯи принципи: аз сода ба мураккабтар муайян карда мешавад;
- вазифаҳо бояд кӯтоҳ бошанд (барои андешидан доир ба иҷрои як вазифа бояд на зиёдтар аз ду дақиқа вақт сарф карда шавад).

Аз лиҳози миқдор намудҳои зерини тестҳоро тафовут медиҳанд:

- кӯтоҳ (то 20 супориш);
- миёна (то 25-50 супориш);
- дароз (бештар аз 50 супориш).

Тестҳо тибқи сатҳи азҳудкунии донишҳо, маҳоратҳо, малакаҳо ба се сатҳ ҷудо мешаванд. Тестҳои сатҳи якум, дар навбати худ, ба чунин даста тақсим мешаванд:

- тестҳои ташхисӣ (суолҳои пешниҳод мегарданд, ки онҳо ҷавоби алтернативӣ тақозо мекунанд);
- тестҳои тафовутӣ (якҷоя бо вазифа ҷавобҳои муштамиланд, ки аз онҳо донишҷӯён бояд як ё якчандтараф интихоб намоянд);
- тестҳои муқоисавӣ (ёфтани умумиятҳо ва ё фарқиятҳо пешниҳод карда мешавад);
- тестҳои вазифавӣ бо ҷавобҳои интихобӣ (дар вазифа шартҳои вазифа ва ҳама маълумоти зарурии аввалия тавҷеҳ карда мешавад, дар ҷавобҳо якчанд гунаи натиҷаи ҳалл ба шакли рақамӣ ё ҳуруфотӣ пешниҳод карда мешавад).

Тавсия мегардад, ки тестҳои дараҷаи аввал барои санҷиши васати донишҳои донишҷӯён дар чаҳорҷӯбаи як курси муайян гузаронда шаванд. Тестҳои дараҷаи дуюм - ҳангоми санҷиши васатӣ (мобайнӣ) оид ба бахшҳои асосии курсҳо, ки бе донишгари онҳо фаҳмиши фан душвор аст ва ё фан умуман нофаҳмост. Тести дараҷаи сеюм - зимни санҷиши ниҳоии ҳамаи курс.

Ҳамин тавр, арзиши асосии тестҳо аз санҷиши худбахудии комили донишҳои донишҷӯён иборат аст, ки объективияти ба ҳадди ниҳой имконпазири онро таъмин мекунад (донишҷӯёнро ҳангоми раванди тафтиши донишҳо дар шароитҳои гуногун волегузоранд) ва аз лиҳози зуд иҷрошавии тафтиш бурд менамояд.

Аз дигар сӯ, тафтиши тестӣ як қатор *норасоиҳо* дорад - имконнопазирии тафтиши фарҳанги нутқи донишҷӯён (хаттӣ ё шифоҳӣ) ва баҳисобгирии он категорияҳои донишҷӯён, ки бо сабаби баъзе хусусиятҳои психикӣ ба методикаи тестӣ кам мувофиқат мекунад ва баҳоҳои паст ё баланд мегиранд; маҳдудияти мундариҷаи фанни таълимӣ (фанҳои ҳастанд, ки мундариҷаи онҳо низоми вазифаҳои тестӣ хуб фаро намегиранд); пастравии таҳассуси омӯзгор (омӯзгор истифодаи воситаҳои махсус ва иловагиро барои рушди касбии худ қатъ мекунад). Ю.Василенко, М.Подзолков, А.Тиняков, Е.Бологов камбудии тестҳо ба назар гирифта, чунин меҳисобанд, ки тестҳо оид ба фанҳои махсуси таҳсилоти олии касбӣ танҳо дар шакли санҷиши мобайнӣ қобили қабуланд, вале санҷиш оид ба ҳамаи курсҳо ба шакли хаттӣ гузарондан лозим аст [35, с.3].

Аммо тестгузаронӣ дар таълим на фақат санҷиши донишҳои донишҷӯён мебошад. Санҷиши тестии донишҳо шакли азхудкунӣ, дақиқгардонӣ, дарк намудан ва ба низом даровардани мавод аст. Ҳар қадар тафтиш беҳтар созмон дода шавад, ҳамон қадар барои чунин омӯзиш имкониятҳо бештаранд.

Пас, тест:

- шакли санчиши педагогии кори донишчӯ (ташкилдихӣ ва методикаи омодагии мустақилонаи хонагӣ, сифати донишҳо ва маҳоратҳои ӯ ҷихати маводи аллакай азхудкардашуда тафтиш карда мешаванд);

- шакли дар донишчӯён парвариш додани маҳоратҳои истифодабарии донишҳо ва маҳоратҳои худ;

- шакли таҳрик бахшидан ба машғулиятҳои доимӣ;

- шакли худсанҷӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, тестҳо фаъолияти маърифатии донишчӯёнро суръат мебахшанд ва инкишоф медиҳанд. Маводҳои дастури Н.П.Баликов, ки дар онҳо шаклҳои мухталифи вазифаҳои тестӣ дода шудаанд, гувоҳи онанд, ки зимни истифодаи системавии тестҳо дар раванди таълиму тарбия донишчӯён чунин методҳои маърифатро, ҳамчун методҳои муқоисавӣ-таърихӣ, сабабӣ-натичавӣ, методи монандӣ, азбар менамоянд, дар онҳо тафаккури мантиқӣ рушд мекунад, нуқтаи назари худ ташаккул меёбад.

Он ҷӣ ба санчиши ҷорӣ дахл дорад, он дар байни ҳама санчишҳо муҳимтарин аст. Мақсади он фаъолияти донишчӯёнро идора кардан ва ислоҳ намудан мебошад. Он имкон медиҳад, ки доир ба рафт ва сифати азхудкунии маводи таълимӣ иттилооти муттасил дарёфт карда шавад, дар таълим саривақт тағйирот ворид карда шаванд [43, с.5].

Тафтиши ҷорӣ на танҳо назорат, балки бештар таълим аст, чунки он бо азхудкунӣ, такрор ва таҳлили маводи таълимӣ вобаста мебошад. Санчиши ҷорӣ бояд муттасил гузаронда шавад, ки дар навбати худ, он сифати аз ҷониби донишчӯён омӯхтани бахшҳои фанро баланд мебардорад. Мо чунин меҳисобем, ки санчиши ҷориро ду маротиба дар як семестр оид ба фанҳое, ки миқдори машғулиятҳои синфиашон на камтар аз 64 соат аст, гузарондан лозим мебошад. Барои ошкор гардондани натиҷаҳои ниҳони таълими фанни алоҳида санчиши ҷамъбасти зарур аст.

Санчиши чамъбастӣ санчиши ҳамгироӣ мебошад. Аз рӯйи он оид ба дастовардҳои донишҷӯён ҳукм мекунад. Чунин мешуморем, ки танҳо мувофиқати методҳои санчиш чараёни таълимиро пурсамар мегардонад.

Пурра, ҳамаҷониба, объективӣ будани санчиши дидактикиро бо маҷмӯи тестҳои дидактикӣ таъмин бояд кард, яъне бо маҷмӯи вазифаҳои стандартикардашуда доир ба маводи муайяне, ки сатҳи азҳудкунии донишҷӯёнро муқаррар месозад, тафтиши барномарезишудаи донишхоро доир ба ин ё он бахши фанни таълимӣ амалӣ менамояд. Ин, дар навбати худ, ба муаллимон имкон медиҳад тафтиш кунанд, ки донишҷӯён то кадом андоза маводи мавриди омӯзишро пурра азҳуд кардаанд, кадом масъалаҳо коркарди иловагӣ тақозо менамоянд ва ба кадом масъалаҳои маводи омӯхташуда бори дигар баргаштан лозим меояд [18, с.16].

Ба андешаи мо, тестҳо метавонанд ҳам барои санчиши ҷорӣ доир ба бахшҳои ҷудогонаи фан, ҳам барои санчиши чамъбастӣ дар рафти гузарондани санчиш ё имтиҳон мавриди истифода қарор гиранд.

Чунин меъёрҳои баҳогузори донишҳо пешниҳод карда мешаванд:

90 %-и ҷавобҳои дуруст - «аъло»;

80 %-и ҷавобҳои дуруст - «хуб»;

51 %-и ҷавобҳои дуруст - «қаноатбахш»;

камтар 50 %-и ҷавобҳои дуруст - «ғайриқаноатбахш».

Санчиши чамъбастиро оид ба фанҳои гуманитарӣ ва як қатор умумикасбӣ, хусусияти фанро ба назар гирифта, ҳам ба шакли хаттӣ, ҳам ба шакли тестӣ гузарондан лозим аст, аммо фақат баъди он, ки тестҳо аз муҳокимаи коллективӣ дар ҷаҳорҷӯбаи кафедраи тахассусӣ гузаранд ва барои истифода дар раванди таълим иҷозат дода шаванд, яъне ҳамчун маводи сифатӣ пешниҳод гарданд. Мо чунин мешуморем, ки тестҳои барои санчиши донишҳои донишҷӯён таҳиякардаи ҳам Н. П. Баликов, ҳам А.Глузман ба талаботи пешгузошташуда созгоранд ва метавонанд ҳам дар вақти санчиши ҷорӣ, ҳам дар вақти санчиши чамъбастӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Ҳамин тариқ, метавонем тазаккур диҳем, ки дар ДДОТ ба номи С.Айнӣ ва ДДБ ба номи Н.Хусрав ба нақши кори мустақилонаи донишҷӯён дар худташаккулдиҳии шахсиятӣ ва касбӣ ва рушди иқтисодии шахсияти худ диққат дода мешавад; методҳои санҷиши донишҳои донишҷӯён моҳирона тавҷеҳ карда мешаванд; низомии ҳолӣ-рейтингӣ ба сифати санҷиши дониши донишҷӯён истифода бурда мешавад; дар байни донишҷӯён барномаҳои мубодилавӣ ташкил дода мешаванд; ба раванди таълим мутахассисони соҳаҳои бо фанни мушаххас вобастабуда ҷалб карда мешаванд; ҳамкориҳои байналмилалӣ бо дигар муассисаҳои таҳсилоти олӣ амиқтар мешаванд.

2.2. Технологияи фаъолияти муштаракӣ педагогии донишҷӯён дар шароити муоширати байнифарҳангӣ

Проблемаи фаъолияти мутақобилаи педагогӣ робитаи тӯлонӣ ё муваққатии муаллим ва муҳассилин мебошад, ки зимнан дар рафтор, фаъолият ва муносибати онҳо тағйироти дугарафа ба амал меоянд. Фаъолияти мутақобилаи педагогӣ як навъ равандест, ки фаъолияти мутақобилаи омӯзгорон ва муҳассилинро бо истифодаи воситаҳои таълиму тарбия созмон медиҳад, то вазифаҳои таҳсилот барои рушд ва қонеъгардонии талаботи шахсият ва ҷомеа дар маҷмӯъ ҳал карда шаванд.

Фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангӣ имрӯз ҳамчун ошноӣ, таъсиргузори мутахассисони ба фарҳангҳои гуногун тааллуқдошта ба якдигар дар фаъолияти касбӣ, дар низомҳои иҷтимоӣ фаҳмида мешавад. Асоси чунин фаъолияти мутақобила инҳоянд: нутқ ва фарҳанги нутқӣ; фарҳанги муошират; фарҳанги иттилоотӣ; услуб, фарҳанги рафтор дар шароитҳои фаъолияти касбӣ; фарҳанги эҷодӣ; фарҳанги касбӣ; фарҳанги меҳнат ва истироҳат; фарҳанги худтатбиқсозӣ; фарҳанги истеъмол; фарҳанги ахлоқӣ; фарҳанги ҳуқуқӣ; фарҳанги сиёсӣ; фарҳанги илмӣ-техникӣ; фарҳанги идоракунии (қабули роҳхалҳо, роҳхалҳои муноқишаҳо); фарҳанги таваккал ва ҳоказо.

Тавре мушоҳида мешавад, донишҷӯ ва маҳоратхое, ки қисмати салоҳиятмандии касбӣ-забониро ташкил медиҳанд, метавонанд на фақат ба азхудкунии ва таҳияи забони иттилот аз ҷониби мутахассис, балки инчунин ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ таъсири зиёди мусбат расонанд. Зимнан барои донишҷӯён омӯзондани фаҳмидани фарҳанги ғайр, ҷой ва аҳаммияти падидаҳои нави фарҳангӣ, тарзҳои воридсозии онҳо ба доираи фарҳангии худ, ба сохтори рафтор ва тарзи ҳаёти худ муҳим аст. Вале дар ин раванд метавонад номувофиқатии ягон падидаи фарҳангӣ бо падидаҳои умумӣ ба мушоҳида расад. Он гоҳ, ба

кавли Т.Г.Грушевитская, мафхуми «бегона» бо нишонаҳо ва хусусиятҳои ба худ хос пайдо мегардад:

- бегона ҳамчун ғайримахаллӣ, хоричӣ, ки берун аз ҳудудҳои фарҳанги худӣ қарор дорад;

- бегона ҳамчун шигифтовар, ғайриодӣ, ки бо муҳити одатӣ ва муқаррарии атроф ихтилоф дорад;

- бегона ҳамчун ношинос, номаълум ва барои эътироф дастнорас;

- бегона ҳамчун мофавқуттабӣ, муқтадир, ки дар назди он инсон заиф аст;

- бегона ҳамчун воҳимаангез, ки ба ҳаёт таҳдид менамояд [51, с.55].

Тавре мебинем, гунаҳои семантикии мафхуми «бегона» имкон медиҳанд он ба маънои хеле густарда - ҳамчун кулли чизе, ки аз тасаввуроти худбахудӣ, одатӣ ва маълум берун аст, баррасӣ карда шавад.

Мафхуми ба «бегона» муқобили «худӣ» доираи падидаҳои олами атрофро фаро мегирад, ки онро инсон ҳамчун шинос, муқаррарӣ ва худ ба худ вучуддошта мепазирад. Ва ҳангоме намояндагони нотайёри фарҳангҳои гуногун бо зухуроти барояшон нофаҳмои «бегона» вомехӯранд, он гоҳ нофаҳмии ошкоро, нопазирии «бегона», афкор, ғояҳои он падид меояд, ки зимни дуруст фаҳмидани онҳо зухуроти мазкур метавонистанд ба манфиати умум хидмат расонанд, ба пешрафт мусоидат намоянд.

Дар ин робита, нуқтаи назари олимони соҳаи ҷомеашиносӣ-забоншиносӣ ба проблемаҳои муоширати байнифарҳангӣ ҳолӣ аз эътибор нест. Дар осори онҳо пайдоиши проблема ба чунин сабабҳо марбут доништа мешавад:

- тафриқадихии маҷмӯи арзишҳо дар фарҳангҳои гуногун - ҳар низоми алоҳидаи арзишҳои фарҳангӣ ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ хос аст;

- норавшании шаклҳои (носаҳеҳии ҳудудҳо)-и муносибатҳои иҷтимоӣ - ҳамон як одам узви гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ мебошад ва

муносибати ҳар чуфти чудоғонаи афрод аз назари мақоми иҷтимоияшон наметавонад яктарафа дақиқ муайян карда шавад (масалан, муносибатҳои зердаст бо роҳбар метавонанд аз сабаби он, ки ғайр аз муносибати истехсоли метавонад дар байни онҳо муносибати дӯстона (ё баракс, душманона) ҳам вучуд дошта бошад, мураккаб шаванд;

- мавҷудияти идеологияҳои афзалиятдошта дар гурӯҳҳои фарҳангӣ.

Ба ақидаи мутахассисони хориҷӣ, маҳз ҳамин омилҳо хусусияти муоширатро муайян месозанд ва ба он тобиши созгори миллӣ медиҳанд [201]. Масалан, агар як одам ба дигаре озор расонад ва дуҷумлӣ фаҳмад, ки ин ба ваҷҳи надонистани тафовутҳои фарҳангӣ руҳ дод, чунин озорро бахшидан осон аст. Вале агар озори зухурёфта ҳамчун ифшои ҳадафмандонаи ҳавобаландӣ ва густоҳӣ баррасӣ гардад, метавонад низои ҷиддӣ бархезад. Марбут ба ин, барои амалияи таҳсилот назарияи ба истилоҳ «нисбияти идрок» аҳаммияти муайян дорад. Ин назария имкон медиҳад фаҳмонда шавад, ки одамон ҳодисоти руҳдодаро чӣ гуна дарк менамоянд, ёрӣ мерасонад равшан карда шавад, ки зимни муоширати байнифарҳангӣ чӣ воқеа мегузарад. Қоидаҳои асосии назарияи номбурда инҳоянд:

- кулли рафторҳо аз нуқтаи назари субъекти мушаххас оқилона ва мантиқиянд;

- намояндагони фарҳангҳои гуногун олами атрофи худро ба таври гуногун дарк мекунанд ва ташкил медиҳанд ва ин вобаста ба мероси муайяни фарҳангӣ маъноӣ муайян пайдо менамояд;

- барои фаъолияти мутақобила бо намояндагони дигар фарҳангҳо мо бояд айнан мисли онҳо дарк намудан ва шарҳ додани ҳолатро омӯзем; барои ин кӯшидан лозим аст, ки худро ба ҷойи онҳо гузорӣ.

Барои таҳқиқоти мо модели азхудкунии фарҳанги бегонаи Т.Г.Грушевитская аҳаммияти шаклопазир дорад [51]. Ин модел аз ду гурӯҳи амалиёт ташкил меёбад: этносентрӣ ва этнорелятивистӣ.

Этноцентризм (аз забони юнонӣ - гурӯҳ, қавм, халқ ва забони латинии миёна - марказ) хусусияти худшиносии этникии идрок ва

арзишдоварии ҳодисаҳои ҳаёт тавассути дидгоҳи анъанаҳо ва арзишҳои гурӯҳи этникии худ, ки ба сифати як навъ маҳаки ҳамагонӣ амал менамояд.

Этнорелятивизм аз пазируфтани тафовутҳои фарҳангӣ ҳамчун як падидаи ногузир ва мусбат оғоз меёбад ва тавассути мутобиқат бо он гузашта, бо ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии шахс анҷом мепазирад.

Гузариш аз этносентризм ба этнорелятивизм тавассути ивази парадигмаҳо, аз абсолютизм ба релятивизм, сурат мегирад. Релятивизм (аз забони латинии *relativus* - нисбӣ) принсипи методологист, ки аз мутлаққунонии нисбият ва шартӣ будани донишҳо иборат буда, ба инкори имконияти маърифати ҳақиқати объективӣ бурда мерасонад.

Тазаккур додан лозим аст, ки ҳисси ҳамраӣ (эмпатия) дар инсон солҳои тӯлонӣ инкишоф ёфта, шакли торафт афзояндаи донишхоро оид ба дигар фарҳангҳо, забонҳо, фаҳмиши услубҳои гуногуни коммуникатсионӣ, инчунин баландшавии ҳассосият ба ҳолатҳои гуногун, ки зимни онҳо истифодаи арзишҳои алтернативии фарҳангӣ имконпазир аст, ба худ касб мекунад. Мутобиқати амиқтар бо таҳаммулгароӣ вобаста мебошад, ки зеро ин мафҳум на фаҳмиши одии фарқиятҳои фарҳангҳо, балки ҳамчунин фаҳмиши пурраи ин фарқиятҳо дар ҳолатҳои мушаххаси фарҳангӣ дар назар дошта мешавад. Он танҳо ҳамчун натиҷаи таҷрибаи шахсӣ дар фарҳанги бегона имконпазир аст. Амалан натиҷаи таҳаммулгароӣ дуфарҳангӣ ё бисёрфарҳангӣ мебошад. Таҳаммулгароӣ қисми дараҷаи баланди назокатмандии байнифарҳангӣ буда, хулосаи муносибати мусбат ба тафовутҳои фарҳангист [51, с.57].

Ҳамгироӣ натиҷаи ниҳии мутобиқат ба фарҳанги бегона мебошад, ки он ҳамчун фарҳанги худӣ эҳсос мегардад. Марҳилаи якуми ҳамгироӣ - баҳогузори қаринавӣ воситаеро тасвир мекунад, ки он ба инсон барои таҳлил ва арзёбии мавҷудияти якчанд гунаи рафтори фарҳангӣ имкон медиҳад. Баҳодихии қаринавӣ имкон медиҳад, ки инсон модели беҳтарини рафторро дар ҳолати мушаххас интихоб намояд. Ин

шакли ҳамгирой марҳилаи охирини рушди ҳассосии байнифарҳангӣ барои аксарияти одамон мебошад.

Муҳаққиқон бар ақидае муттафиқанд, ки бисёрфарҳангӣ бояд арзиши муҳимми инсонӣ ва иҷтимоӣ, ғояе шавад, ки барои ба даст овардани он башарият кӯшиш намояд.

Фаъолиятҳои мутақобилаи педагогӣ аз рӯйи чунин намудҳо фарқ карда мешаванд:

- «худи муносибати педагогии тарбиядиҳандагон ва тарбиягирандагон;

- муносибатҳои тарафайн бо калонсолон ва ҳамсолон;

- муносибати худ бо худ» [17, с.286].

Барои самараи хуби фаъолияти мутақобилаи педагогӣ нақши муҳимро мундариҷа ва усулҳои худӣ нуфуз, инчунин хислатҳои инфиродӣ-психологӣ субъектҳо мебозанд. Зимни муоширати оқилонаи педагогӣ чунин функсияҳои асосии фаъолияти шогирд ва муаллимро ҷудо мекунанд:

1. «таркибӣ - ҳангоми баррасӣ ва фаҳмондани донишҳо ва аҳаммияти амалии мавзӯъ зухур меёбад;

2. ташкилӣ - дар фаъолияти якҷояи шогирд ва устод амалӣ мегардад ва он иттилоънокиву масъулиятнокӣ барои комёбиҳо дар фаъолияти шахсии таълимӣ-тарбиявӣ мебошад;

3. коммуникативӣ-ҳасмандкунонӣ - ҳамомезии фаъолияти инфиродӣ, гурӯҳӣ, ҷабҳавӣ, ёрии ҳамдигари педагогӣ ва иттилоъ додани донишҷӯён оид ба он, ки чиро онҳо бояд донанд, фаҳманд ва чиро омӯзанд;

4. иттилоотӣ-таълимӣ - робитаи фанни таълимиро бо амалия барои ҷаҳонбинии дуруст дар амал ҷорӣ месозад ва донишҷӯро ба ҳаёти ҷамъиятӣ мурочеъ менамояд. Ин функсия тавассути ҳаҷми иттилоотии машғулиятҳои таълимӣ тавҷам бо баёни эмотсионалии маводи таълимӣ ҳаракат мекунад ва ба доираи аёнӣ-эҳсосии таълимгирандагон таъҷ менамояд;

5. эмотсионалӣ-ислоҳӣ - тавассути принципҳои «дурнамоҳои кушод» ва таълими «ғолибона» ва муносибати эътимодкорона байни муаллим ва хонанда чараён мегирад;

6. санчишӣ-баҳогузорӣ дар санчиши тарафайни муаллим ва шогирд ва дар натиҷабардории якҷоя, худсанчиш ва худбаҳоидиҳӣ зоҳир мегардад» [75, с.12].

Фаъолияти маърифатӣ аз якчанд навъи муносибатҳо иборат аст:

- фаъолияти мутақобилаи муҳассилин бо маводи таълимӣ, муҳассилин байни якдигар;

- фаъолияти мутақобилаи байни муаллим ва шогирд.

Сифати муносибатҳои дутарафаи мазкур барои хоҳиш ва омодагии донишҷӯён барои бадастоварии донишҳои нав ва ширкат варзидан дар муошират бо ЗХ асос медиҳад. Раванди таълиму тарбия бояд на фақат ба оmodасозии мутахассис, балки инчунин ба ташаккулдиҳии шахсияти ӯ равона карда шавад.

Фаъолияти мутақобилаи педагогии омӯзгор ва донишҷӯ дар раванди омӯзиши забони хоричӣ бар асоси муошират роҳандозӣ мегардад. Дар айни замон мақсади таълими забони хоричӣ - «омӯзондани муошират» барои чомеа эътирофшуда ва мубрам аст. Зимнан мақсадҳои дигари таълими забони хоричӣ «азхудкунии фарҳанги забони ғайр» [77, с.37], «омодасозии касбии мутахассис» [118, с.26] низ кифоятан мубрам мебошанд.

Раванди интерактивӣ бо маҳсулнокии баланди коммуникатсия, муошират, гуногунии намудҳои фаъолият тасниф карда мешавад ва иштирокчиёнро барои идроки фаъолияти худ хидоят месозад. Тибқи тавсифи Е.В.Коротаева, фаъолияти мутақобилаи мазкур «фаъолияти мақсадноки тақвиятдодашудаи омӯзгор ва муҳассилин доир ба ташкили фаъолияти мутақобила дар байни ҳамдигар бо мақсади рушд» мебошад [98, с.5].

Фаъолияти мутақобилаи педагогиро инчунин А.Глузман [43], В. А. Слостенин [161], Г. И. Шукина [193] ва дигарон дар осори худ таҳқиқ намудаанд.

Муоширати касбӣ-фарҳангшиносӣ барои одам ҳам барои фаъолият, ҳам барои худифодасозӣ, худинкишофдиҳӣ ва худтатбиқгардонии шахсият лозим аст. Дар илми педагогика муошират василаи ташаккули шахсият ва густардагии таҷрибаи иҷтимоии ӯ баррасӣ мегардад. Дар асоси муносибатҳо ва ҷанбаҳои гуногун дар омӯзиши муоширати нутқӣ ва муоширати байнифарҳангӣ асарҳои М. М. Бахтин [16], М. С. Каган [181], А. А. Леонтев [108], И. А. Зимняя [73], Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров [38], А.П.Садохин [151], В. В. Сафонова [156], В. П. Фурманова [180], Г. С. Тер-Минасова [171], С.Н.Алиев [6], С.Э.Неъматов [123], Г.Г.Қаршиева [85], Х.Г.Сайфуллоев [153], Ф.Шарипов [187], Т.Баумер (Th.Baumer), [201] Х.Дювелл (H.Düwell) [202] ва дигарон эҷод шудаанд.

Мувофиқи назарияи А. А. Леонтев, «барои муоширати комил ба инсон маҳоратҳои мисли зуд самтгирӣ қардан дар шароитҳои муошират, дуруст ба нақша гирифтани нутқи худ, интиҳоб намудани мундариҷаи воқеияти муошират, ёфтани воситаҳои созгори таҳвилдиҳии мундариҷа ва таъмин қардани робитаи мутақобила заруранд. Агар ягон ҳалқаи воқеияти муошират ҳалалдор шавад, пас он самарабахш нахоҳад буд» [108, с.4].

Марбут ба ин, проблемаи омодагардонии омӯзгорони ояндаи ЗХ, ки ба ҳаёт ва фаъолияти касбӣ дар шароитҳои муҳити байнифарҳангӣ қобиланд, мубрамии вижаро молик мегардад.

Аз ин сабаб дар раванди таҳсилот ташаккул додани маҳоратҳои муоширати байнифарҳангӣ зарур аст. Дар педагогикаи ҷаҳонӣ донишҳо ҷиҳати таҳқиқи проблемаи мазкур андӯхта шудаанд. Дар асарҳои И. И. Халеева [181], С. Г. Тер-Минасова [171], В. В. Сафонова [156], П.В.Сисоев [170], И.Х.Каримова [84], С.Э.Неъматов [123], С.Алеман Чионда (S.Allemann Ghionda) [200], Т.Баумер (ТН.Baumer) [201], Х.Дювелл

(H.Düwell) [202], X.Еделхоф (Ch.Edelhoff) [203] ва ғайра масъалаҳо ва хусусиятҳои муоширати байнифарҳангӣ барои рушди ҳамраӣ ва тарбияи кушодӣ ва таҳаммулпазирӣ нисбати ин ё он миллат мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Таҳқиқотро ба асос гирифта, мо мефаҳмем, ки муоширати байнифарҳангӣ маҷмӯи қобилиятҳои идрок ва иҷрои амалиёти коммуникатсионӣ дар муҳити байнифарҳангӣ ба дараҷаи кифоятан баланд мебошад.

Маҳоратҳои махсуси коммуникатсияи байнифарҳангӣ ёрӣ мерасонанд, ки инҳо барҳам зада шаванд:

- «мавқеи фарҳангмехварӣ ва зуҳури этносентризм, ки зимни онҳо фарҳанги худ, арзишҳо, анъанаҳо, тарзҳои ҳалли проблемаҳо ба сифати марказӣ ва ҷаҳони ягона пазируфта шуда, фарҳанги дигар, анъанаҳо ва русуми дигар нодуруст, аз меъёр дур ё ҳамчун хислати душманона шуморида мешаванд;

- монеаҳои субъективӣ ва принципалии байнифарҳангӣ;

- коркарди этносентризми чандир, ки он ҳангомро ба барои фаҳмидан ва объективона баҳо додани фарҳанги ғайр кӯшиш ба харҷ медиҳем;

- интиҳоби одам дар нақши миёнарави байни фарҳангҳо, субъекти гуфтугӯи фарҳангҳо, яъне дар натиҷа рушд ёфта ба сатҳи «инсонии бисёрфарҳангӣ»;

- наздик гардондани фаъолиятҳои мутақобилаи фарҳанги худӣ бо фарҳанги бегона» [106, с.98].

Ба ақидаи X.Еделхоф (Ch.Edelhoff), «наздик гардондани фарҳанги худӣ ва фарҳанги ба он наздик фаъолонатар дар амал татбиқ меёбад, наздик гардондани ду фарҳанги муҳолиф низ бояд чунин бошад» [203, с.121].

Ҳама гуфтаҳои боло имкон медиҳад хулоса барорем, ки маҳоратҳои пешбари махсуси коммуникатсияи байнифарҳангӣ инҳо мебошанд:

- гузарондани таҳлили муқоисавии хусусиятҳои фарҳанги худӣ ва бегона;

- ба таври интиқодӣ дарк намудани онҳо ва бо ҳамин фарҳанги кишвари худ ва таҷрибаи фарҳангии худро ғанӣ гардондан;

- дар воқеиятҳои кишваршиносӣ ва фарҳангӣ самтгирӣ кардан;

- мутобиқ шудан ба ҷониби дигар бидуни зарар барои шарафи худ;

- фарқ гузоштан миёни низоъҳои байнифарҳангӣ ва низоъҳои қалбакӣ;

- ҳал кардан ва аз байн бардоштани нофаҳмиҳо ва низоъҳои эҳтимолие, ки дар асоси байнифарҳангӣ рух медиҳанд.

Баҳши маҳоратҳои махсуси муоширати байнифарҳангӣ роҳи ҳусни тафохум бо шарикони хориҷиро муайян мекунад, ҳисси ҳамраӣ ва идроки байнифарҳангиро рушд мебахшад, ба кори муназзами муассисаҳои муштараки таҳсилотӣ ва дастаҳои байналмилалӣ мусоидат менамояд.

Чустуҷӯи ғояҳо дар проблемаи мавриди таҳқиқ моро ба зарурати истифодаи маҷмӯи равияҳои фарҳангшиносӣ, шахсиятӣ-фаъолмандӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва қаринавӣ мутмаин гардонд. Ин муносибатҳо дар раванди ташаккули маҳоратҳои муоширати байнифарҳангӣ дар муаллимони ояндаи ЗХ заруранд.

Дар психология фаъолияти мутақобила «дақиқ намудани ҳуди мафҳуми фаъолияти мутақобила; ҷудосозии қисматҳои сохтор ва мундариҷаи он; муайянгардонии ҷойи он дар инкишофи равандҳои психикии фард мебошад. Фаъолияти мутақобила дар психология ба сифати категорияи мустақил, ҳам ба сифати ҷанбаи интерактивии муошират, ҳам ба сифати навъи фаъолияти фард, ҳам ба сифати фаъолмандии инсон дар маҷмӯъ баррасӣ карда мешавад. Фаъолияти мутақобила чун асоси ҳама навъи фаъолият амал менамояд. Муоширати лафзӣ шакли махсуси фаъолияти мутақобилаи одамон аст. Таҳқиқоти психологӣ робитаи генетикии мафҳумҳои «муошират», «фаъолият», «фаъолияти мутақобила»-ро нишон медиҳанд» [53, с.39].

Дар педагогика мафҳуми «фаъолияти мутақобила» «асоси амалкард ва рушди равандҳои таҳсилоти, муайянкунии мақсадҳо, мундариҷа, методҳо ва шаклҳои фаъолияти педагогӣ, ангеҷаҳои рафтор ва қувваҳои ҳаракаткунандаи раванди педагогӣ мебошад. Фаъолияти мутақобила ҳамчун раванди мубодилаи тарафайн ва ғанишавии тарафайн аз ҳисоби маъноӣ фаъолият, таҷриба, эҳсосот, муқаррароти омӯзгор ва муҳассилин тавзеҳ дода мешавад. Фаъолияти мутақобилаи педагогӣ ҳамчун дар амал ҷорисозии доимии амалиёти коммуникативии муаллим бо мақсади аз ҷониби талаба воқуниши дахлдорро барангехтан фаҳмида мешавад» [116, с.53].

Мо хусусияти фаъолияти мутақобилаи педагогиро дар шароитҳои бисёрфарҳангӣ муайян карда, муқаррар намудем, ки асоси фаъолияти мутақобилаи омӯзгор ва донишҷӯ робитаи иҷтимоӣ мебошад ва бар ин асос шомили аломатҳои асосӣ ва принсипҳои пешбари онҳост. «Хусусияти фаъолияти мутақобилаи педагогии омӯзгор ва донишҷӯён зимни муқоисаи парадигмаи авторитарӣ ва технологияҳои педагогии муосир мушоҳида карда мешавад. Ба сифати нишонаҳои хусусиятноки асосӣ гуфтугӯӣ ва субъектӣ будани онро ҷудо кардан мувофиқи мақсад аст. Гуфтугӯӣ ҳамчун меҳвари фаъолияти мутақобилаи педагогӣ амал мекунад. Зери мафҳуми субъективият қобилияти шахсият оид ба намоёндаи ирода, муносибатҳо будан; ба худ аз хусуси амалиёти худ ҳисобот додан; стратеги ҳаёти худ будан; равобити худро бо дигар одамон идрок намудан фаҳмида мешавад» [116, с.54].

Ба назари мо чунин менамояд, ки барои фаъолияти пурмаҳсули мутақобилаи омӯзгор ва муҳассилин дар раванди омӯзиши ЗХ фаъолиятҳои зерин муҳимманд:

- муҳассилин дар раванди таълим фаъолона ширкат менамоянд, барои муошират бо забони хориҷӣ талабот эҳсос мекунанд;
- муҳассилин ба ҳалли вазифаҳо ҷалб карда шудаанд, ки дар натиҷаи он ҳисси қаноатмандӣ аз фаъолияти таълимӣ падида меояд;

- вақте аз муҳассилин дар бораи баёни ақида, эҳсосот, таҷрибаи худ хоҳиш менамоянд, таҷрибаи шахсияти онҳо ҷалб карда мешавад;

- кори гурӯҳӣ, ки фаъолиятмандӣ, ташаббускорӣ ва уҳдабароиро таҳрик медиҳад, ҳавасманд гардонда мешавад;

- нақши муаллим вобаста аз вазифаҳо дар ҳар давраи дарс гуногун аст (созмондиҳанда, ҳамоҳангсоз, мушовир). Дар натиҷа таълим ба худ таъсири маҳсулноқ мепазирад.

Ҳамин тавр, фаъолияти мутақобилаи пурмаҳсули ҳадафмандонаи муаллим ва муҳассилин иқтидори коммуникативӣ ва эҷодии муаллим ва муҳассилин, таҷрибаи андӯхташудаи фаъолияти коммуникативӣ ва истифодаи забони хориҷӣ бо ҳама гуна усулҳоро дар амал ҷорӣ мекунад.

Ба қавли А. А. Бодалев, «қишри коммуникативии шахсият ҳамчун хориқаи психологие амал мекунад, ки он имкон медиҳад асоси шахсияте, ки дар муошират татбиқ меёбад, ҷудо карда шавад. Услуби муошират сифатҳои шахсиятиро, ки ба қишри коммуникативӣ дохиланд, муайян мекунад. Дар раванди рушд дигаргунии сифатҳои шахсиятӣ ба вучуд меояд. Бино бар ин дар раванди фаъолияти касбӣ қишри коммуникативии шахсият инкишоф меёбад ва ба раванд ва натиҷаи ин фаъолият таъсир мерасонад» [26, с.66].

Ба назари мо, барои омода гардонидани донишҷӯён ба фаъолияти мутақобилаи маҳсулноқ дар ҳолати муоширати байнифарҳангӣ қишри коммуникативии муаллимро такмил додан лозим аст, то ки вай дар донишҷӯ шахсияти соҳибеътибореро мисли худ бубинад.

Чунон ки Д.Шейлз менигорад, «муаллими забони хориҷӣ бояд чунин бошад:

- идоракунанда;
- омӯзиши забони хориҷиро осонкунанда;
- шарик;
- миёнарав;
- ангезанда;
- мушовир / коршинос;

- рӯхбаландкунанда;
- манбаи ғояҳо;
- таъминкунандаи робитаи мутақобила;
- сомеи миннатпазир / мураббӣ
- муҳаққик;
- ботаҳаммул» [188, с.77].

Мувофиқи дидгоҳи А. А. Алхазизвили, «баъзе сифатҳои касбии омӯзгор бояд дар заминаи услуби демократии фаъолияти мутақобила бошанд. Аз ҷумла:

а) маҳорати омӯзгор оид ба ҳамсухбати баробарҳуқуқи шогирдони худ шудан;

б) маҳорати вонамуд кардани мароқ ба мавзӯи суҳбат, ҳатто агар он шавқи ӯро бедор насозад (дар худ ҳиссаи муайяни ҳунарпешагӣ доштан);

в) маҳорати суҳбатро тақвият бахшидан» [8, с.57].

Дар давраи таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии барои донишҷӯ таҷрибаи фаъолияти мутақобилаи маҳсулнокро бо омӯзгор ба даст овардан муҳим мебошад. Зеро хусусияти таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии чунин аст, ки методи дилхоҳе, ки муаллим дар машғулиятҳо истифодааш мебарад, асбоби омодагардони муаллимони оянда ба фаъолияти маҳсулноки мутақобила бо муҳассилин дар раванди таълим мебошад.

Фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангии пурмаҳсул дар раванди таълим ҳамоҳангсозии амалиёт, ёрмандии тарафайн, дастгирии якдигар, муносибат дар асоси ҳамкорӣ эътимоднокро таъмин менамояд. Дар робита ба фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ мо кори таҷрибавӣ-озмоишӣ баргузор намудем.

Дар ибтидои давраи муқарраркунандаи кори таҷрибавӣ-озмоишӣ таҳлили вазъи проблемаи ташаккули салоҳияти байнифарҳангии донишҷӯён – омӯзгорони ояндаи забони хориҷии ДДОТ ба номи С.Айнӣ

ва ДДБ ба номи Н.Хусрав гузаронда шуд. Дар ин давра самтҳои афзалиятнок дар мундариҷаи кор оид ба инкишофи салоҳиятмандии байнифарҳангии шогирдон муайян карда шуда, меъёрҳо, нишондодҳо ва дараҷаҳои ташаккули салоҳияти байнифарҳангии донишҷӯёни ДДОТ ва ДДБ коркард карда шуданд. Ташҳиси дараҷаи ибтидоии салоҳияти байнифарҳангии толибилмон ба роҳ андохта шуд; шароитҳои педагогӣ, ки ба ташаккули босамарии салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯёни донишгоҳҳои педагогӣ мусоидат мекунад, ошкор ва аз лиҳози назариявӣ асоснок карда шуданд.

Аз таҳлили натиҷаи буришҳое, ки дар *давраи муқарраркунандаи* озмоиш гузаронда шуданд, чунин хулоса бароварда шуданд:

Донишҷӯён доир ба хусусиятҳои миллию фарҳангии кишвари забонаш омӯхташаванда ва расму оини кишвари худ дониши кофӣ надоранд. Онҳо маълумотҳои байнифарҳангиро саҳеҳ тафсир карда наметавонанд, лексикаи аз лиҳози лингвистӣ азхуд кардаи онҳо қавӣ нест. Тибқи натиҷаҳои ташҳиси соли 2015 дар ДДОТ танҳо 20,3 % муҳассилини ГО ва 19,0 % муҳассилини ГС ва дар ДДБ фақат 17,9 % муҳассилини ГО ва 16,4 % муҳассилини ГС дараҷаи баланди ташаккули донишҳо ва маҳоратҳои байнифарҳангиро шомиланд.

Маълумотҳои ҳосилкарда аз он шаҳодат медоданд, ки донишҷӯи муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ ба талаботи наво, ки дар пеши мутахассиси ҳозиразамон аз нуқтаи назари омодагии вай дар соҳаи салоҳиятмандии байнифарҳангӣ гузошта мешаванд, мутобиқат намекунад.

Тавре ки аз таҳқиқоти мазкур маълум гардид, ки бештари донишҷӯён - омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дараҷаҳои миёна (45,4 % дар ГО ва 44,2 % дар ГС) ва пасти (33,1 % дар ГО ва 38,1 % дар ГС) ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангиро дороянд.

**Омӯзиши муқоисавии дараҷаҳои ташаккули СБФ дар ГО ва ГС
то таълими озмоишӣ(маълумотҳо бо %%)**

Дараҷаҳои зухурот	ДДОТ		ДДБ		Ба ҳисоби миёна	
	ГО	ГС	ГО	ГС	ГО	ГС
Баланд	20, 3	19, 0	17, 9	16, 4	19, 1	17, 7
Миёна	47, 4	43, 4	48, 3	44, 9	45, 4	44, 2
Поён	32, 3	37, 6	33, 8	38, 7	33, 1	38,1

Дар давраи ташаккулдиҳандаи таълими озмоишӣ мо технологияҳои инноватсионии педагогиро бо истифодаи методҳои интерактивӣ дар машғулиятҳои гурӯҳии интерактивӣ (диалог, полилог, бозиҳои нақшофарӣ, усулҳои ҳамкорӣ дар даста, моделсозӣ, тренингҳо, case-study, муколамаҳои суқротӣ ва ғайра), ки ҷиҳати равияи шахсият-фаъолмандӣ худинкишофдиҳӣ, шуҷоатмандӣ ва худзохирнамоӣро пешбинӣ менамояд, иқтидори шахсиятии донишҷӯёнро васеъ мекунад, ба онҳо барои азхудкунии муваффақонаи забону фарҳанги хориҷӣ имкониятҳои бештар медиҳад ва барои ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён мусоидат мекунад, мавриди истифода қарор додем.

Бад-ин минвол донишҷӯён ба омӯзиши забон ва фарҳанги хориҷӣ (олмонӣ) шавқи назаррас зоҳир менамуданд. Онҳо бо мароқи зиёд иттилооти нави байнифарҳангиро азхуд мекарданд. Аз ин ҷиҳат дараҷаи кифоятан баланди шавқ ба мундариҷаи байнифарҳангии фанни «Амалияи нутқи шифохӣ ва хаттӣ» (АНШХ) шаҳодат медиҳад. Дар аксарияти донишҷӯён дараҷаи баланди ангежа ба азхудкунии салоҳиятмандии байнифарҳангӣ мушоҳида карда мешавад.

Дар ҷараёни таҳқиқоти худ мо таҳарруки дараҷаҳои ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар донишҷӯён ва қисматҳои он дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷиширо омӯхтем. Мо таҳқиқотро бо ёрии

методикаи коркардшуда иҷро намудем ва бо маълумотҳои аввалия муқоиса кардем.

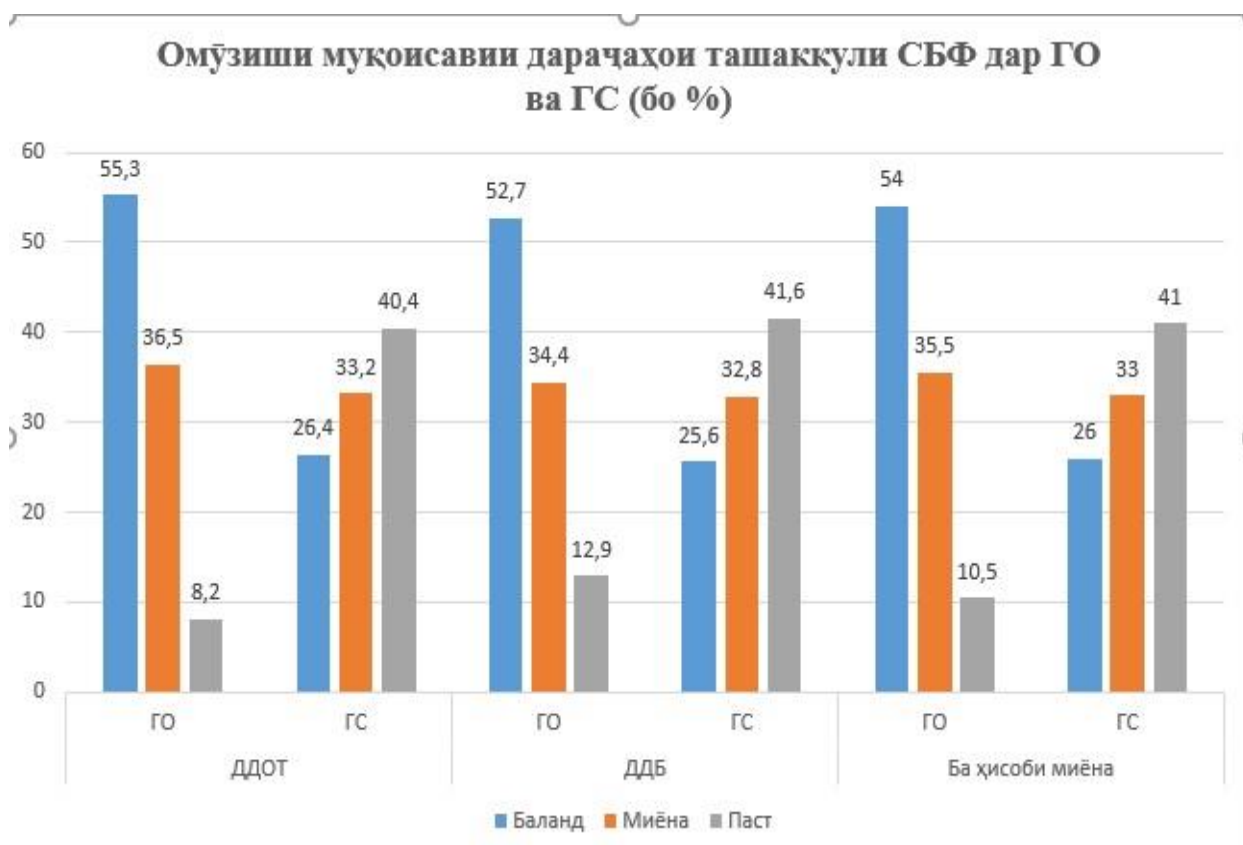
Ҷадвали 2

Омӯзиши муқоисавии дараҷаҳои ташаккули СБФ дар ГО ва ГС баъди таълими озмоишӣ (маълумотҳо бо %%)

Дараҷаҳои зухурот	ДДОТ		ДДБ		Ба ҳисоби миёна	
	ГО	ГС	ГО	ГС	ГО	ГС
Баланд	55,3	26,4	52,7	25,6	54,0	26,0
Миёна	36,5	33,2	34,4	32,8	35,5	33,0
Поён	8,2	40,4	12,9	41,6	10,5	41,0

Аз ҷадвали 2 ва диаграмма дида мешавад, ки аз лиҳози дараҷаи ташаккули СИФ дар ГО ва ГС донишҷӯёни ҳар ду муассисаи таҳсилоти олии чандон фарқ намекунанд, ҳарчанд нишондодҳои шуъбаи забонҳои хориҷии ДДОТ беҳтаранд. Маҷмӯан, тибқи муқоиса, натиҷаҳо аз рӯи ҳама бузургӣҳо дар гурӯҳҳои озмоишӣ, нисбат ба гурӯҳҳои санҷишӣ, хеле баландтаранд: ба ҳисоби миёна, зиёда аз нисфи донишҷӯёни ГО вазифаро ба дараҷаи баланд иҷро карданд: онҳо 55,3%-и пурсидашудагонро ташкил медиҳанд, сеяки санҷидашудагон (36,5 %) ба дараҷаи миёна ва миқдори тамоман ками донишҷӯён вазифаро ба дараҷаи поён иҷро карданд, ҳамагӣ 8,2 %. Аз рӯи ҳама бузургӣҳо нишондодҳои ГС қафо мемонанд, ки оид ба дараҷаи пасти ташаккули СБФ-и омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ гувоҳӣ медиҳад.

Маълумотҳои хусусияти миқдорӣ дошта моро қонеъ гардониданд. Он чӣ ба хусусияти сифатии иҷрои вазифа дахл дорад, донишҷӯёни ГО ба осонӣ аз уҳдааш баромаданд, аксарияти онҳо аз лиҳози аҳамиятнокӣ ва моҳиятан тавонистанд, ки хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии халқи забони мавриди омӯзишро равшанӣ бахшанд.

Пурсидашудагон аз гурӯҳҳои озмоишӣ тавонистанд, ки чунин сифатҳои муҳиму афзалиятноки муоширати байнифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии педагогиро амсоли «Донишу маҳоратҳо вобаста ба хусусиятҳои забони олмонӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ» (ҷои 1 - 68, 7 %), «Азхудкунии фаъолияти тамоюли касбӣ бо истифодаи забони хориҷӣ» (ҷои 2 - 67, 43 %), «Ташкили ҳамкориҳои эҷодкорона аз лиҳози муносибати субъект-субъектӣ» (ҷои 3 - 65,58 %), «Маҳорати шунидан ва зуд ҳал кардани супоришҳои байнифарҳангӣ» (ҷои 4 - 64,41 %), «Бархурдор будан аз нутқи хориҷӣ, қиёфазӣ, имову ишораҳо, усулҳои таъсиррасонӣ ба шахси дигар, усулҳои худизҳорнамояӣ бо истифодаи забони хориҷӣ» (ҷои 5 - 62, 4 %), «Маҳорати гӯш кардани нутқи хориҷӣ, бодикқат будан, фаҳмидани ҳамсуҳбат (ҷои 6 - 60, 3 %) ва ғайра чудо кунад.

Ҳамин тариқ, маълумотҳои миқдорӣ ва сифатӣ оид ба таҳарруки мусбати натиҷаҳои дар шароитҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ

бадастовардашуда аз *этимоднокии фарзия таҳқиқот* шаҳодат медиҳанд. Маълумотҳое, ки дар натиҷаи буришҳои мобайнии таълими озмоишӣ ҳосил гаштаанд, гувоҳи тағйироти сифатӣ дар донишҳои донишчӯён марбут ба моҳияти муоширати байнифарҳангӣ ва касбӣ мебошанд; онҳо барои саҳеҳтар муайян кардани сифатҳои шахсиятӣ барои инкишофи салоҳиятмандии омӯзгорони ояндаи забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ мусоидат намуданд.

Дар баробари ин дар оғози кор бо гурӯҳҳои озмоишӣ барои муайян гардондани ангезаи донишчӯ ба таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олий *назарпурсии анкетавӣ* гузаронда шуд. Инчунин барои ошкор сохтани сатҳи донишҳо оид ба мавзӯ *тестгузаронӣ* сурат гирифт. Ҳамзамон *тренингҳо* доир ба ташкили муоширати педагогӣ ва барқарорсозии иқлими бароҳати психологӣ дар гурӯҳҳо анҷом дода шуданд. Нақшаи намунавии ташкили фаъолияти мутақобилаи педагогии муаллими забони хориҷӣ бо муаллимони ояндаи забони хориҷӣ коркард гардид.

Ҳангоми чамъбасти натиҷаҳо маълум шуд, ки гурӯҳи озмоишӣ (ГО) ба раванди омӯзиши забони хориҷӣ *ангезаи баланд* дорад. Дар айни ҳол иштирокчиёни коллективи донишчӯён муносибатҳои баробари байнишахсиятӣ доштанд. Гурӯҳи озмоишӣ коллективи муттаҳид буд, иқлими психологӣ ва рӯҳияи иштирокчиён ба муоширати педагогӣ мусоидат мекард. Дар гурӯҳ инчунин ду сарвар ошкор гардонда шуд.

Дар натиҷа ду стратегияи рафтор мавриди коркард қарор гирифт: аз як ҷониб, дар ГО ба раванди омӯзиши забони хориҷӣ зиёд таваҷҷуҳ зоҳир карда шуд, оид ба ҷанбаҳои гуногуни забони хориҷӣ, шаклҳои анъанавии кор (хониш, тарҷума, нақл) ҳаҷми калони иттилоот пешниҳод карда шуд. Аз ҷониби дигар, ба рушди маҳоратҳои гуфтор ва муошират диққат дода шуд. Дар кор муколамаҳо, сухбатҳо, супоришҳои эҷодӣ истифода бурда шуданд.

Натиҷаҳои ташкили фаъолияти мутақобилаи омӯзгор ва донишчӯён зуд мутобиқшавии донишчӯён ба раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олий буд. Дар ибтидои ин давра донишчӯёни ГО

бо ду гурӯҳи донишҷӯёни забони хоричӣ мусобиқа-озмун гузаронданд. Рейтингҳои якум, дуум ва ниҳоми имтиҳонӣ муваффақиятнок анҷом ёфтанд.

Давраи сеюм барои мутобиқ гаштани донишҷӯён ва ошкор сохтани хислатҳои инфиродии ҳар яке аз онҳо мусоидат намуд ва ба омӯзиши забони хоричӣ ангега бахшид. Барои семестри сеюм (давраи сеюм) иштирок дар олимпиадаи донишгоҳӣ оид ба забони олмонӣ анъана шудааст, ки донишҷӯёни ГО дар он ғаёлона ширкат варзиданд.

Дар давраи сеюм оmodасозии лингвистӣ-кишваршиносии донишҷӯён созмон дода шуд. Гузариш аз намудҳои коллективии кор ба намуди инфиродӣ оғоз меёбад. Аммо муоширати педагогӣ барои донишҷӯён ва омӯзгор вобаста ба самарабахшии раванди тарбияву таҳсил мубрам боқӣ мемонад.

Давраҳои чоруму панҷум муҳим ва мураккабанд. Донишҷӯён дар курси сеюм раванди таълимро дар муассисаҳои таҳсилоти олии аллакай равшан тасаввур менамоянд. Аммо дар бисёр донишҷӯёни гурӯҳи санчишӣ (ГС) қолабҳои манфии рафтор ба вуҷуд меоянд: ғаёломандӣ дар вақти машғулиятҳо суст мешавад, ангега нисбати таҳсил поён меравад. Чунин манзара барои гурӯҳи санчишӣ хос буд. Дар ГО низ тағйирот ба вуқӯъ пайвастанд, аммо дар шакли нармтар. Ҷазои қорӣ дар ГО ғановатмандтар, шиддатноктар буд. Донишҷӯён бештар ҷудогона қор мекарданд, шаклҳои инфиродии қорро афзал медонистанд. Дар ГО донишҷӯён ба муоширати байнишахсӣ ва педагогӣ ниёз эҳсос мекарданд, муносибатҳои тарафайн муътадилтар ва суботноктар сурат мегирифтанд.

Зимни ҷамъбасти курс оид ба проблемаи омӯзиши забони олмонӣ аз ҷониби омӯзгорони оянда, нақши ғаёолияти мутақобилаи педагогии омӯзгор ва донишҷӯён «мизи мудаввар» гузаронда шуд. Қоршиносон натиҷақоро арзишқоварӣ қарданд ва худбақодиҳии донишҷӯён ошқор қардонда шуд.

Баҳои рушди дараҷаҳои фаъолияти мутақобилаи педагогии омӯзгор ва донишҷӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ ва озмоишӣ дар рафти кори таҷрибавӣ-озмоишӣ (худбаҳоидиҳии донишҷӯён):

Гурӯҳҳо	ГО		ГС	
	Оғози озмоиш	Анҷоми озмоиш	Оғози озмоиш	Анҷоми озмоиш
Озмоишҳо // Дараҷаҳо				
Дониши донишҷӯён	54,4	72,4	43,4	54,5
Ангезаи донишҷӯён	55,4	74,6	42,3	53,2
Омодагии донишҷӯён ба муоширати педагогӣ	56,5	74,6	42,4	52,5
Талаботи донишҷӯён ба муоширати педагогӣ	55,6	75,7	41,2	50,4
Қаноатмандӣ аз иқлими психологӣ дар коллектов	55,5	74,4	41,4	50,7
Салоҳиятмандии касбии омӯзгор	55,3	75,8	41,3	50,1

Чадвали мазкур доир ба таъсири фаъолияти мутақобилаи педагогӣ ба самаранокии раванди тарбия ва таҳсил дар машғулиятҳо шаҳодат медиҳанд. Зимнан дар ГО нишондодҳои чанбаҳое, ки маҳз бо фаъолияти таълимӣ вобастаанд, баланд рафтанд. Раванди фаъолияти мутақобилаи педагогӣ бештар пурсамар гашт, чунки муваффақиятнокии фаъолияти таълимии донишҷӯён афзуд. Дар баробари ин қаноатмандии муаллим аз фаъолияти касбӣ ва талабот ба муоширати байниҳамдигарӣ дар ГО нисбат бо ГС баландтар аст.

Маълумотҳои кори таҷрибавӣ-озмоишӣ қонунияти сохтани модели фаъолияти мутақобилаи педагогиро тасдиқ намуданд.

Чунон ки маълумотҳои ҷадвалҳои 3 ва 4 нишон медиҳанд, дар ГС дараҷа кам боло рафт, дар ҳоле ки дар ГО он ба таври кифоя баланд гашт. Аз рӯйи таҳқиқоти анҷомдодашуда оид ба самаранокии барномаи коркардшуда ҳукм баровардан мумкин аст.

Баҳои рушди дараҷаҳои фаъолияти мутақобилаи педагогии омӯзгор ва донишҷӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ ва озмоишӣ дар рафти кори таҷрибавӣ-озмоишӣ (баҳодиҳии коршиносон)

Гурӯҳҳо	ГО		ГС	
	Оғози озмоиш	Анҷоми озмоиш	Оғози озмоиш	Анҷоми озмоиш
Озмоишҳо// Дараҷаҳо				
Дониши донишҷӯён	50,1	61,2	31,1	34,3
Ангезаи донишҷӯён	51,2	62,5	32,2	35,3
Омодагии донишҷӯён ба муоширати педагогӣ	51,4	62,6	32,4	35,2
Қаноатмандӣ аз иқлими психологӣ дар коллектив	52,2	63,3	32,3	35,2
Салоҳиятмандии касбии омӯзгор	53,1	64,2	32,1	35,6

Ҳамин тариқ, баррасии раванди педагогӣ аз лиҳози фаъолияти мутақобилаи сермаҳсули иҷтимоӣ-психологӣ асос медиҳад, ки доир ба омодаسازی муаллими ояндаи забони хориҷӣ ба фаъолияти мутақобилаи пурмаҳсул бо муҳассилин дар раванди муоширати байнифарҳангӣ ҳулосабарорӣ карда шавад.

2.3. Самаранокии технологияҳои педагогӣ дар ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар давраи таълими таҷрибавии омӯзгорони ояндаи забони хоричӣ

Ба амал ҷорисозии технологияҳои педагогӣ дар раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар раванди таълим мундариҷаи предметӣ ва иҷтимоии фаъолияти касбӣ, ғанигардони мундариҷаи маводҳои таълимиро бо ҷанбаҳои, ки имкониятҳои таъсири мутақобилаи фарҳангҳои миллӣ, сатҳи баланди фаъолмандии донишҷӯёнро ҳамчун субъекти раванди таҳсил ба назар мегиранд, таъмин менамояд.

Таҳлили моделҳои муосири хатмкунандагон аз суръат гирифтани тамоюли коммуникативии онҳо гувоҳӣ медиҳад. Ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ қисми ҷудоинопазири омодагии мутахассиси муосире мебошад, ки вай дар шароитҳои муҳити байнифарҳангӣ ва ҷомеаи бисёрфарҳангӣ зиндагӣ ва кор мекунад. Инро ба асос гирифта, мо моҳияти салоҳиятмандии байнифарҳангиро муайян кардаем, ки онро ҳамчун маҷмӯи қобилиятҳои идрок ва иҷрои амалиёти коммуникативӣ дар муҳити байнифарҳангӣ дар сатҳи кифоятан баланд мефаҳмем.

Ҳосилсозии малакаҳои муоширати байнифарҳангӣ аз ҷониби муаллимони ояндаи ЗХ се давраро фаро мегирад: аввал, машғулиятҳои синфӣ, ки дар онҳо истифодаи амалии маводи омӯхташавандаи назариявӣ муҳокима карда мешавад, Чунин технологияҳои таълим, монанди диалог, полилог, бозиҳои нақшофарӣ ва ҳучуми мағзӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Дуюм, қори мустақилонаи донишҷӯён дар намуди иҷрои корҳои курсӣ ё рисолаҳои хатм (дипломӣ), ки зимни он чунин намудҳои малакаҳои амалӣ, мисли гузаронидани таҳқиқот, таҳлили зухурот ё объект, муайянсозии проблема ва роҳҳои ҳалли он коркард карда мешаванд. Сеюм, бадастовари таҷрибаи аввалияи фаъолияти касбӣ, ҳосил намудани малакаҳои амалии кор дар рафти *таҷрибаомӯзии педагогӣ* сурат мепазирад.

Тачрибаомӯзии педагогии донишчӯён дар факултетҳои забонҳои романӣ-германӣ ва забони англисии ДДОТ ба номи С.Айнӣ ва факултети забонҳои хориҷии ДДБ ба номи Н.Хусрав қисми асосии барномаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти олиии касбиро (МТОК) ташкил медиҳад ва он раванди мақсаднокест, ки ташаккули касбӣ ва шахсиятии омӯзгори ояндаи ЗХ-ро барои рушди салоҳиятмандии байнифарҳангӣ муттаҳид мегардонад. Таъмини ҳуҷҷатии амалияи педагогӣ бо стандарти таҳсилотӣ, барномаҳо оид ба педагогика ва тачрибаҳои педагогӣ, тавсияҳо оид ба ташкили тачрибаомӯзии донишчӯёни МТОК ҚТ, дастурҳои таълимӣ-методӣ оид ба ташкил ва мундариҷаи тачрибаомӯзии педагогӣ муайян карда мешавад.

Тачрибаомӯзии педагогӣ ҳалқаи пайванди байни омодагии назариявии донишчӯён ва кори мустақилонаи онҳо дар муассисаҳои таҳсилотӣ олии ва миёнаи умумӣ мебошад. Он ба ҳар донишчӯ имкон медиҳад, ки ӯ на фақат дараҷаи азхудкунии сифатҳои касбии муҳим, балки инчунин маҳоратҳои лингвистиаширо муайян созад. Дар назди муаллими оянда вазифаи амалан истифодабарии низоми донишҳо: оид ба сохтор, давраҳои асосии рушд ва нақши ЗХ дар ҷомеаи муосир; оид ба системаҳои фонетикӣ ва грамматикӣ, таркиби луғавӣ, хусусиятҳои услубӣ ва оид ба асосҳои тарҷума ҳамчун шабакаи муоширати байнизабонӣ ва байнифарҳангӣ; оид ба нақши ЗХ дар шароитҳои гуманитарикунони таҳсилот; оид ба хусусиятҳои равобити байнифаннии ЗХ ва таъсири тарафайни он бо дигар соҳаҳои фаннӣ дар раванди фаъолияти таҳсилотӣ меистад.

Дар давраи тачрибаомӯзии педагогӣ донишчӯ ба муҳити таҳсилотии касбии бисёрфарҳангӣ ворид шуда, бояд ба он мутобиқ шавад, тачрибаи зарурии корро ҳосил намояд, меъёрҳо ва қоидаҳои муайяни муошират дар коллективро азхуд кунад [7, с.82]. Воқунишҳо тавассути номаҳо ва ифтихорномаҳо, ки маъмурияти бисёр муассисаҳои таҳсилотии миёна додаанд, аз омодагии хуби назариявӣ ва амалиявии омӯзгорони оянда ба тачрибаомӯзии педагогӣ, қобилияти онҳо ба

таҳқиқ ва таҳлил, дараҷаи баланди омодагии омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ ба фаъолияти касбӣ, фаъолмандӣ, шавқмандӣ, уҳдабароӣ ва масъулиятнокии онҳо шаҳодат медиҳанд.

Натиҷаи фаъолияти мутақобилаи педагогии маъмуриятҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва донишҷӯёни таҷрибаомӯз, коллективи муаллимон ва донишҷӯёни таҷрибаомӯз анъанавӣ хубе шудааст, ки бисёр хатмкунандагони шуъбаҳои забонҳои англисӣ ва олмонӣ ДДОТ ва ДДБ баъди итмоми таҳсили муассисаи таҳсилоти олии барои кори омӯзгорӣ ҳамон муассисаҳои таҳсилотиеро интихоб мекунанд, ки дар онҳо таҷрибаомӯзии педагогиро гузаштаанд. Ҳамчун хавасмандӣ барои кор дар чунин муассисаҳо метавонад коромӯзӣ дар кишварҳои забони мавриди омӯзиш бо мақсади шиносӣ ба хусусияҳои фарҳангии кишвар ва тақомулдиҳии омодагии касбӣ хидмат намояд. Ба таҷрибаомӯзони собиқ *Моҳинав Давлатова, Савсан Пирумшоева, Умеда Пирумшоева, Зулайхо Убайдова, Майсара Эмомова аз МТМУ № 89, Меҳрона Гаффорова, Умеда Мадиева аз МТМУ № 28 ва Раъно Амиркулова аз МТМУ № 33* шаҳри Душанбе чунин имконият насиб шудааст.

Дар таҷрибаомӯзии педагогӣ дар назди донишҷӯёни таҷрибаомӯз вазифаи мустақамгардонӣ ва тақомулдиҳии маҳоратҳо ва малакаҳои зарурӣ барои амалисозии фаъолияти касбии байнифарҳангӣ меистад:

- аз лиҳози фонетикӣ, грамматикӣ, лексикӣ, услубӣ дуруст ифода кардани афкори худ бо ЗХ ба шакли хаттӣ ва даҳонӣ;
- ҳангоми дарс ва берун аз он ба вучуд овардани ҳолати муоширати байнифарҳангӣ;
- аз тариқи шунавоӣ фаҳмидани нутқи монологӣ ва гуфтугӯии асл;
- гузаронидани кори тарбиявӣ-таҳсилотӣ мувофиқи барномаҳои таълимӣ;
- таъмин намудани муҳити мусоиди педагогӣ барои рушд, тарбия ва таҳсили хонандагон;
- таҳия кардан, ба низом даровардан ва додани суолҳо;

- муфассал тавзеҳ додан ва таҳлил намудани фаъолияти талабагон;
- корро ҷамъбаст кардан, хулоса баровардан; фаъолияти баҳогузорӣ ва рефлексивиро ба амал татбиқ гардондан.

Дар рафти таҷрибаомӯзии педагогӣ муаллими ояндаи ЗХ бояд самтҳои зерини афзалиятноки фаъолияти педагогиро азхуд намояд:

- таҳлил ва арзёбии таълиму тарбия ва рушди талабагон;
- таҳлили ҳолатҳо ва зухуроти фаъолияти педагогии худ ва фаъолияти таҷрибаомӯзони дигар дар масъалаи муоширати байнифарҳангӣ;

- банақшагирӣ, оmodасозӣ ва гузаронидани чорабиниҳои таълимӣ-тарбиявӣ (дарсҳо, машғулиятҳои берун аз дарсӣ); тарҳрезии мундариҷаи машғулиятҳо ва тағйирдиҳии маводи таълимӣ ба шакли барои талабагон дастрас;

- банақшагирӣ ва соzмондиҳии корҳо бо талабагон оид ба муоширати байнифарҳангӣ;

- истифода ва таҳияи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионии шомили хусусияти байнифарҳангӣ дар фаъолияти таҳсилотӣ;

- дар амал ҷорӣ кардани вазифаҳои коммуникативӣ-таълимӣ, ташкилӣ ва конструктивӣ-банақшагирӣ;

- истифодаи методҳо ва шаклҳои ҳамгирӣ бо дигар соҳаҳои фаннии фаъолияти таҳсилотӣ.

Намуди якуми таҷрибаомӯзии педагогӣ таҷрибаи психологӣ-педагогиро фаро мегирад, ки он асоси методологии фаъолияти ғайритаълимии муаллими оянда мебошад ва моҳияти гуманистии муносибати ба шахсият нигаронидашуда (таҷрибаи мушоҳидаҳо ва дарсҳои намунавӣ)-ро инъикос менамояд.

Намуди дууми таҷрибаомӯзии педагогӣ таҷрибаи дарсҳо ва машғулиятҳои санҷишӣ, таҷрибаи кори беруназсинфӣ бо фан мебошад. Мақсади асосии ин намуди таҷрибаомӯзӣ оmodасозӣ ва гузаронидани дарсҳо аз синфи панҷум то синфи нӯҳуми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад. Омӯзгорони ояндаи ЗХ таҷрибаи муайяни кори

педагогӣ ҳосил мекунад, хусусиятҳои касб ва раванди таҳсилу тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаро дарк менамоянд. Ташаккулёбии майли хонанда дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ба интихоби фарҳангӣ, таъкиди имконияти пайгирии фарҳанги миллӣ, халқии худ, эътирофи ҳуқуқи дигар халқҳо ва қавмҳо ба мавҷудият ва рушду нумӯ хеле муҳим аст [154, с.244]. Ин ба он вобаста мебошад, ки дар ҚТ як қатор ноҳияҳо аз лиҳози таркиби миллӣ ва қавмии худ бисёр гуногунанд.

Барои муаллимони ояндаи ЗХ дар вақти гузаштани таҷрибаомӯзии педагогии мазкур номавҷудии маҳоратҳои мустақилияти ташкилотчигӣ, ташкилдихии оқилонаи вақт ба дараҷаи муайян душворӣ дошт, ки ин дар сифати оmodасозии машғулиятҳои таълимӣ акс ёфтааст. Таҷрибаи педагогии «Кори беруназсинфӣ оид ба забони хоричӣ» як навъ *зина ё нули* мутобиқатӣ ба намуди навбатии таҷриба «Таҷрибаи дарсҳои санҷишӣ» мебошад, ки мақсади асосии он - мутобиқшавии омӯзгорони ояндаи ЗХ ба шароитҳои кор дар муассисаҳои таҳсилотӣ дар фаъолияти мутақобилаи зичи донишҷӯ, роҳбари таҷрибаомӯзӣ ва омӯзгори муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ амалӣ мегардад. Онҳо доир ба ташаккулдихии ҳадди ақали зарурии маҳоратҳо ва малакаҳои касбӣ-педагогии омӯзгорони ояндаи ЗХ кори мақсаднок роҳандозӣ менамоянд.

Мақсади асосӣ ва хусусияти хоси намуди сеюми таҷрибаомӯзии педагогӣ - таҷрибаомӯзии пеш аз хатм (барои бакалаврҳо) ва пеш аз диплом (барои таълими панҷсола) кори мустақилона ва худтатбиқгардонии бевоситаи донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба сифати муаллими ЗХ мебошад. Донишҷӯён дарсҳои худро дар асоси донишҳои дар донишгоҳ оид ба фанҳои назариявии мухталифи силсилаи психологӣ-педагогӣ, методикаи таълим ва амалияи забони мавриди омӯзиш - АНШХ бадастovarда созмон медиханд. Дар рафти таҷрибаомӯзии мазкур аз хатмкунандагон азхудкунии сатҳи баландтари омӯзонидани фанни таълимӣ, мустақилияти банақшаگیرӣ ва гузаронидани кори таълимӣ ва тарбиявӣ тақозо мегардад.

Мо мавқеи Е.И.Пассовро аз ҷиҳате тарафдорӣ мекунем, ки низоми омодаسازی касбии шахсият бояд ба интиқоли фарҳанги касбӣ ба муаллими оянда нигаронида шавад. Он донишҳо оид ба соҳаҳои истифодаи фаъолият; таҷрибаи дар амал татбиқسازی тарзҳои маълуми фаъолият; маҳорати муносибати эҷодкорона кардан ба ҳалли вазифаи нави касбӣ; таҷрибаи муносибати эмотсионалӣ ба фаъолияти касбӣ тавассути низоми арзишҳои шахсиятро дар бар мегирад [130, с.31].

Дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ донишҷӯёни таҷрибаомӯз мекушиданд муҳити таҳсилотии бисёрфарҳангиро ба вуҷуд оваранд ва рушд бахшанд, ки он як қисми муҳити таҳсилотӣ дар маҷмӯъ бошад. Вазифаи ин муҳит аз таъмини ҳусни тафоҳум, фаъолияти мутақобилаи самаранок дар байни иштирокчиёни раванди таҳсилот иборат буд. Барои ин таҷрибаомӯзон кӯшиш ба харҷ медоданд шароитҳои фароҳам созанд, ки аз як тараф, ба ташаккули тавъамии этникии хонандагон мадад расонанд, аз тарафи дигар, ба ҷудоии этникӣ-фарҳангии онҳо монеъ шаванд. Масалан, дар бештари муассисаҳои таҳсилотие, ки таҷрибаомӯзии педагогӣ дар онҳо мегузаранд, намояндагони гурӯҳҳои гуногуни этникӣ аз Хучанд, Хатлон, Зарафшон ва Бадахшон таҳсил мекунанд. Дар баъзе синфҳо якҷоя бо тоҷикон ӯзбекҳо, қирғизҳо, туркманҳо ва дигарон таҳсил мекунанд, агарчи онҳо то ҳадди муайян бо забони тоҷикӣ ҳарф мезананд.

Бисёр чиз, агар на ҳама чиз, аз истеъдод ва маҳорати омӯзгор, лаёқати ӯ ҷиҳати созмон додани «ҷустуҷӯҳо» дар дарс вобаста аст. Аз ин рӯ барои муаллимони ояндаи ЗХ азҳудкунии технологияҳои нави педагогӣ, ки бо ёрии онҳо иҷрои талаботи стандартҳои нав имконпазир бошад, зарур аст. Амалӣ гардонидани Стандарти давлатии таҳсилоти (СДТ) ҚТ оид ба таҳсилоти миёнаи умумӣ дар қисми муассисаҳои таҳсилотӣ самти афзалиятнок мебошад.

Дар давраи гузаронидани таҷрибаомӯзии педагогӣ барои муаллимони ояндаи забони хоричӣ ба амал ҷорӣ намудани муносибати фаъолмандӣ муҳим ба шумор меравад. Ҷанбаи фаъолмандии таълим

homo agens - одами амалкунандаро ба маркази баррасӣ мебарорад. Муносибати фаъолмандӣ чунин раванди фаъолияти одам аст, ки ба ташаккули шуур ва шахсияти вай дар маҷмӯъ нигаронида шудааст. Муносибати фаъолмандӣ дар таълим аз мавқеи таълимгиранда ба амал татбиқсозии намудҳои гуногуни фаъолиятҳоро барои ҳалли вазифаҳои проблемавие ташкил медиҳад, ки онҳо барои мухассилин хусусияти шахсиятӣ-маъноӣ доранд. Вазифаҳои таълимӣ як қисми ҳамгирии фаъолият мешаванд. Ҳамзамон амалиёти креативӣ (аклонӣ) чузби таркибии муҳимтарини амалиёт мебошад. Барои муаллим ин маъное дорад, ки ӯ бояд вазифаи дар талаба ташаккул додани маҳорати амалисозии фаъолиятро ҳал кунад.

Вазифаи муаллим ҳангоми муносибати фаъолмандӣ дар фаъолият оид ба идоракунии раванди таълим зухур меёбад. Тавре ки Л.С.Виготский бо обуранг тазаккур додааст, «муаллим бояд релсҳое бошад, ки вагонҳо аз онҳо фақат самти ҳаракатро гирифта, рӯ-рӯяшон озодона ва мустақилона ҳаракат кунанд» [39, с.57].

Омӯзгорро чунин масъалаҳо машғул медоранд:

- Дарси муосирро аз нуқтаи назари муносибати шахсиятӣ-фаъолмандӣ чӣ гуна созмон бояд дод?
- Мақсадҳои дарсро аз мавқеи натиҷаҳои банақшагирифташуда чӣ гуна тавҷеҳ бояд кард?
- Кадом маводи таълимиро интихоб кардан ва чӣ гуна онро сохторӣ кунондан лозим аст?
- Кадом методҳо ва воситаҳои таълимиро интихоб кардан лозим аст?
- Тавъамии оқилонаи шаклҳо ва методҳои таълими забони олмониро чӣ гуна таъмин кардан лозим аст?

Муносибати фаъолмандӣ на танҳо ба азҳудкунии донишҳо, балки зиёдтар ба ташаккули малакаҳо ва маҳоратҳо, рушди фаъолияти эҷодкорона нигаронида шудааст. Маҳз ҳамин муносибат имкон медиҳад, ки ҷудоии байни донишҳои назариявӣ ва истифодаи онҳо дар амал аз миён бардошта шавад. Зери мафҳуми муносибати фаъолмандӣ чунон

тарзи созмондихии фаъолияти таълимӣ-маърифатии муҳассилин фаҳмида мешавад, ки зимни он муҳассилин на «қабулқунандагон»-и нофаъол мебошанд, балки худашон дар раванди таълимӣ фаъолона шикат меварзанд. Зарур аст, ки худи талаба фаъолона таҳсил кунанд. Вазифаи муаллим аз интихоби технологияи лозимии таълим ва зимнан мақсадҳои дар пеш гузошташударо ба асос гирифтани иборат мебошад. Фаъолияти омӯзгор дар баробари ин тағйир меёбад: вай «интиқолдиҳанда»-и донишҳо нест, балки якҷоя бо муҳассилин фаъолиятро созмон медиҳад. Муносибати фаъолмандӣ ба талабот нисбати технологияҳои таълимие, ки мақсадҳои таҳсилоти муосирро дар амал ҷорӣ месозанд, ҷавобгӯ мебошад:

- ба фаъолият воридшавии муҳассилинро таъмин мекунад;

- барои таълими гуногунсатҳ ва дар амал татбиқ намудани ҳама принципҳои дидактикии муносибати фаъолмандона шароитҳои мусоид фароҳам меоварад;

- гузаронидани ҳама давраҳои зарурии азхудкунии мафҳумҳоро таъмин менамояд, ки ин имкон медиҳад мустаҳкамии донишҳо хеле афзояд;

- шароитҳоеро ташкил медиҳад, ки худи донишҷӯён дар раванди фаъолияти маърифатӣ, таҳқиқотӣ, кор бар болои супоришҳо донишҳоро ба даст оваранд;

- таълим ба сифати ҳамкорӣ - кори муштаракӣ омӯзгор бо муҳассилин дар рафти азхудкунии донишҳо ва ҳалли мушкилот амал менамояд, дар ин робита вазифаҳои фаъолияти педагогии омӯзгор тағйир меёбанд.

Муносибати фаъолмандӣ усулҳои зиёди мухталифи ташкили раванди таълимро ба вуҷуд меорад. Муносибати фаъолмандӣ дар назди омӯзгор вазифаҳои нав гузошта, барои рушди иқтидори эҷодӣ дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти омӯзгор: хоҳ шакли дарс ё ҷорабинӣ бошад, хоҳ банақшагирии ҳама маводи таълимӣ ё давраҳои мушаххаси дарс, истифодаи методҳо ва технологияҳои нав дар раванди таълиму тарбия ё

таҷдиди назари методҳои кухнаи классикӣ бошад, хеле таҳриқ медиҳад. Барои амалан татбиқ гардондани ин муносибат ба андозаи махсус истифодаи *фаъолияти лоиҳасозӣ* мусоидат мекунад. Ғояи асосии технологияи мазкур созмондиҳии шароитҳо барои фаъолияти фаъолонаи якҷояи таълимии муҳассилин дар ҳолатҳои гуногуни таълимӣ мебошад, ки ҳангоми он ҳар кас на фақат барои натиҷаи кори худ, балки муҳимтар аз ин, барои натиҷаи тамоми кор ҷавоб меғӯяд.

Ҳамчунин *фаъолияти лоиҳасозӣ* муҳим аст. Он истифодаи методҳои проблежавӣ, таҳқиқотӣ, ҷустуҷӯиеро пешбинӣ мекунад, ки дақиқан ба натиҷаи амалии воқеии барои талаба муҳим, аз як ҷониб, аз ҷониби дигар, ба коркарди *лоиҳасозӣ* проблема дар маҷмӯъ бо баҳисобгирии омилҳои гуногун ва шароитҳои ҳалли он ва дар амал татбиқгардони натиҷаҳо нигаронида шудааст.

Дар вақти таҷрибаомӯзии педагогӣ *методи лоиҳаҳо (лоиҳасозӣ)* аз сабаби тавъамии оқилонаи донишҳои назариявӣ ва истифодаи амалии онҳо барои ҳалли проблемаҳои воқеияти атроф дар фаъолияти якҷояи мактаббачагон васеъ паҳн шуд ва маъруфияти зиёд ёфт. Тавре ки донишҷӯён мулоҳиза меронанд, ҳар чиро, ки маърифат мекунам, медонам, ки ин барои чӣ лозим аст ва онро ман чӣ гуна истифода мебарам. Ин истифодаи асосии фаҳмиши муосири фаъолияти банақшаگیرӣ мебошад, ки бисёр низомҳои таҳсилотиро, ки барои ёфтани тавозуни байни донишҳои академӣ ва маҳоратҳои амалӣ мекӯшанд, ба худ ҷалб менамояд.

Он чӣ, ки ба истифодаи *матнҳои асл* зимни омодаسازیи Интер-шоу, иди театрикунонидашуда барои хонандагони синфҳои V-VIII-и МТМУ № № 8, 28, 89 шаҳри Душанбе, МТМУ № № 9, 11, 12, литсейи № 1, литсейи хусусии «Аминдҷон», литсейи назди ДДБ дахл дорад, он ба инкишофи тафаккур ва эмотсияҳо дар ҷаҳорҷӯбаи гуфтугӯи фарҳангҳо мусоидат кард. Басаҳнагузори афсонаҳо бо забонҳои олмонӣ ва англисӣ маҳорати мувофиқ кунонидани амалиёти худ бо дигар муҳассилинро талаб менамуд. Ҷараёни омодаسازی (интиҳоби сценария,

таҳияи либосҳо ва ороиши сахна, тамринҳо) на камтар аз худи ид мароқангез буд. Аз ҷумла, чанд сол ин ҷониб хонандагони синфи VIII-и МТМУ № № 8, 28, 89 шаҳри Душанбе бо ёрии таҷрибаомӯзон намоишномаҳои «Dieter in Fayzabad» - «Дитер дар Файзобод», «Rizo besucht Leipzig» - «Ризо ба Лейпсиг меравад» (муаллиф Х. Сайфуллоев)-ро ба сахна мегузоранд, ки муҳтавои онҳо тамошобинонро бо маросимҳо, анъанаҳо ва ойинҳои тоҷикон ва олмониён шинос менамояд. Дар синфҳои болоӣ дар чаҳорҷӯбаи тамоюли таълимӣ-маърифатӣ дар мактабҳои мазкур таҷрибаомӯзон соатҳои тарбиявӣ гузаронданд. Ин соатҳо имконият фароҳам оварданд, ки тасаввуроти матаббачагон доир ба паҳлуҳои муосири ҳаёти ҳамсолони бурунмарзӣ (кор, таҳсил ва хоказо) васеъ гардад ва онро бо таҷрибаи худ муқоиса намоянд.

Имрӯз, дар партави ҳалли проблемаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муаллимони ЗХ, ташкили таҷрибаомӯзии педагогии донишҷӯён барои таъмини шароитҳои ташаккулёбии шахсияти донишҷӯ ҳамчун субъекти фаъолияти ҳаётии худ дар ибтидои роҳи касбияш муқаррар карда шудааст.

Таҳлили анкетаҳои хонандагони синфҳои VII-IX МТМУ № № 8, 28, 89-и шаҳри Душанбе (143 нафар), ки дар синфҳои онҳо муаллимони ояндаи забони хориҷӣ таҷрибаомӯзии педагогиро мегузаштанд, сифатҳои нисбатан самарабахшero, ки барои амалигардонии вазифаҳои асосии педагогӣ ёрӣ мерасонданд, муайян кард. 62 % пурсидашудагон ба неххоӣ, тамкин, хушодобӣ, эҳтиром нисбати дигар муаллимон бартарӣ доданд, 34 % боқимондаи иштирокчиёни назарпурсӣ ба рӯйхат чунин сифатҳо, мисли ростқавлӣ, адолатнокӣ, ҳисси зарофатро изофа карданд.

Сифатҳои қатори яқум мафҳуми таҳаммулпазириро, зимни фаъолияти касбии омӯзгор бошад, фарҳанги таҳаммулпазирӣро ӯро инъикос мекунанд. Ба ақидаи талабагон, муаллиме, ки ҳислатҳои оромтабиатӣ, сабру тоқат, самимият нисбати атрофиёнро шомил аст, дар синфҳои фазои мусбати эмотсионалӣ ба вучуд меоварад, барои худтатбиқгардонӣ дар фаъолияти маърифатӣ шароитҳои аз лиҳози

психологӣ бароҳат ташкил медиҳад, шавку рағбатро ба фан ва азхудкунии муваффақонаи донишҳо, боло бурдани *ангезаи таълимӣ* дар маҷмӯъ таҳрик мебахшад. Яъне азхудкунии сифатҳои фарҳанги таҳаммулпазирӣ ба муаллими ояндаи ЗХ имкон медиҳад, ки вай дараҷаи баланди салоҳиятмандии касбии байнифарҳангиро нишон диҳад ва таҳсили босифати хонандагонро таъмин кунад.

Дар чаҳорҷӯбаи лоиҳаи «ZfA – Zentrale für Auslandsschulwesen» (Маркази омӯзиши забони олмонӣ дар хориҷа) ду намояндаи ЗХ аз ҶФО - ҷаноби Винфрид Шпан дар МТМУ № 89 ва хонум Вибке Мандеки дар МТМУ № 28 шаҳри Душанбе ҳар ҳафта як маротиба бо омӯзгорони муассисаҳои таълимии номбурда барои оmodасозии муҳассилин ба супоридани имтиҳон оид ба DSD (дипломи забонии олмонӣ) семинарҳо мегузаронданд. Ғайр аз ин, семинарҳои мазкур ба он мусоидат менамоянд, ки ҳама самтҳои фаъолияти марбут бо баланд бардоштани обрӯ ва нуфузи касби омӯзгори забони хориҷӣ (олмонӣ), мутамарказонидани ҳама корҳо доир ба оmodасозии кадрҳои омӯзгорӣ дар муассисаҳои зикршуда таҳсилотӣ бо мақсади ташаккулдиҳии типии нави омӯзгор ҳамчун созмондиҳандаи фазои креативии таҳсилотӣ-тарбиявӣ, илмӣ-чустучӯӣ ва фарҳангӣ муттаҳид гардонда шаванд.

Дар давраи гузаронидани таҷрибаомӯзии педагогӣ дар МТМУ фаъолияти мутақобилаи байниэтникии талабагон нақши муҳим мебозад. Нобарорихо дар фаъолияти мутақобилаи байниэтникиро на ҳамчун мавҷудияти тафовутҳои «бартарафнашаванда»-и миёни фарҳангҳо, балки ҳамчун номавҷудии донишҳо ва маҳоратҳо баррасӣ кардан мебояд. Масалан, солҳои охир дар шаҳри Душанбе дар байни хонандагони мактабҳои ҷудогона (синфҳои алоҳида) бо сабабҳои гуногун муноқишаҳо рӯй медиҳанд. Дар ин робита, ташкил додани азхудкунии донишҳо оид ба анъанаҳо, ойинҳо, меъёрҳои халқҳои дигар, инчунин мусоидат намудан ба коркарди малакаҳои ба таври осоишта ҳал намудани муносибатҳои байниэтникӣ бисёр муҳим аст.

Бо ташаббуси Идораи раёсати маорифи шаҳри Душанбе аз моҳи августи соли 2021 тавассути муассисаи «Шаҳри доно» барномаи электроникии eDonish таъсис дода шудааст, ки дар он рақами телефони волидони хонандагон сабт мегардад. Доир ба давомот, фаъолият ва рафтори хонандагон ҳар сари чанд вақт ба волидон паёмҳои фиристода мешавад. Баъди ба қор андохтани барномаи мазкур теъдоди ҷанҷолу низоъҳои талабагон кам гардидааст.

Ба қатори тадбирҳои, ки барои пешгирии ҷанҷу низоъҳои мухассилин дар асоси байнимиллӣ андешидан лозиманд, пурсидашудагон инҳоро мансуб донистанд: гузаронидани муҳокимаҳои кушод дар гурӯҳҳои таълимие, ки муносибатҳои нохайрхоҳона ё душманона дар байнашон ҷо дошт 41,6 %; ошкорсозии саркардагони бархӯрдҳо бо мақсади нисбати онҳо истифода бурдани чораҳои маъмури ё ҳуқуқӣ 29,1 %; пурқувват гардондани хадамоти нигоҳдории тартибу интизом дар синфҳо ва дар ҳудудҳои атроф 29,3 %. Муайян кардани маҳакҳои ҳаммонандии этникие, ки наврасон онро ба худ тасаввур месозанд, муҳим аст. Он тавассути суоли анкета: «Одамони миллатҳои гуногунро беш аз ҳама чӣ муттаҳид менамояд, наздик мекунад?» ба қайд гирифта мешуд. Маълум гардид, ки ақидаҳои наврасони миллатҳои гуногун доир ба маҳакҳои афзалиятнок тавъаманд. Онҳо бисёртар одату анъанаҳои умумӣ (аз 53,4 % то 46,6 %) ва забони умумиро (аз 64,2 % то 35,8 %) номбар менамоянд. Марбут ба ин, мо гузаронидани чорабиниҳоеро мувофиқи мақсад меҳисобем, ки дар онҳо расму русуми гурӯҳҳои этникӣ бо ҳам монанд ё наздиканд: идҳои миллии тоҷикӣ, ўзбекӣ ва олмонӣ, меҳмоннавозӣ, ширкат дар тўйҳо, маросимҳои мотам ва ғайра, ки ба муттаҳид қунондани намояндагони гурӯҳҳои этникии синфҳои муайян мусоидат менамояд.

Барои муайян гардондани таҳарруки дараҷаи ташаккулёбии таҳаммулпазирии байниэтникии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ мо пурсиши анкетавӣ гузаронидем, ки натиҷаҳои он дар ҷадвали 5 пешниҳод карда шудаанд.

Дараҷаи ташаккули таҳаммулпазирии муаллимони ояндаи забони олмонӣ дар гурӯҳҳои бисёрҷабрӣ (ба ҳисоби %)

№№ р/т	Дараҷаи ташаккули таҳаммулпазирии байниҷабрӣ	ҶО		ҶС	
		Мус бат	Ман фӣ	Мус бат	Ман фӣ
1	Вақте ки намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ дар қори банақшагирӣ барояшон ёрӣ мерасонад, оё ба Шумо писанд меояд?	80,6	19,4	42,4	57,6
2	Вақте ки дар бозиҳои нақшдор намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ ҳамроҳатон ширкат меварзад, оё барои Шумо гуворост?	80,2	19,8	42,5	57,5
3	Вақте ки намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ ба сифати пешво амал мекунад, оё ба Шумо саҳт намерасад?	79,3	20,7	49,4	50,6
4	Оё барои Шумо омӯхтани одату анъанаҳои гурӯҳи дигари этникӣ шавқангез аст?	80,4	19,6	41,9	58,1
5	Оё ба Шумо дар тӯйи ҳамкурсатон аз гурӯҳи дигари этникӣ иштирок намудан мусоид аст?	79,7	20,3	41,8	58,2
6	Вақте ки ҳамкурсатон - намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ дар футболбозӣ гол мезанад, оё Шумо хурсанд мешавед?	82,3	17,7	43,6	56,4
7	Вақте ки дар машғулият дар шакли конференси матбуотӣ намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ бо Шумо баҳс мекунад, ба Шумо саҳт намерасад?	80,2	19,8	45,7	54,3
8	Оё бо ҳамкурсатон - намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ ба саёҳати фарҳангӣ баромадан барои Шумо гуворост?	80,1	19,9	42,9	57,1
9	Бо намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ зимни тамошои филм нишастан оё ба Шумо писанд аст?	80,4	19,6	44,7	55,3
10	Оё аз иштирок бо намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ дар «Ҷафтаи забони олмонӣ» шод мешавед?	79,6	20,4	44,2	55,8
Ба ҳисоби миёна		80,3	19,7	43,9	56,1

Чунон ки натиҷаҳои анкетагузаронӣ нишон медиҳанд, 80,3 % пурсидашудагон аз ГО кори якҷояро бо намояндагони гурӯҳҳои дигари этникӣ дар кори лоиҳавӣ, дар мусобиқаҳо, дар масъалаҳои ёриӣ ҳамдигарӣ ва санҷиши ҳамдигарӣ, ширкат дар чорабиниҳои варзишӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангшиносӣ (тӯй, зодрӯз, маросими мотам ва ҳоказо) ба таври мусбат зикр менамоянд.

Вобаста ба ин, барои ташаккулдиҳии муоширати байнифарҳангӣ мо мувофиқи мақсад донистем, ки бо донишҷӯён-таҷрибаомӯзон дар синфҳои фазои бисёрфарҳангии шаҳрҳои Душанбе ва Бохтар чорабиниҳои дорой хусусияти давлатӣ ва миллӣ: 9 сентябр - рӯзи Истиклолияти ҚТ, Рӯзи муаллим, Соли нав, Наврӯз, 8 март - Рӯзи модарон ва ғайраро гузаронем. Ҳамчунин дар амал қорӣ гардондани муносибати иҷтимоӣ-фарҳангӣ зимни ошноӣ бо идҳои анъанавии олмонӣ: Рӯзи ҳосилот (Erntedankfest), Рӯзи Николайи валӣ (Nikolaustag), Рӯзи Валентини валӣ (Verliebttag), Мавлуди Исо пайғамбар (Weihnachten), Писҳо (Ostern) бо азёдкунии сурудҳо ва шеърҳо, намоиш ва таҳияи нишонаҳои миллӣ марбут ба ид: гулчанбарҳо ба муносибати Рӯзи ҳосилот, Мавлуд, шамъҳои мавлудӣ, таквимиҳо, дарахти писҳо, лонаҳои шомили тухмҳо ва харгӯши писҳои; маросимҳои тоҷикии марбут ба Наврӯз: суманак, ҳафтсин (ҳафтшин) муҳим аст. Соатҳои тарбиявӣ ва муоширати хонандагон байни ҳамдигар ба ҳукми анъана даромаданд, ки онҳо, бешубҳа, ба талабагон барои дар муҳити бо ҳам зич наздик шудан, дӯстӣ варзидан, омӯхтани хусни тафохум ва таҳаммулпазирӣ имкон фароҳам меоранд.

Воситаи муҳими рушди салоҳиятмандии байнифарҳангии муҳассилин дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ истифодаи маводҳои видеоӣ мебошад. Видеофилмҳо як навъ симоҳои фарҳангии кишваранд. Ба тӯфайли онҳо хонандагон метавонанд манзараҳо ва ҷойҳои тамошобоби кишварро ба чашми худ бинанд, раванди ид, маросим, модели рафтори одамон дар ҳаёти рӯзмарро мушоҳида намоянд. Масалан, ташкили мусоҳиба ё бозиҳои нақшофарӣ дар мавзӯҳои «Дар

кахвахона», «Дар мағоза», «Дар истгоҳи роҳи оҳан», «Қайди зодрӯз», «Чустучӯ ва ба кироя гирифтани хучра», «Дар қабулгоҳи пизишк» ва хоказо дар ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии муҳассилин мусоидат карда метавонад. Ҳангоми гузарондани корҳои берунисинфӣ донишҷӯёни таҷрибаомӯз видеотекаҳои МТМУ-ҳои мазкури шаҳрҳои Душанбе ва Бохтарро истифода бурда, ба талабагон як қатор филмҳоро аз хусуси шаҳрҳои Олмон, Австрия, Швейсария, ИМА, пойтахтҳои онҳо, одамони машҳури онҳо, аз хусуси идҳои олмонӣ ва америкой бо муҳокимаи минбаъдаи онҳо намоиш доданд.

Барои ташаккули СБФ ва, аз ин рӯ, барои муносибати шахсиятӣ-фаъолмандӣ ба таълими ЗХ ибораҳо, зарбулмасалу мақолҳо аҳамияти калон доранд, ки дар онҳо худвижагии миллии фарҳанг, анъанаҳо, тарзи ҳаёт, таърихи халқ - намояндаи забон инъикос меёбанд. Дар вақти таҷрибаомӯзии педагогӣ донишҷӯён *Абдуллоева Шоира, Шоимардонова Фарзона, Ёрова Шаҳрибону, Зарифов Насриддин, Кабилов Меҳроб, Бобохонова Гулсара, Буриева Муҳаррама, Маҷидова Нуқра, Раҳимова Шукрона, Розиков Меҳроб, Саломов Идибек, Бердиев Парвиз, Зухрои Абдуқаҳор, Мирзоева Шукрона* ва дигарон маъноҳои ибораҳо, зарбулмасалу мақолҳои олмониро дар муқоиса бо тоҷикӣ фаҳмонданд. Ҳамин тавр таваччуҳи хосаи муҳассилин ба он нигаронида шуда буд, ки дар зарбулмасалҳо хиради халқ, маҳорати халқ чиҳати ба тарзи нозук қайд кардани паҳлуҳои ҳаёти инсон акс ёфтааст, дар онҳо мушоҳидакорӣ ва қобилияти кӯтоҳ ифода намудани муносибати худ ба олами атроф дар маҷмӯъ ошкор мегардад.

Самтгирӣ ба ташаккулдиҳии муттасили салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ҳалли вазифаҳои зеринро пешбинӣ мекунад:

- таълими меъёрҳои муоширати байнифарҳангӣ бо ЗХ;
- рушди байнифарҳангии муҳассилин (омӯзиши мутақобилаи забони модарӣ ва фарҳанги худӣ, ЗХ ва фарҳанги олмонӣ, рушди қобилиятҳои тасаввур кардани кишвар ва фарҳанги худ дар шароитҳои муоширати ғайрзабонии байнифарҳангӣ дар мактаббачагон);

- дар хонандагон ташаккул додани ҳисси эҳтиром ба дигар халқҳо, омодагӣ ба ҳамкорӣ ва фаъолияти мутақобила, ҳалли якҷояи мушкилоти умумиинсонӣ.

Сафар ба кишвари забони мавриди омӯзиш, воридшавӣ ба худи фазои фарҳанг, анъанаҳо, урфу одат ва меъёрҳои иҷтимоии кишвар василаи аз ҳама самараноктарини ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангӣ мебошад. Бо дастгирии молиявии бунёди олмони «Робитаҳои Шарқ ва Ғарб» оид ба барқарорсозии робитаҳо дар байни мактаббачагони тоҷик ва олмонӣ лоиҳаи шавқоваре коркард ва амалӣ гардид. Чунин имкониятро талабагони МТМУ № № 8, 28, 89 шаҳри Душанбе ва мактаби № 11 шаҳри Бохтар (ки донишҷӯёни ДДОТ ва ДДБ дар он ҷойҳо таҷрибаомӯзии педагогиро мегузаранд) ба даст оварданд. Аллакай беш аз бист сол боз ба муносибати иди Наврӯз ё Рӯзи Истиклолияти ҚТ хонандагони мактабҳои номбурда ба муддати ду ҳафта ба Олмон сафар менамоянд.

Мактаббачагони тоҷик ҳар дафъа зимни ташриф ба Гимназияи озодаи шаҳри Науен ду шабонарӯз дар интернат бо ҳамсолони олмонӣ ва хориҷии худ ҳаёт ба сар мебаранд. Дар ин гимназия ҳамчунин мактаббачагон аз Чин таҳсил мекунанд. Онҳо якҷоя вақти холиро мегузаронанд ва дар чорабиниҳои гуногуне, ки барои фаъолияти мутақобилаи байнифарҳангии онҳо мусоидат мекунанд, ширкат меварзанд.

Талабагони тоҷик, вақте ки дар Олмон қарор мегиранд, ба ҳамсолони олмониашон аз хусуси Ҷумҳурии Тоҷикистон, хонавода, мактаби худ, анъанаву ойинҳо ҳикоя мекунанд, маводҳои мактабии омӯхтаашонро дар амал татбиқ менамоянд ва худашон бо фарҳанг ва анъанаҳои ватани Гёте ва Шиллер, ки забони онҳоро меомӯзанд, ошно мегарданд. Дар навбати худ, онҳо ба ҚФО бо барномаи хуб омодакардашудаи консертӣ ба забонҳои тоҷикӣ, олмонӣ ва русӣ мераванд, рақсҳои миллии худро иҷро мекунанд. Чунин чорабиниҳо ба ташаккули фаъолияти мутақобилаи байнишахсиятӣ ва байнифарҳангии

хонандагони тоҷик ва олмонӣ мусоидат менамоянд. Масалан, дар мактаби барои бачаҳои дорои имкониятҳои маҳдуд дар «Йоҳаннесштифт» дар Шпандау хонандагони тоҷик ба ҳамсолони худ концерт намоиш доданд. Сурудҳои олмонӣ ва тоҷикӣ, рақсҳои миллии иҷро карда шуданд. Ин ҳама дар либосҳои экзотикии тоҷикӣ, бо мушоияти садои асбобҳои муסיқии миллии сурат гирифтанд. Дар ватан суханронии муҳассилини тоҷик дар назди ҳамсинфони худ оид ба таассурот аз Олмон *ангеза медиҳад*, ки онҳо ба таҳсил ва омӯзиши забон ва фарҳанги олмонӣ ҷиддитар муносибат намоянд.

Бо сабаби он, ки аксари хонандагон чунин имконияти сафари хориҷиро надоранд, ҷустуҷӯи роҳҳо ва тарзҳои босамараи ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангӣ берун аз муҳити забонӣ лозим аст. Марбут бо ин, интихоби дастурҳои таълимӣ, тақомул додани донишҳои забонии худ, ҷустуҷӯ ва истифодаи маводи зарурии иловагии гуногуни забонӣ ва кишваршиносии асл вазифаи муҳим мебошад. Барои ин дар МТМУ-и шаҳри Душанбе ва Бохтар, ки дар онҳо таҷрибаомӯзии педагогӣ мегузарад, маводҳои методӣ аз Олмон - нашриётҳои «Hueber», «Langenscheidt», «Klett», маводҳои Goethe-Institut, сарчашмаҳои интернетӣ, маҷаллаҳои «Juma», «Deutschland», «Der Weg», «Vitamin De», «Deutsch Kreativ», замимаи маҷаллаи «Якуми сентябр» истифода бурда мешаванд.

Қисмати асосии байнифарҳангии мундариҷаи таълим матни таълимӣ мебошад. Ба сифати матни таълимӣ ҳангоми таҷрибаомӯзии педагогӣ матнҳои асли мавзӯӣ, кишваршиносӣ, адабӣ, гуфтугӯҳо, полилогҳо, шеърҳо, сурудҳо, номаҳо, қолабҳои ҳолатӣ, мусоҳибаҳо, матнҳои аудиоие, ки намояндагони забон сабт кардаанд, мавриди истифода қарор гирифтанд.

Дар раванди омодагардонии касбии муаллими ояндаи ЗХ ба маҳоратҳое, ки фаъолияти онро моделӣ мекунанд, диққати асосӣ дода шуд. Ба онҳо мансубанд: маҳоратҳои мутобиқатӣ, лоихасозӣ, ташкилӣ, ангазавӣ, коммуникативӣ, маҳоратҳои санҷиш ва худсанҷиш,

маърифатӣ, ёридиханда. Тақомулдиҳии маҳоратҳои зикрфто дар раванди гузаштани таҷрибомӯзии педагогӣ дар шакли кори беруназсинфӣ доир ба забони хориҷӣ сурат гирифт, ки вазифаҳои асосиаш инҳо мебошанд:

- шинос кардан бо хусусиятҳои созмондиҳии кори беруназсинфӣ оид ба ЗХ дар зинаҳои ибтидоӣ ва миёнаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- ташаккул додани тасаввурот доир ба нақши кори беруназсинфӣ дар раванди таълиму тарбия, созмондиҳии он, вазифаҳо, технологияҳо ва ғайра;

- рушд бахшидани қобилиятҳои касбии донишҷӯён (коммуникативӣ, ташкилотчигӣ, эҷодӣ ва ҳоказо).

Вобаста бо истифодаи технологияҳои педагогӣ бояд зикр кард, ки дар раванди созмондиҳии машғулиятҳои лексиявӣ ва амалӣ дар донишҷӯён малакаҳои кор бо дастгоҳҳои аудиоӣ ва видеоӣ коркард гардиданд. Онҳо дар интихоби маводи зарурӣ ширкат варзиданд, ин ё он порчаи кинофилм, диафилм ё гуфтугӯро дар давраи муайяни машғулияти лексиявӣ ворид намуданд. Ба якҷанд донишҷӯи фаъол омодаسازی слайдҳо ба лексия, тавзеҳи баъзе масъалаҳо, ки дар лексияи мазкур баррасӣ мегардиданд, бовар карда, супорида шуд. Муносибати интихобкардаи мо як қатор дигаргуниҳоеро, ки донишҷӯён дар машғулиятҳои семинарӣ пешниҳод карданд, тақозо менамуд. Ба онҳо рӯйхати адабиёти зарурӣ ва иловагӣ; масъалаҳо, ки коркарди маводи назариявиро оид ба мавзӯи омӯхташаванда талаб менамуданд; масъалаҳои методие, ки донишҷӯёнро барои ба китобҳои дарсии мактабӣ, дастурҳои методӣ ва адабиёти муосири лингвистӣ рӯй овардан маҷбур мекарданд, пешниҳод карда шуданд.

Баъди ин ба донишҷӯён тавсифи кӯтоҳи проблематика ва муаррифӣ дода шуд, ки онҳоро барои андешидани тактикаи суҳанронӣ дар наздикии издиҳом, таҳлил кардани шакли методии пешниҳодкардашудаи ташкили машғулияти семинарӣ водор менамуд. Ин ҳама имкон дод, ки

мундариҷа ва мақсади муоширати донишҷӯ бо муаллим тағйир дода шавад. Дар муносибати мазкур омӯзгор на фақат забони хориҷиро таълим меод, балки инчунин функсияи тарбиявии таълимро ташаккул мебахшид. Ғайр аз ин, фаъолияти мутақобилаи омӯзгор бо донишҷӯён дар сатҳи маҳсулнокие, ки маҳоратҳои коммуникативӣ ва ташкилотчиғии ӯро ташаккул меод, тавсеа ёфт.

Ҳар машғулияти амалӣ, ки бо нуруи донишҷӯ омода гаштааст, аз хабари 10-15-дақиқаина оғоз мегашт; ба вай гузаронидани машғулияти амалиро оид ба коркарди малакаҳои лексикӣ-грамматикӣ; пурсидани ҳамкурсони худро (аз рӯи методи «Донишҷӯ дар нақши муаллим») бовар менамуданд.

Чунин дигаргунсозии сохтор, шаклҳо ва методҳои таълим ба донишҷӯён имкон дод, ки аллакай дар курсҳои поёнӣ ба кори методӣ доир ба муайян гардондани мақсадҳо ва вазифаҳо, таҳияи раванди таълим, интихоби иттилооти мувофиқи мақсад ворид гарданд.

Бадастоварии натиҷаҳои мазкур моро ба проблемаи омӯзгорони забонҳои хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ марбут бо ташаккули маҳоратҳои муоширати байнифарҳангӣ ва салоҳиятмандии методӣ мутаваҷҷеҳ намуд. Бо ин мақсад курсҳои ҳарсолаи баландбардории ихтисос мавриди истифода қарор гирифтанд, ки онҳо бо ташаббуси Вазорати маориф ва илми ҚТ, Институти ҷумҳуриявии баландбардории ихтисоси кормандони маориф ва Донишгоҳи Эссен таҳти роҳбарии профессор Руприхт Баур (Олмон) ва Донишгоҳи Вена таҳти роҳбарии профессор Ирис Хойенедер (Австрия) дар факултети забонҳои романӣ-германии ДДОТ ба номи С.Айнӣ семинарҳои байналмиллалӣ доир ба проблемаҳои муносибати босалоҳият дар таълими забони хориҷӣ созмон дода мешуданд. Аммо ягон технологияи муосир ба муаллими мазкур ҷиҳати бароҳандозии фаъолияти худ, агар ҳудаш ба он омода набошад, ёрӣ расондан наметавонад.

Маҳз бо ин сабаб дар назди роҳбарият ва кафедраи методикаи таълими забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти номбурда чунин

вазифа гузошта шуд: фароҳам сохтани шароитҳои мусоид барои гузаронидани худмубрамгардони омӯзгорони оянда, худомӯзиро дар асоси таҷрибаи мавҷудаи касбӣ тақомул бахшидан ва ғайра.

Таҷрибаи лоиҳасозӣ (тарҳрезӣ) ва дар амал ҷорисозии раванди таълим аз мавқеи *равияи ҳамгирӣ* имкон дод, ки онҳо чунин навъҳои ташкил кардан ва гузаронидани машғулиятҳои ҳамгироро тавҷеҳ диҳанд:

1. Навъи мустақими ҳамгирӣ - мавзӯҳои проблемавӣ ва мақсаднокеро, ки созмондиҳии онҳо, чун қоида, хусусияти бахшӣ-амсилавӣ дорад, фаро мегирад.

2. Навъи тафриқавӣ-ҳамгирӣ - муносибати тафриқавиро ба ошкоргардони дараҷаҳои мушкilotи касбӣ, дархостҳо ва шавқу мароқи талабагон пешбинӣ мекунад.

3. Навъи ҳамгирӣ-амсилавӣ - барои донишҷӯёни дорoi сатҳи баланди салоҳияти методӣ таъйин гардидааст, ҳолати муколамаи кушодро, ки ба робитаи мустақим ва мутақобила асос ёфтааст, пешбинӣ мекунад.

Зимнан шаклҳои гуногуни таълими лексия, семинарҳо, машғулиятҳои амалӣ, тамринҳо ба сифати пешбар амал намуданд. Онҳо ба ташаккулдиҳии вазъи нави сифатии салоҳиятмандии касбӣ, фарҳанги зеҳнӣ ва худинкишофдиҳӣ нигаронида шудаанд. Методи пешниҳодшудаи ташкили таълим ба таҳарруки мусбати дараҷаи салоҳиятмандии касбии омӯзгорон ва донишҷӯён мусоидат кард.

Методҳо, шаклҳо ва воситаҳои ташаккули муоширати байнифарҳангии касбии донишҷӯён - муаллимони ояндаи забони хориҷӣ дар рафти озмоиш дар факултетҳои забонҳои романӣ-германӣ ва забони англисии ДДОТ ва факултети забонҳои хориҷии ДДБ, инчунин МТМУ ва литсейҳои шаҳрҳои Душанбе ва Бохтар санҷида шуданд. Дар он 430 донишҷӯ (9 гурӯҳи академӣ), 146 талабаи МТМУ ва литсейҳо ширкат варзиданд. Муносибати инноватсионӣ ба ҳалли проблемаи таҳқиқот дар раванди озмоиш ба донишҷӯён барои донишҳои илмӣ-назариявӣ ва

амалӣ, худшиносӣ, худбаҳодихӣ, худислоҳкунии хусусиятҳои инфиродӣ, шахсиятӣ ва субъектӣ имкон дод. Коэффитсиенти давомнокӣ (пешрафт) дар ГО аз 4,8 то 15,2, коэффитсиенти давомнокии босифат аз 5,3 то 14,7 баланд рафта, аз нишондодҳои мазкур дар ГС хеле пеш гузашт.

Маълумотҳои таҳлили дараҷавии маҳоратҳои ташкилотчигӣ ва коммуникативии донишҷӯён, ки дар асоси арзёбии фаъолияти донишҷӯёни ГО ва ГС омӯзгор гузарондааст ва худбаҳодихии онҳо аз рӯи ҷадвали даҳхोलӣ *то ва баъди* озмоиши ташаккулдиҳанда мароқангез мебошад.

Омӯзгорон сатҳи баландрафтаи донишҷӯёнро ҷихати чунин маҳоратҳо, аз қабилӣ ба вучуд овардани *ангезаи мусбат* ба омӯзиши ЗХ, маҳорати таваҷҷуҳ бедор кардан ба таълим (аз 5,6 то 15,3), ташаккули маҳорати суол додан (аз 5,3 то 15,5), ҷудосозӣ ва банақшагирии пешниҳоди вазифаҳои таълимӣ ҳангоми омӯзиши маводи нав (аз 5,4 то 12,5) ба қайд гирифтанд, *донишҷӯён* бошанд, маҳоратҳои дар амал татбиқ гардонидани равобити байнифаннӣ (аз 7,2 то 15,7) ва ташкилдиҳии интиқоли иттилооти таълимиро (аз 11,5 то 17,1) ҷудо намуданд.

Ҷадвали 6

Таҳарруки афзоиши маҳоратҳои ташкилотчигии донишҷӯён

Гурӯҳҳо	ГО		ГС	
	Оғози озмоиш	Анҷоми озмоиш	Оғози озмоиш	Анҷоми озмоиш
Ангеза ба омӯзиши ЗХ	5,6	15,3	5,2	7,9
Маҳорати суол додан ба ҳамсуҳбат	5,3	15,5	5,1	7,8
Банақшагирии пешниҳоди вазифаи таълимӣ	5,4	12,6	5,4	7,9
Татбиқи робитаҳои байнифаннӣ	7,2	15,7	6,6	7,7
Интиқол додани иттилооти таълимӣ	11,5	17,1	7,8	9,1

Доир ба сатҳи афзоишѐфтаи маҳоратҳои коммуникативӣ дар фаъолияти донишҷӯѐни ГО маълумотҳои зерини озмоиши ташаккулдиҳанда гувоҳанд: маҳоратҳои барҳам задани эҳсоси тарс ва нобоварӣ дар ин гурӯҳ аз 9,2 то 17,4 афзуданд, маҳоратҳои мутмаин гардондан - аз 5,9 то 15,6, маҳоратҳои азхудкунии истилоҳоти илмӣ

Ҷадвали 7

Таҳарруки афзоиши маҳоратҳои коммуникативӣ дар фаъолияти донишҷӯѐн

Гурӯҳҳо	ГО		ГС	
	Оғози озмоиш	Анҷоми озмоиш	Оғози озмоиш	Анҷоми озмоиш
Рафъ намудани эҳсоси тарс	9,2	17,4	8,4	9,9
Мутмаин гардондани хамсуҳбат	5,9	15,6	5,4	7,1
Азхудкунии истилоҳоти илмӣ бо ЗХ	7,4	14,2	6,6	7,9
Маҳорати фикри худро ба ЗХ ифода кардан	11,6	15,9	8,8	9,5

бо ЗХ - аз 7,4 то 14,2, маҳоратҳои афкори худро ба шакли нутқи шифоҳӣ ба ЗХ ифода кардан - аз 11,6 то 15,9. Дар ГС тағйироти назаррас дар маҳоратҳои ташкилотчигӣ ва коммуникативӣ рух надоданд. Маълумотҳои пешниҳодшуда аз хусуси дурустии интиҳоби тамоюли кори таҳқиқотӣ, ҳалли вазифаи дар миѐн гузошташуда гувоҳӣ медиҳанд ва фарзияи пешниҳодшударо тасдиқ менамоянд.

Натиҷаҳоро чамъбаст карда, зикр намудан мехоҳем, ки таҷрибаомӯзии педагогӣ ҳамчун воситаи ташаккулдиҳии маҳоратҳои муоширати касбӣ-фарҳангшиносии омӯзгорони ояндаи ЗХ дар мактаб се қисмати заруриро бояд фаро гирад: ташаккули захираи донишҳои заминавӣ оид ба фарҳанги миллии забони мавриди омӯзиш, ташаккули

идроки муносиб ва дӯстонаи ЗХ ва воқеиятҳои он, ва, ниҳоят, тамринҳои амалӣ доир ба муоширати байнифарҳангӣ.

Таҳқиқоти дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ гузаронидаи мо бори дигар нишон дод, ки ба амал татбиқгардони технологияҳои педагогӣ ва муносибати муосири гуфтугӯӣ ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ мақсади таълимро пеш мениҳад, ки он ба ташаккули хусусиятҳои асосии *шахсияти забони дуюм*, ки ба муоширати байнифарҳангӣ танҳо дар қаринаи гуфтугӯи фарҳангоқобилият дорад, асос меёбад. Ин ташаккули сифатҳои вижаи шахсиятро, ҳамчун таҳаммулпазирӣ, қобилияти ҳамраӣ, ҳисси масъулият барои рафторҳои худ, ҳисси ифтихор аз мероси фарҳангии халқи худ, дарки мансубияти худ ба ҷомеаи муайяни фарҳангӣ, хоҳиши аз хурофот раҳой ёфтани фаҳмидани ва пазируфтани фарҳанги ғайр бо ҳиссаи муайяни назари интиқодӣ, қобилият ва хоҳиши фаҳмидани умумият ва фарқи фарҳанги худ ва фарҳанги кишвари забони мавриди омӯзиш, маҳорати пешгирӣ кардани низоъҳо ва ҳалли онҳо бо роҳи осоишта ва ҳоказо пешбинӣ мекунад.

МУҲОКИМАИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Имрӯз дараҷаи рушди илм, технологияи иттилоотӣ ва фаъолшавии ҳамкориҳои байналмилалӣ аз мутахассисон мустаҳкам азхуд кардани забони хориҷӣ ва малакаҳои муоширати касбӣ-фарҳангшиносиро иқтисо мекунад. Ҳангоме донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо оид ба ЗХ вучуд надоранд, одаме, ки дар муҳити ғайрзабонӣ афтидааст, бо мушкилот рӯ ба рӯ меояд. Онҳо метавонанд бо роҳи таълими ҳадафмандона ба даст оварда шаванд. Инчунин тасаввурот оид ба «шоки фарҳангӣ» муҳим аст, ки оқибатҳои он метавонанд ё ба муносибати таҳаммулнопазирона ба фарҳанги бегона ё ба арзишдоварии манфии фарҳанги худӣ оварда расонад.

Натиҷаҳои пурсиши анкетавие, ки мо дар ибтидои кори таҳқиқотӣ гузарондем, имкон доданд, ки мо ба як қатор суолҳои мавриди тавачҷуҳи худ ҷавоб гирем: чӣ қадар донишҷӯёни шубҳаи забони олмонӣ курси пурраи таълими забони олмониро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва дар кадом намудҳои муассисаҳо гузаштанд; кадом забон забони таълим буд (тоҷикӣ, ўзбекӣ, русӣ); интиҳоб шудани ихтисоси ояндашон аз тарафи донишҷӯён то кадом андоза асоснок буд; оё донишҷӯён таълимдиҳии ЗХ-ро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба нақша гирифтаанд; оё онҳо бо намояндагони ЗХ-и мавриди омӯзиш муоширати байнифарҳангӣ ташкил кардаанд. Ин имкон дод, ки дараҷаи таҷрибаи иҷтимоии тодонишгоҳии донишҷӯён барои баҳисобгирии ояндаи он дар раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ошкор гардонда шавад.

Бо роҳи тестгузаронӣ оид ба маълумотҳои умумии фарҳангшиносии донишҷӯён аз рӯи мавзӯҳои хусусияти кишваршиносӣ доштаи мамолики олмонизабон дар оғози озмоиш дараҷаи маҳоратҳои муоширати байнифарҳангии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникии шубҳаи забони олмонӣ муайян карда шуд. Пурсиши мазкур ба муайянсозии дониши донишҷӯён: маълумотҳои умумӣ доир ба ҚФО ва мамолики олмонизабон, шаҳрҳои Австрия, Швейсария, доир ба ҷойҳои

тамошобоби онҳо; намояндагони соҳаҳои фарҳанг, номҳои онҳо, маълумотҳои асосӣ ва ҳодисаҳои таърихӣ дар чаҳорҷӯбаи барномаи МТМУ нигаронида шуда буд.

Таҳлили натиҷаҳои бадастоварда имкон дод тасдиқ карда шавад, ки 65,4 % донишҷӯёни пурсидашудаи шӯбаи забони олмонӣ дараҷаи поёни ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ ва 28,3 % - дараҷаи миёнаро шомил буданд. Натиҷаҳо доир ба нопуррагии бунёди умумифарҳангӣ ва фарҳангшиносии донишҷӯёни шӯбаи забони олмонӣ, ташаккули нокифояи салоҳиятмандии лексикӣ ва грамматикӣ шаҳодат меоданд.

Дар асоси натиҷаҳо мақсадҳо ва вазифаҳои кори таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ муайян карда шуданд. Мақсади он аз тафтиши модели пешниҳодкардаи мо доир ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ дар ДДОТ ва ДДБ иборат буд.

Ба вазифаҳои кори таҷрибавӣ-озмоишӣ инҳо дохил мешуданд: 1) муайян кардани таъсири шароитҳои педагогӣ ба раванди ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯёни шӯбаи забони олмонии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ; 2) муайян кардани таҳарруки болоравии ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои этникӣ-фарҳангӣ; 3) тафтиш намудани эътимоднокии нишондодҳои муайянсозии дараҷаҳои ташаккули маҳоратҳо ба фаъолияти мутақобила дар ҳолати муоширати байнифарҳангӣ.

Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ аз соли 2015 то соли 2021 бо донишҷӯёни курсҳои I-IV ва муаллимони ЗХ ДДОТ ба номи С. Айнӣ ва ДДБ ба номи Н.Хусрав гузаронда шуд. Ҳамагӣ дар озмоиш дар шаклҳои гуногун беш аз 430 донишҷӯ, 146 талабаи МТМУ ва литсейҳо, 9 муаллими забонҳои хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии номбурда ва 8 муаллими забони хориҷии МТМУ № № 8, 28, 89 шаҳри Душанбе, МТМУ № № 9, 11, 12,

литсейи № 1, литсейи хусусии «Аминҷон», литсейи назди ДДБ аз шаҳри Бохтар ширкат варзиданд.

Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ дар шароитҳои табиӣ таълимӣ мегузашт ва таваҷҷуҳи донишҷӯёнро ба хусусияти касбӣ-фарҳангшиносии таълим равона мекард. Он давоми 7 сол аз се давра иборат буд.

Дар давраи якум (муқарраркунанда) (2015 – 2016) - омӯзиш, таҳлил ва хулосабарории адабиёти фалсафӣ, ҷомеашиносӣ, фарҳангшиносӣ, психологӣ, педагогӣ ва матбуоти даврии ватанӣ ва хориҷӣ, ки ҷанбаҳои гуногуни масъалаи мавриди пажӯҳишро равшанӣ мебахшиданд, анҷом дода шуд; омӯзиши ҳолати имрӯзаи проблемаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дар назария ва амалияи таҳсилоти олий; таҳлили таҷрибаи кори муаллифи таҳқиқот дар самти мазкур; дар муаллимони ояндаи ЗХ ташаккул додани муносибати арзишӣ барои хусусиятҳои фарҳангшиносӣ; ташаккул додани донишҳо ва маҳоратҳои бунёдии мавзӯҳои шифоҳӣ ва гуфтугӯӣ, мулоҳизаҳои монологӣ ва гуфтугӯиро ташкил намуд.

Дар давраи дуюм (ташаккулдиҳанда) (2017 – 2019) - андӯхтани иттилооти байнифарҳангӣ, коркард ва истифодаи ин иттилоот дар кори ояндаи касбӣ буд. Шароитҳои педагогӣ, ки ба ташаккули самарабахши салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён мусоидат менамоянд, ошкор гардонда ва аз ҷиҳати назариявӣ асоснок карда шуданд; озмоиши ташаккулдиҳанда сомон дода шуд, дастгоҳи мафҳумӣ, меҳвари таҳқиқот, сохтори рисола, асбобу анҷоми кори таҷрибавӣ-озмоишӣ коркард карда шуд.

Вазифаи давраи сеюм (ҷамъбасти-санҷишӣ) (2020 – 2021) - аз муайянгардонии санҷиши дараҷаҳои ташаккулёбии салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ; коркарди омории натиҷаҳои озмоиш, таҳияи ҷадвалҳо, диаграммаҳо, нақшаҳо; таҳлили натиҷаҳои озмоиш ва муқоисаи онҳо бо мақсадҳои дар пеш гузошташудаи озмоиш иборат буд.

Дар раванди ташхиси натиҷаҳои озмоиши муқарраркунанда барои муайян намудани хусусияти сифатии сатҳи ибтидоии ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникии пурсишҳои анкетавӣ ва супоришҳои санҷишии тестӣ гузаронида шуданд, ки онҳо қор оид ба тафтиши донишҳо аз хусуси анъанаҳои кишвари забони мавриди омӯзиш, воқеиятҳои мавҷуда ва қоидаҳои рафтор дар ин кишварҳоро фаро мегирифтанд. Ҳангоми таҳлил таваҷҷуҳи назаррас ба маҳорат оид ба истифодаи методҳо ва технологияҳои шомили хусусияти байнифарҳангӣ дар машғулиятҳо ва фаъолияти берунисинфӣ зоҳир карда мешуд.

Андозаҳои санҷишӣ ҳама давраҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ: муқарраркунанда (солҳои 2015 – 2016), ташаккулдиҳанда (солҳои 2017 - 2019) ва ҷамъбасти-санҷишӣ (2020 – 2021)-ро шомил буданд. Таҳлили натиҷаҳои бадастоварда тамоюли болоравии нишондиҳандаҳои донишҷӯёни ГО-ро нишон медиҳад, ки онҳо *дар сатҳи баланд* қарор доранд. Таҳарруки афзоиш аз рӯи меъёрҳои ангежавӣ-арзишӣ - 3,7 баробар, когнитивӣ - 2,5 баробар, рефлексивӣ-фаъолмандӣ - 3,6 баробар буд. Афзоиши мутаносиб дар ГС аз рӯи ҳамон қисматҳо ба қайд гирифта шуд 1,1; 2,1; 2,3. Камшавии миқдори таълимгирандагони ГО, ки дар сатҳи «поён» қарор доштанд, ба мушоҳида гирифта шуд: марбут бо маҳаки ангежавӣ-арзишӣ - 3,6 баробар, когнитивӣ - 1,5 баробар, рефлексивӣ-фаъолмандӣ - 1,8 баробар (дар ГС афзоиши онҳо мутаносибан 1,1; 1,3 ва 1,4 баробарро ташкил дод). Дар анҷоми таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ тафовутҳои омории байни гурӯҳҳо ҷашмрас буданд.

Санҷиши натиҷанокии рушди салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникии дар ДДОТ, ДДБ, МТМУ ва литсейҳо доир ба татбиқи созгори модели муаллифӣ дар дараҷаҳои гуногуни низоми таҳсилотӣ (дар литсей, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, гимназия, коллеҷ, дар низоми бакалавриат) шаҳодат медиҳад.

ХУЛОСАҶО

Проблемаи коркарднамудаи мо «Методикаи ташаққули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ дар шароити муҳити бисёрфарҳангӣ» вобаста ба ғояҳои бисёрфарҳангӣ дар раванди таълими забони хориҷӣ дар фазои таҳсилоти забонӣ таҳия карда шудааст. Дар асоси омӯзиши сарчашмаҳои назариявӣ ва методологӣ, амалисозии чунин равияҳо, мисли шахсиятӣ-фаъолмандӣ, арзишшиносӣ, бисёрэтникӣ ва ғайра, истифодаи технологияҳои инноватсионии педагогӣ, аз ҷумла таълими интерактивӣ, методҳои лоиҳасозӣ, технологияҳои таълими амсилавӣ, гузаронидани дарс-муаррифиҳо (рӯнамойиҳо), методҳои бозигии таълим ба ташаққули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрфарҳангӣ, омодагии донишҷӯён ба фаъолияти мутақобилаи педагогӣ дар ҳолати муоширати байнифарҳангӣ ва ғайра, шароитҳои дидактикӣ, принсипҳо ва модели ташаққули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрэтникӣ пешниҳод карда шудаанд.

Барои ба амал ҷорисозии самараноки технологияи ташаққули салоҳиятмандии педагогии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрэтникии донишгоҳҳои омӯзгорӣ барномаи таҳқиқоти таҷрибавӣ-омӯзишӣ коркард гардид, ки он тафтиши шароитҳои пешниҳодкардашудаи педагогиро амалӣ намуд.

Азбаски модели функционалии ташаққули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрэтникӣ ташкилаи сохториест, ки ҷанбаҳои когнитивӣ ва коммуникативиро дар бар мегирад, муттаҳидсозии фарҳанг дар раванди таълими ЗХ омӯхтани онро дар сатҳи байнифарҳангӣ низ талаб менамояд.

Барои дар амал ҷорӣ кардани муоширати байнифарҳангӣ бо назардошти хусусиятҳои лингвистӣ ва психологии он муҳассилин бояд салоҳиятмандии байнифарҳангӣ дошта бошанд. Ин салоҳиятмандӣ дорои табиати вижа аст. Он бо қисматҳои салоҳиятмандии

коммуникативии намоiendaи забон монандие надорад ва метавонад танҳо ба коммуниканти байнифархангӣ - шахсияти забоние, ки ҳам хусусиятҳои фархангҳои гуногун, ҳам хусусиятҳои фаъолияти мутақобилаи фархангҳои мазкурро дарк намудааст, хос бошад. Салоҳиятмандии байнифархангӣ чунин қобилиятест, ки ба шахсияти забонӣ барои тавъамии худии фархангиро гум накарда, аз худуди фарханги худӣ баромадан ва сифатҳои ҳамохангсози фархангҳоро молик шудан имконият медиҳад.

Салоҳиятмандии байнифархангии нафари забони хориҷиро омӯзанда бо салоҳиятмандии коммуникативии ӯ муқоиса карда шуда, ба ҷанбаҳои он андозаи байнифархангӣ ворид месозад, аммо зимнан шомили қисматҳои худист, ки онҳо ба салоҳиятмандии коммуникативӣ дохил намегарданд. Салоҳиятмандии байнифархангӣ ташаккули на фақат маҳоратҳои муоширати байнифархангӣ, балки маҳоратҳои истифодаи тартиботи эвристиӣ ва стратегияҳои маърифати ҳамешагии хусусиятҳои фархангҳои мушаххас ва хусусиятҳои фаъолиятҳои мутақобила онҳоро, ки маҳсулнокии онро таъмин месозанд, пешбинӣ мекунад. Яъне раванди таҳсилот дар соҳаи таълими забонҳои хориҷӣ бояд на танҳо муҳассилинро бо донишҳо таъмин гардонда, маҳоратҳои онҳоро дар соҳаи СБФ ташаккул диҳад, балки ҳамчунин бояд ба шахсият чунон таъсир расонад, ки дар натиҷаи он шахсият ба организми худрушд ёбандаи аз лиҳози эмотсионалӣ болиғи зехнӣ-маърифатӣ табдил ёфта, тавонад аз уҳдаи ҳолатҳои нави бавучудомадаи фархангии муошират тавассути муайянсозӣ ё таҳияи асбобҳои нодири ҷустуҷӯ, коркард ва истифодаи амалии иттилоот барояд.

Ташаккули чунин намуди салоҳиятмандӣ бо истифодаи принципҳои вижаи мафҳумҳои умумӣ (маърифат ва баҳисобгирии мафҳумҳои умумии фархангӣ, омӯзиши мутақобилаи аз лиҳози фархангӣ ҳамбастаи забонҳои модарӣ ва хориҷӣ, этнографӣ будан, стратегияҳои нутқиву рафторӣ, идрок намудан ва ҳис кардан, идоракунии ҳолатҳои психологии худ, ҳамраӣ), мундариҷаи вижаи забонҳои модарӣ ва

хориchie, ки ҳам хусусиятҳои хориқаи фарҳанг, ҳам қонуниятҳои муоширати байнифарҳангиро ба ҳисоб мегирад, таъмин карда мешавад.

Маълумотҳои таҳқиқоти дар муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ ва як қатор МТМУ-ҳои шаҳри Душанбе ва Бохтар гузарондамонро ба асос гирифта, мо тавонистем меъёрҳои дараҷаҳои ташаккулёбии салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯёнро дар раванди таълими забони хориҷӣ дар шароитҳои низоми кредитии таҳсилот муайян созем, ки хатмкунандаи муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ - муаллими ояндаи забони хориҷӣ бояд ба онҳо мувофиқат кунад: қисмати ангежавӣ-шахсиятӣ, пуррагии низоми донишҳои психологӣ-педагогӣ, махсус ва методӣ; чандомад ва дараҷаи зуҳури худсанҷиши амалиёти таълимӣ-педагогии худ, худбаҳодиҳии ширкати худ дар кори якҷоя; ислоҳи рафтори худ ва ғайра.

Ташхис ва қиёси нишондодҳои асосии маҳоратҳои муоширати байнифарҳангии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва донишҷӯён имкон дод, ки се дараҷаи ташаккулёбии онҳо муқаррар карда шавад: поён (бемаҳсул), миёна (маҳсулноқ) ва баланд (қасбӣ-эҷодӣ); омилҳои субъективие, ки ба он таъсири ҷашмгир расондаанд.

Ангеҷаҳое, ки шавқу рағбати бошуурунаи донишҷӯро ба фаъолияти омӯзгор ва ташаккулдиҳии шахсият ифода мекунанд, ангеҷаҳои иҷтимоӣ-қасбӣ ва шахсиятиро фаро мегиранд. Маҳоратҳои гностикӣ маҷмӯи донишҳои лингвистӣ ва психологӣ-педагогиро шомиланд.

Қисмати фаъолмандӣ дар маҳоратҳо, малақаҳо ва қобилиятҳои шахсият: маҳоратҳои конструктивӣ ва коммуникативӣ; таҳлили фаъолияти худ оид ба натиҷаҳои таҷрибаомӯзии педагогӣ, баҳодиҳӣ ва аз будаи зиёд баҳодиҳии қобилиятҳои худ, амалиёти педагогӣ, ояндабинии имкониятҳои худ зимни кор бо шогирдон; маҳоратҳои ташкилотчигӣ ва банақшагири ифода меёбад.

Ҳамчун асоси методологии ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар

шароитҳои низоми кредитии таълим дар гурӯҳҳои бисёрэтники равияҳои шахсиятӣ-фаъолмандӣ, арзишшиносӣ ва ҳамгироӣ-фарҳангшиносие амал менамоянд, ки онҳо омӯзгори муассисаҳои таҳсилоти олии муаллими ояндаро ба амалигардонии принципҳои субъективӣ, муколамавӣ, озодӣ ва масъулият, гуманитарикунӣ, фарҳангтавҷамӣ, рефлексивият, таҳаммулпазирӣ ва ҳамраӣӣ тамоюл медиҳанд.

Хусусияти инкишофи маҳоратҳои муоширати байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрэтникии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ ошкор карда шуд, ки он аз *ташкили қадам ба қадами таҳқиқоти манзури назар иборат буда, зимнан давраи озмоиш, захираҳо, натиҷаҳои мониторингҳо, имкониятҳои ислоҳкунӣ дар ҳар давраи озмоиш нисбати номувофиқатӣ аз натиҷаи тарҳрезишударо ба ҳисоб гирифтааст.*

Моделҳои коркарднамудаи мо оид ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрэтникии ДДОТ ва ДДБ дар раванди таълим истифодаи воситаҳои аёнӣ (аксҳо, чадвалҳо, нақшаҳо, моделҳо), ВТТ (компютер, тахтаи интерактивӣ, проэктори мултимедиавӣ), маводҳои чопии ВАО, адабиёти илмӣ ва маълумотӣ, иттилооти интернетӣ, муаррифиҳои электронӣ ва ғайраро пешбинӣ мекунад.

Натиҷаҳои модел дар таҳарруки мусбати болоравии дараҷаи хангоми ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар шароитҳои низоми кредитии таҳсилот дар гурӯҳҳои бисёрэтникии зохир мешавад. Ҳама қисматҳои модел байни ҳамдигар вобастаанд, онҳо ҳамчун як воҳиди том амал мекунад. Кори озмоиширо мо бо тафтиши гунгунпахлу дар амал татбиқ намудем.

Таҳқиқоти гузаронидашуда имкон дод бузургиҳои байнифарҳангии фаъолияти мутақобилае, ки маҳоратҳои зеринро ташаккул медиҳанд, муайян карда шаванд: ба зухур овардани таҳаммулпазирӣ, ҳусни тавачҷух, интиқодгарӣ; мувофиқати ақидаи худ ва ақидаи бегона; пешгирии ҳиссиёти тарсу ҳарос, маҳдудият, бешътимодӣ дар назди

муошират; даст кашидан аз чунин сифатҳо, мисли нодуруст фаҳмидан ва тасаввуроти қолабӣ; маҳорати зоҳир кардани чандирии зеҳнӣ, бартарарфсозии догматизм / худмеҳварии инфиродӣ.

Тафтиши модели коркардшударо мо дар раванди таҳқиқоти озмоишӣ, ки дар ДДОТ ва ДДБ, дар МТМУ ва литсейҳои шаҳрҳои Душанбе ва Бохтар зимни таълими забони хориҷӣ дар гурӯҳҳои бисёртаникӣ гузашт, амалӣ кардем. Озмоиш дар се давра: муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда, ҷамъбасткунанда гузашт.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ тафтиши модели коркардшуда ва амалисозии шароитҳои педагогии пешниҳодшуда дар ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ дар шароитҳои низоми кредитии таҳсилот дар омӯзгорони ояндаи ЗХ дар қорҳои таълимӣ, беруназсинфӣ ва ҳангоми таҷрибаомӯзии педагогӣ мавриди баррасӣ қарор гирифт.

Ба амал ҷорисозии шароити яқуми педагогӣ тавассути қори сермаҳсул зимни ташаккулдиҳии муоширати байнифарҳангии донишҷӯён дар вақти омӯзиши ЗХ бо ташкили фаъолияти амалии онҳо, ки бо методи «фарогир» – иборат аз хониш ва қор бо матнҳои асл, иҷрои машқҳо, ҳалли вазифаҳо бо роҳи суҳбат бо соҳибзабонон ва фаъолияти мутақобилаи муҳассилин татбиқ меёфт, гузаронда шуд.

Шароити дуҷум аз истифодаи методҳо ва *шаклҳои интерактивӣ* қор иборат буд. Бештар ба шаклҳои гурӯҳӣ ва ҷуфтии қор тавачҷуҳ зоҳир қарда шуд, ки онҳо ба тӯфайли фаъолияти мутақобилаи дохилигурӯҳӣ ва таъсиррасонии тарафайн тамоюли амалӣ доштанд.

Ба сифати шароити сеҷум дар ГО «ҷорабиниҳои фориғаздарии тамоюли фарҳангӣ»: нишастҳои дӯстӣ бо иштироқи донишҷӯёни хориҷӣ; вохӯриҳо бо донишҷӯёне, ки таътили тобистваро дар қурсҳои зудомӯзии муассисаҳои таҳсилоти олии Аврупо ё ҚТ гузарондаанд, созмон дода шуданд.

Ба сифати шароити чорум ҳамоҳангсозии қори педагогии омӯзгорон дар гузаронидани қорҳои тарбиявии муҳассилин доир ба

хусусиятҳои байнифарҳангии онҳо дар амал татбиқ карда шуд: баргузориҳои клубҳои мубоҳисавӣ ва театр-фестивалҳо байни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии ш.Душанбе.

Ба сифати шароити панҷум санҷиш ва ислоҳи қор зимни таҳлили дараҷаи маҳоратҳои ташаккулёфтаи муоширати байнифарҳангии муаллимони ояндаи ЗХ гузаронида шуд. Дар давоми қори таҳлиси тағйироте ошқор карда шуданд, ки онҳо дар таҳарруқи инкишофи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ зимни омӯзиши ЗХ дар ГО ва ГС ба қайд гирифта шуданд.

Натиҷаҳои муайянгардонии ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар қараёни таълими забони хориҷӣ дар оғоз ва анҷоми қори таҷрибавӣ-озмоишӣ дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ чунин буданд:

- миқдори донишҷӯёни қорҳои сатҳи пешрафтаи ташаккули маҳоратҳои таҳқиқшаванда 27 % афзуд, сатҳи миёна 26 % афзуд, қорҳои сатҳи аз 47 % поён қам шуд.

- дар гурӯҳи санҷишӣ миқдори донишҷӯёни қорҳои сатҳи пешрафта 7 % афзуд, сатҳи миёна танҳо 8 % афзуд, сатҳи поён 19 % қоҳиш ёфт.

Тафтиши қори таҷрибавӣ-озмоишӣ ва шароитҳои ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар муҳити бисёрэтникии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ *гояҳои асоси фарзияро тасдиқ намуда*, иҷропазирии амалӣ ва таъсирнокии худро исбот қард.

Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионии анҷомдодашуда оид ба қорҳои «Методикаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ дар шароити муҳити бисёрфарҳангӣ» **хулосаҳои зерин** бароварда шуданд:

1. Таҳлили қори таҷрибавӣ-озмоишӣ нишон дод, ки қори ҳадафмандона дар ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар асоси модели

таҳиякардаи мо бо амалигардонии шароитҳои ҷудокардашудаи педагогӣ бештар дараҷаҳои баланд ва миёнаи ташаккулёбии маҳоратҳои таҳқиқшавандаро дар муаллимони ояндаи ЗХ таъмин мекунад [1-М, 3-М, 4-М, 6-М, 8-М].

2. Аз тариқи озмоиш тасдиқ карда шуд, ки ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ ба донишҷӯёни шуъбаи забони олмонии муассисаҳои таҳсилоти олии педагогии озмоишии кишвар *давра ба давра* сурат мегирад ва зимнан аз давраи худмуайянкунии фарҳангии шахсият, ки дар ин давра донишҷӯ намоёндаи фарҳанги худӣ мебошад, то давраи гуфтугӯи фарҳангҳо, ки дар ин давра донишҷӯ интиқолгари фарҳангҳо дар раванди таълими ЗХ дар МТМУ ва ҳангоми таҷрибаомӯзии педагогӣ мебошад, мегузарад [2-М, 3-М, 5-М, 7-М, 9-М].

3. Ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ қисми ҷудоинопазири оmodасозии омӯзгори муосирест, ки дар шароитҳои ҷомеаи бисёрфарҳангӣ зиндагӣ ва фаъолият мекунад. Дар робита ба ин, мо моҳияти салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯёнро дар раванди таълими забони хориҷӣ, ки аз маҷмӯи қобилиятҳои дарк ва иҷрои фаъолияти муоширатӣ дар муҳити бисёрфарҳангӣ дар сатҳи хеле баланд иборат аст, равшан намудем [1-М, 2-М, 6-М, 7-М, 10-М].

4. Мубрамии ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар муҳити бисёрфарҳангии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ бо он муайян карда мешавад, ки равияҳои дидактикии муассисаҳои таҳсилоти олии барои рушди комили шахсияти муҳассилин ва оmodагии онҳо барои кори рақобатпазир дар ҳолатҳои сафарбарии байналмилалӣ ва ҳамгироӣ аён мебошанд [2-М, 4-М, 7-М, 11-М, 12-М].

5. Таҳқиқот натиҷанокии модели коркардшудаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯёнро дар раванди таълими забони хориҷӣ дар шароитҳои бисёрфарҳангӣ тасдиқ намуд, ки он

мақсад, принципҳо; шаклҳо, методҳо (гуфтугӯӣ, коммуникативӣ, эвристиӣ, бозигӣ, методҳои лоихасозӣ, моделсозӣ), давраҳои асосӣ (муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва ҷамъбаасткунанда); натиҷа (сатҳи ташаккулёбии муошират: эҷодӣ, маҳсулноқ ва бемаҳсул)-ро фаро меград [1-М, 2-М, 3-М, 11-М, 14-М].

6. Фанни «Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ оид ба забони олмонӣ» (АНШХ), ки дар асоси технологияи таълими кредитӣ-амсилавӣ коркард шуда, ба раванди таълим ворид кунонида шудааст, барои таъмини *давра ба давраи ташаккули* салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои бисёрфарҳангии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ якҷоя бо қисмҳои таркибии он дар асоси зерсатҳи бунёдӣ ҳангоми ташаккули салоҳиятмандиҳои лингвистӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи ЗХ, амалисозии интихоби шаклҳо ва технологияҳои гуногуни инфиродикунонӣ ва тафриқакунонии таълим мусоидат намуд [3-М, 4-М, 12-М, 16-М, 17-М].

7. Технологияи педагогӣ дар таълими ЗХ бо мақсади оmodасозии муаллимони оянда ба фаъолияти мутақобилаи педагогӣ дар ҳолати муоширати байнифарҳангӣ ҳамчун технологияи пешқадами шахсиятӣ-фаъолмандӣ амал мекунад ва ба низоми анъанавӣ ҳамчун яке аз шароитҳои самарабахш дар раванди таълими забони хориҷӣ дар шароитҳои низоми кредитии таълими муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ мебошад [4-М, 5-М, 13-М, 15-М, 18-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Натиҷаҳои таҳқиқоти «Методикаи ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишчӯён дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ дар шароити муҳити бисёрфарҳангӣ»-ро ҷамъбаст карда, диссертант барои истифодаи амалии онҳо **тавсияҳои зеринро** пешниҳод мекунад:

1. Ҳангоми лексияҳои ба он таваҷҷуҳ намудан лозим аст, ки проблемаҳои назариявӣ дар ҳаёт амалӣ карда шаванд, онҳо бояд хусусияти ҳолатӣ дошта бошанд ва ба ташаккулёбии малакаҳои ҳаётии муаллимони ояндаи забонҳои хориҷӣ мусоидат кунанд.

2. Дар вақти машғулиятҳои синфӣ ва фориғаздарсӣ ба парвариши таҳаммулпазирӣ ва ҳамраӣии донишчӯён, сифатҳои пешбари шахсиятӣ, ки ба ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ мусоидат мекунад, таваҷҷуҳ намудан зарур аст.

3. Ба ташкили раванди таълим дар асоси низоми кредитӣ-амсилавии таълим (қабули санҷишу имтиҳонот) таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда шавад.

4. Интихоби шаклҳо, тарз ва технологияҳои гуногуни таълими проблемавие, ки хусусиятҳои дараҷаи муайяни таҳсилотро ба ҳисоб мегиранд, бояд афзалиятнок бошад.

5. Раванди таълими ЗХ дар соҳаи коммуникатсияи дорои тамоюли касбӣ дар сатҳи байналмилалӣ созмон дода шавад.

6. Ба истифодаи муносибати рефлексивӣ ба омӯзиши ЗХ дар муҳити бисёрэтникӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шавад.

7. Ба фаъолияти мустақилонаи донишчӯён, баландбардории ангезаи онҳо, омодагии онҳо ба худомӯзӣ дар давоми тамоми зиндагӣ эътибор дода шавад.

8. Шароитҳое, ки ба фаъолияти пурсамари мутақобилаи муҳассилин ва муаллимон дар соҳаи муоширати байналмилалӣ мусоидат мекунад, фароҳам оварда шаванд.

9. Коркарди воҳидҳои забонӣ ва сохторҳои грамматикӣ дар ҳолатҳои монологӣ, ки ба дараҷаи ниҳой ба ҳолатҳои барои фарҳанги кишвари мазкур воқеӣ ва хос тавъаманданд (масалан, муоширатҳо дар фурудгоҳ, тарабхона, мағоза, дар меҳмонӣ ва ғайра), вусъат дода шавад.

10. Зимни мавҷудияти воситаҳои зарурии техникӣ муоширати воқеӣ бо намояндагони фарҳанги хориҷӣ (мукотиба тавассути почтаи электронӣ, дар чат, дар форум; гунаи идеалӣ - муошират тавассути Skype, WhatsApp, Imo, Viber ва ҳоказо васеъ ба роҳ монда шавад.

11. Нақшаҳои таҳқиқӣ ва эҷодие, ки бо мавзӯҳои омӯхташаванда вобастаанд, аммо ғайр аз ҷустуҷӯ ва пешниҳоди иттилооте, ки таҳлили байнифарҳангии иттилооти мазкурро дар бар мегирад, бештар тарҳрезӣ карда шавад.

12. Таҳлили лингвистӣ ва байнифарҳангии маводҳои асл, сар карда аз асарҳои матбуотӣ ва анҷом бахшида бо филмҳо ё навигариҳои ҶҶО ва ИМА тавассути Интернет мунтазам ба роҳ монда шавад.

Ҳамин тавр, таҳқиқоти гузарондашуда имкон дод, ки маҷмӯи шароитҳои педагогии беҳтарин барои ташаккулдиҳии мақсадноки салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар шароити муҳити бисёрэтникии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ асоснок ва пешниҳод карда шавад. Муайян гардонда шуд, ки ташаккулдиҳии салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди таълими забони хориҷӣ дар ҳолати равияи шахсият-фаъолмандӣ имконпазир ва самаранок аст, ки зимнан муошират аз мавқеи гуманистӣ ҳамчун раванди зич алоқаманд бо зарурати ҷамъиятӣ ва талаботи шахсӣ дар азхудкунӣ ва тақвиятдиҳии таҷрибаи иҷтимоии шахсияти фарҳангӣ-забонӣ, тақомулдиҳии имкониятҳои маърифатӣ ва шахсии вай баррасӣ мегардад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

Рӯйхати сарчашмаҳои истифодашуда

- [1]. Абдулина, О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования // О.А.Абдулина [Текст]. – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
- [2]. Абрамкина, О.Г. Учебный диалог как средство формирования коммуникативной культуры обучающихся // О.Г.Абрамкина [Текст]: дис. ... канд.пед.наук. – Орел, 2003. – 243 с.
- [3]. Авганов, С.С. Профессиональная подготовка будущего учителя иностранных языков на основе применения компьютерных технологий для общеобразовательных школ (на материале английского языка) // С.С.Авганов [Текст] : дис. ... д-ра пед.наук. – Душанбе, 2010. – 356 с.
- [4]. Аванесов, В.С. Современные методы обучения и контроля знаний // В.С.Аванесов [Текст]. -Владивосток: Изд-во ДГТРУ, 1999. - 125 с.
- [5]. Агеев, В.С. Межгрупповое взаимодействие // В.С.Агеев [Текст]. -М.: Изд-во МГУ, 1990. -240 с.
- [6]. Алиев, С.Н. Научно–педагогические основы формирования профессиональной компетенции будущих учителей иностранных языков в педвузах Республики Таджикистан (на материале английского языка) // С.Н.Алиев [Текст]: дис. ...д-ра пед. наук. - Душанбе, 2009. – 370 с.
- [7]. Алиев, С.Н. Общая методика обучения иностранным языкам (на тадж.яз.) // С.Н.Алиев [Текст] / Учебник для студентов факультетов иностранных языков педагогических университетов. -Душанбе: ТГПУ, 2013. -336 с.
- [8]. Алхазивили, А.А. Основы овладения устной иностранной речью // А.А. [Текст]. -М.: Просвещение, 1988. -127 С.
- [9]. Андронкина Н. М. Когнитивно–деятельностный подход к формированию лингвосоциокультурной компетенции в обучении немецкому языку студентов языкового вуза. Автореф.дис. ... д-ра пед. наук. - Санкт-Петербург, 2009. -50 с.
- [10]. Артемов В. А. Психология наглядности при обучении иностранным языкам / В. А. Артемов // Преподавание иностранного языка. Теория и практика. М., 1971. - С. 241-258.
- [11]. Асмолов, А.Г. Системно-деятельностный подход к разработке стандартов нового поколения // А.Г. Асмолов [Текст] // Педагогика. - 2009. - №4. - С.18-22.

- [12]. Атарщикова, Е.Н. Сопоставительное изучение языков и культур: лингводидактические аспекты межкультурной коммуникации // Е.Н. Атарщикова [Текст] // Материалы 45 науч.-метод. конф. "Университет, наука региону" Редкол.: Е.Н. Атарщикова (отв. ред.) и др. 2000. –С.42-46.
- [13]. Байденко, В.И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения. Изд. 2-е, испр. и доп.// В.И.Байденко [Текст]. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006.- 111 с.
- [14]. Балыков Н. П. Психология и педагогика. Тесты для контроля знаний студентов. – М., 2007. -246 с.
- [15]. Бандаев, С.Г. Многоуровневое высшее профессиональное образование и проблемы его реализации на практике //С.Г. Бандаев [Текст] // -Сб. Подготовка педагогических кадров: Материалы международной конференции, Душанбе, 18-19 сентября 2001 года. – Душанбе: ТГПУ, 2001.- 184 с.
- [16]. Бахтин, М.М. Что такое культура /М.М. Бахтин [Текст]. -М., 1999. - 54 с.
- [17]. Белкина, В.Н. Принцип диалогичности в процессе профессиональной подготовки студентов к регулированию взаимодействия детей со сверстниками / В.Н. Белкина [Текст] // Развитие системы непрерывного образования в университетском комплексе педагогических учреждений Ярославской области. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2003. – С. 284-286.
- [18]. Берберян А. С. Активизация самостоятельной работы студентов на основе экзистенциально-гуманистической концепции личностноориентированного обучения в вузе // Российский психологический журнал. 2009. –Т. 6. – № 5. – С. 15–22
- [19]. Бережнова, Д.Б. Фоновое знание в контексте образовательной среды // Д.Б.Бережнова [Текст]. Личность и ее бытие: Социально-психологические аспекты бытия личности в местном сообществе. – Краснодар, 2002. – с. 15-18.
- [20]. Беспалько, В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения // В.П.Беспалко [Текст]. - М.,1995.
- [21]. Библер, В.С. Культура. Диалог культур (Опыт определения) // В.С.Беспалко [Текст]. Вопр. философии. 1989. -№ 6. - С. 31–42.
- [22]. Бикитеева Р.Р. Формирование межкультурной компетентности студента: личностно-смысловой аспект: автореф. дис. канд. пед. наук. –Оренбург. – 2007. -24 с.

- [23]. Бим, И.Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы / И.Л. Бим [Текст] // ИЯШ. –2002. – № 2. –С. 11-15.
- [24]. Богин, Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов // Г.И.Богин [Текст]: Автореф. дис... д-ра филол. наук. -Л., 1984. -31 с.
- [25]. Бодалев, А.А. О субъективных факторах творческой деятельности человека // А.А. Бодалев, Л.А. Рудкевич [Текст]: Педагогика. -1995. - №3. - С. 67-73.
- [26]. Бодалев, А. А., Ковалев, Г. Л. Психологические трудности общения и их преодоление // А.А.Бодалев, Г.Л.Ковалев [Текст]: Педагогика. - 1992. - № 5-6. - С. 65-70.
- [27]. Бойко В.В., Ковалев А.Г., Панферов В.Н. Социально-психологический климат коллектива и личность // В.В.Бойко и др. [Текст]. - М.: Мысль, 1983. - 196 с.
- [28]. Бондаревская, Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е.В.Бондаревская [Текст]: Педагогика. -1999. №3. –С-62.
- [29]. Бостанжи А.П. Тренинг преодоления межкультурных конфликтов: учеб.-метод. пособие / А.П. Бостанжи. – М.: Артеник. – 2008.-158 с.
- [30]. Браун, С.В. Информационные аспекты, способствующие повышению мотивации изучения немецкого языка в школе / С.В. Браун [Текст] // Иностр. яз. в шк. - 2002. - №2. - С. 32-35.
- [31]. Бутенко, А.В. Критическое мышление: метод, теория, практика /А.В. Бутенко [Текст]: учебно-метод. пособие.– М.: МИРОС, 2002.
- [32]. Вазина, К.Я. Саморазвитие человека и модульное обучение /К.Я.Вазина [Текст]. - Н. Новгород, 1992. - 144 с.
- [33]. Вайсбурд М. Л. Обучение пониманию иноязычного текста при чтении как поисковой деятельности / М. Л. Вайсбурд, С. А. Блохина // Иностранные языки в школе. 1997. - № 1. - С. 19-24; № 2. - С. 33-38.
- [34]. Вафеев, Р.А. Этноязыковые, культурные факторы в процессе обучения языкам / Р.А.Вафеев [Текст] // Языковые и культурные контакты народов Республики Башкортостан в условиях двуязычия. -Уфа, 2007. -С.71-76.
- [35]. Василенко, Ю., Подзолков, М., Тиняков, А., Бологов, Е. Тестовая система оценки знаний и её применение в высшей школе. URL: ostu.ru/sekcia1.htm
- [36]. Веденина, Л.Г. Межкультурное обучение как полилог языков и культур / Л.Г.Веденина [Текст] // Межкультурная коммуникация: тез.докл. Иркутск, 1993. -С.18-21.

- [37]. Вербицкий, А.А. Развитие мотивации студентов в контекстном обучении. Монография /А.А.Вербицкий, Н.А.Бакшаева [Текст]. -М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2000.-268 с.
- [38]. Верещагин, Е. М. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров [Текст]. — М.: Русский язык, 1990. -132 с.
- [39]. Выготский, Л.С. Педагогическая психология /Л.С. Выготский [Текст]. - М.: Педагогика, 1991. - 480 с.
- [40]. Гальперин, П.Я. Введение в психологию / П.Я. Гальперин [Текст]. — М.:Книжный дом «Университет», 1999. -332 с.
- [41]. Гальскова, Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя / Н.Д. Гальскова [Текст].-М.: АРКТИ, 2003.-192 с.
- [42]. Гез, Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И.Гез [Текст] // Иностранные языки в школе. – 1985. - № 2. - С.18-22.
- [43]. Глузман А. Инновационные технологии обучения в системе университетского педагогического образования. URL: iee.org.ua//conf_artide39.pdf
- [44]. Голицына, И.Н. Мобильное обучение как новая технология в образовании / И.Н.Голицына, Н.Л.Половникова [Текст] // Образовательные технологии и общество. -2011. -№ 1. -С. 241-252.
- [45]. Гомелева, О. В. Межпредметные связи в формировании коммуникативных умений / О.В.Гомелева [Текст]. - Иностр. языки в школе, 1987, № 6. -С.71-73.
- [46]. Гонтарь, Г.И. Использование проблемного подхода при обучении иностранному языку: Автореф.дис. ... канд.пед.наук / Г.И.Гонтарь [Текст]. - М., 1987. – 23 с.
- [47]. Гороя, В.И. К вопросу о проектировании в инновационной деятельности / В.И.Гороя [Текст] // Проектирование инновационных процессов в социокультурной и образовательной сферах. - Сочи, 2002.- С. 66-68.
- [48]. Государственная программа компьютеризации общеобразовательных школ Республики Таджикистан на 2011-2015 годы.
- [49]. Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2004 – 2014 годы (его продления на 2020 -2030 гг.). Постановление Правительства РТ от 2.12.2003 г. под № 508. Нормативно-правовые

акты системы образования. – Душанбе, 2003. - № 3. – 70 с. (текст на тадж. и русск. яз.).

- [50]. Гришаев, М.П. Психологические механизмы взаимодействия мотивации и способностей студентов в обучении иностранным языкам: автореф.дис ... канд.психол.наук / М.П.Гришаев [Текст]. – Нижний Новгород, 2010.-24 С.
- [51]. Грушевицкая Т.Г. Основа межкультурной коммуникации. М.: Юнит, 2002. -352 с.
- [52]. Гурвич, П.Б. Обучение ведению парного и группового диалога в школе / П.Б.Гуревич [Текст] // Иностр. языки в школе. - 1973. - №5. - С.53-62.
- [53]. Гусева, О.Ю. Особенности развития этнической идентичности в процессе межкультурного взаимодействия и в ситуации моноэтнической среды /О.Ю.Гусева [Текст] // Журнал прикладной психологии, 2003, № 6. - С. 38-43.
- [54]. Гусейнова, Т.В. Практическая направленность методической подготовки учителей русского языка: автореф. дис. ...д-ра пед. наук / Т.В.Гусейнова [Текст]. -Душанбе, 1998. -38 с.
- [55]. Гуськова, Т. В. Организация учебного процесса в высшей школе с использованием модульно-рейтинговой технологии: на примере технического вуза: дисс. ... канд. пед. наук/ Т.В.Гуськова [Текст]. – Пенза, 2008.-С.78.
- [56]. Давыдов, В.В. Теория развивающего обучения /В.В. Давыдов [Текст]. -М.: ИНТОР, 1996. -544 с.
- [57]. Даутова О. Б., Крылова О. Н. Современные педагогические технологии в профильном обучении: учебно-методическое пособие для учителей / под ред. А. П. Тряпициной. – СПб.: КАРО, 2006. – 247 с.
- [58]. «Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным и этническим, религиозным и языковым меньшинствам», принятая ООН на 47 сессии 92-го пленарного заседания от 18 декабря 1992 г.
- [59]. «Декларация принципов толерантности», принятой 16 ноября 1995 г.в Париже на двадцать восьмую сессию Генеральной конференции ООН по вопросам образования, науки и культуры. – Париж, 1995.
- [60]. Денисова, Л.Г. Драматические игры для творческого этапа обучения / Л.Г.Денисова [Текст] // ИЯШ. — 1990. — № 2. — С. 101-105.
- [61]. Деркач, А.А. Акмеологические резервы развития творческого потенциала личности /А. А.Деркач [Текст]. - М.: РАГС, 2001.- 538с.
- [62]. Джемшедов, П.Д. и др. Очерки о сопоставительном изучении английского и таджикского языков: учебное пособие /П.Д.Джемшедов и др. [Текст]. –Душанбе, 1988. -150 с.

- [63]. Евдокимова, М.Г. Компьютерные технологии обучения иностранным языкам: методологические и педагогические аспекты /М.Г.Евдокимова [Текст] // Телекоммуникации и информатизация образования. -2001, №4.- С.47-57.
- [64]. Жинкин Н.И. Психологические особенности спонтанной речи, М.; Просвещение, 1967.
- [65]. Загвязинский, В. И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука / В. И. Загвязинский [Текст] // Инновационные процессы в образовании: сборник научных трудов. - Тюмень, 1990. - С. 5-14.
- [66]. Закон Республики Таджикистан «О науке и государственной научно-технической политике». -Душанбе,1998.
- [67]. Закон Республики Таджикистан «Об информатизации» (ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2001г., №7; 2005г. №12)
- [68]. Закон Республики Таджикистан «Об образовании» (в новой редакции). Принят Правительством РТ от 14.05.2004 под № 34. – Душанбе, 2004. – 92 с. (текст на тадж. и русс.яз.). ш. Душанбе, 22 июля соли 2013, № 1004
- [69]. Закон Республики Таджикистан «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» // Мактаби оли. Часть 1: Сборник нормативно-правовых документов в сфере вузовского профессионального образования. -Душанбе, «ИТЭС», 2007. – С.5-57. (текст на тадж.яз.).
- [70]. Закон Республики Таджикистан о языке. –Душанбе: Ирфон, 1993. – 40 с.
- [71]. Зеер, Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учеб. пособие / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк [Текст]. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2005. – 216 с.
- [72]. Зимняя И. А. Личностно-деятельностный подход к обучению русскому языку как иностранному / И.А.Зимняя [Текст] // Русский язык за рубежом, 1985, № 5...." [Источник: [http://psychlib.ru/mgppu/ZOsv-01/ZLD-244.NTM#\\$p244](http://psychlib.ru/mgppu/ZOsv-01/ZLD-244.NTM#$p244)]
- [73]. Зимняя, И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании /И.А.Зимняя [Текст]. - М., 2004. - 42 с.
- [74]. Зновенко, Л.В. Развитие академической мобильности студентов педагогического вуза в условиях непрерывного образования: дис. ... канд.пед.наук / Л.В.Зновенко [Текст]. – Омск, 2008. – 272 с.

- [75]. Иванова, О.В. Особенности педагогического взаимодействия преподавателя и студентов в процессе изучения иностранного языка (на материале негуманитарного вуза): автореф.дис. ... канд. пед. наук / О.В.Иванова [Текст]. -Барнаул, 2003. – 24 с.
- [76]. Ильин, Г.Л. Личностно-ориентированная педагогическая технология: научный доклад / Г.Л. Ильин. М., 1999. - 24 с.
- [77]. Игнатенко, Н. А. Факторы формирования иноязычной социокультурной компетенции будущего учителя: дис. ... канд.пед.наук / Н.А.Игнатенко [Текст]. – Воронеж, 2000. -162 с.
- [78]. Иmatoва, Л.М. Теоретическая обусловленность осуществления приемственности в непрерывном образовании детей дошкольного и младшего школьного возраста в условиях формирования языковой личности: дис.док. пед.наук / Л.М.Иматова [Текст]. -Душанбе, 2013.-390с.
- [79]. Исаев, И.Ф., Ситникова, М.И. Творческая самореализация учителя: Культурологический подход / И.Ф.Исаев, М.И.Ситникова [Текст]. – Белгород - М., 1999.
- [80]. Искандарова, О.Ю. Теория и практика формирования иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности специалиста: автореф. дис. ... д-ра пед.наук / О.Ю.Искандарова [Текст]. - Оренбург, 1999. – 38 с.
- [81]. Каган, М.С., Эткинд, А.М. Общение как ценность и как творчество / М.С.Каган, А.М.Эткинд [Текст] // Вопросы психологии. — 1988. - № 4.-С.67-72.
- [82]. Кадыров, И. Межпредметные связи как средство идейно-политического воспитания студентов: автореф. дис. ... канд.пед.наук / И.Кадыров [Текст]. -Душанбе, 1981.-19 с.
- [83]. Кабардов, М.К. Коммуникативные и когнитивные составляющие языковых способностей (индивидуально-типологический подход): дис. ... д-ра психол.наук / М.К. Кабардов [Текст]. –М., 2001. -354 с.
- [84]. Каримова, И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ: автореф. дис. ... док.пед.наук / И.Х.Каримова [Текст]. -Душанбе, 2000. -46 с.
- [85]. Каршиева, Г.Г. Методика формирования умений профессионально-культурологического общения студентов в мультиэтнической среде педагогического вуза: дисс. ... канд. пед. наук / Г.Г.Каршиева [Текст]. –Душанбе, 2018.-172 с.
- [86]. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам: теория и практика. – М.: Русский язык, 1992. – 254 с.

- [87]. Кларин М. В. Технологии обучения: идеал и реальность. – Рига, 1999. -186 с.
- [88]. Клепцова, Е.Ю. Психология и педагогика толерантности / Е.Ю.Клепцова [Текст]. - М.: Академический Проект, 2004. – 176 с.
- [89]. Коблова, Л.П. Методика обучения дискуссии на третьем курсе языкового вуза (на материале немецкого языка): дис. ... канд.пед.наук / Л.П.Коблова [Текст]. -М.,1973. -233 с.
- [90]. Коваленко Е. Инновационные образовательные технологии и их внедрение в вузе. URL: www.universitys.ru/Kovalenko.pdf
- [91]. Колкер, Я.М., Устинова, Е.С. Как достигается сотрудничество преподавателя и обучаемого? / Я.М.Колкер, Е.С.Устинова [Текст] // ИЯШ. – 2000. - №1 – С.28-33.
- [92]. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. М.: Наука, 1990. -103 с.
- [93]. Коменский, Я.А. Великая дидактика / Я.А.Коменский [Текст] // Избранные педагогические сочинения. - М., 1955.
- [94]. Кон И.С. Национальный характер: миф или реальность? Новый мир, 1968. №9.- С.219.
- [95]. Коньшева, А.В. Игровой метод в обучении иностранному языку / А.В.Коньшева [Текст]. -СПб.: КАРО, 2006.-С.49.
- [96]. Концепция этнокультурного образования в Республике Таджикистан. Постановление Правительства РТ № 50 от 16 февраля 1998 г.
- [97]. Коростылева, Л.А., Советова, О.С. Психологические барьеры и готовность к нововведениям: учебное пособие / Л.А.Коростылева, О.С.Советова [Текст]. - СПб, 1995. – 33 с.
- [98]. Коротаева, Е.В. Интерактивное обучение: организация учебных диалогов / Е.В. Коротаева [Текст] // Русский язык в школе, 1999. №5, С.3-8
- [99]. Костенчук, И.А. Диалог в педагогическом общении (О предмете педагогического общения) / И.А.Костенчук [Текст] // сб.: Гуманизация воспитания в современных условиях; под ред. О.С. Газмана и И.А. Костенчука. -М.: УВЦ «Инноватор», 1995 . -С.14 - 23.
- [100]. Костюк, С.В. Полилог в деловом общении / С.В.Костюк [Текст] // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. -М., 2001. - № 3. - С. 88-99.
- [101]. Кукуев, А.И. Диалог культур в содержании образования как средство интеграции личности в системы мировой и национальной

- культур / А.И.Кукуев [Текст] // Стандарты и мониторинг в образовании. 2002. - № 2. - С. 54-55.
- [102]. Куликова, Л.Н. Проблемы саморазвития личности / Л.Н.Куликова [Текст]. -Благовещенск, 2001.-342 с.
- [103]. Куницына, В.Н., Казаринова, Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение / В.Н.Куницына и др. [Текст]. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
- [104]. Купавцев, А.В. Деятельностный аспект процесса обучения / А.В.Купавцев [Текст] // Педагогика. - 2002. -№ 6. - С.44-66.
- [105]. Латыпов, Д. Н. Социально-педагогические основы формирования этнокультуры молодежи (На материалах Республики Таджикистан): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Д.Н.Латыпов [Текст]. - СПб., 2001. - 477 с.
- [106]. Лебедева, Н.М., Лунева, О.В., Стефаненко, Т.Г. Межкультурный диалог в школе. Кн. 1. Теория и методология / Н.М.Лебедева и др. [Текст]. – М.: РУДН, 2004. – 195 с.
- [107]. Лейфа, И.И. Социокультурный аспект в формировании профессиональной компетенции будущего учителя иностранного языка: дис. ... канд. пед. наук / И.И.Лейфа [Текст].- М.: 1995. -163с.
- [108]. Леонтьев, А.А. Что такое деятельностный подход в образовании / А.А.Леонтьев [Текст] // Начальная школа плюс. - 2001. - №1 - С.3-6.
- [109]. Лутфуллоев М. Инсон ва тарбия. – Душанбе: Матбуот, 2008. – 400 с.
- [110]. Маджидова, Б. Народные традиции и обычаи как средство формирования нравственных качеств детей в семье: дис. ... д-ра пед. наук / Б.Маджидова [Текст]. - Душанбе, 2004. - 298 с.
- [111]. Маслоу, А. Мотивация и личность = Motivation and Personality /А.Маслоу [Текст] // Пер. А. М. Татлыбаевой. - СПб.: Евразия, 1999. - 478 с.
- [112]. Махмутов, М. И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории /М.И.Махмутов [Текст]. -М.: Педагогика, 1975. С.68-115.
- [113]. Мильруд, Р.П., Носонович, Е.В. Критерии содержательной аутентичности учебного текста / Р.П.Мильруд, Е.В.Носонович [Текст] // ИЯШ. -1999. -№ 2. -С. 8–12.
- [114]. Миролубов, А.А.Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность /А.А.Миролубов [Текст].- М.: Титул, 2010.- 464 с.
- [115]. Митина, Л.М. Психология профессионального развития учителя: автореф. дис. ... д-ра психол.наук /Л.М.Митина [Текст]. -М.,1995. – 38 с.

- [116]. Мороз, В.В., Белая, Г.В. Креативно-ценностное взаимодействие «преподаватель-студент» в процессе обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей / В.В.Мороз, Г.В.Белая [Текст] // Вестник ОГУ №12 (161) /Декабрь`2013. –С.52-58.
- [117]. Мкртчян Л. А., Казданян С. Ш. Инновационные технологии обучения в системе вузовского образования: сб. статей Международной научной конференции «Вызовы XXI века и аспекты человеческого развития» (20–22 октября 2010). – Ереван, 2010. С. 27–31.
- [118]. Морозова, И.Г. Использование дискуссии на занятиях иностранного языка в рамках проблемного обучения при подготовке современных специалистов / И.Г.Морозова [Текст] // Иностр. языки. Теория и практика, 2010. -№ 1. –С.25-35.
- [119]. Мусин, И.Х. К понятию о языковой и речевой интерференции в условиях двуязычия / И.Х.Мусин [Текст] // Билингвизм и диглоссия. -М., 1989. - С. 31 - 32.
- [120]. Национальная концепция воспитания Республики Таджикистан: Постановление Правительства РТ от 3.03.2006 г., № 94 / Мактаби оли. Часть 1: Сборник нормативно-правовых документов в сфере вузовского профессионального образования. -Душанбе, «ИТЭС», 2002. – С.92-121. (текст на тадж.яз.).
- [121]. Национальная концепция образования Республики Таджикистан: Постановление Правительства РТ от 3.05.2002 г. № 200 / Мактаби оли. Часть 1: Сборник нормативно-правовых документов в сфере вузовского профессионального образования. -Душанбе, «ИТЭС», 2007. – С.92-121. (текст на тадж.яз.).
- [122]. Национальная стратегия развития высшего профессионального образования в Республике Таджикистан на 2007-2015 годы. – Душанбе, 2007.
- [123]. Негматов, С.Э. Актуальные проблемы поликультурного и полилингвального образования: монография / С.Э.Негматов [Текст]. - Душанбе: «Сифат», 2016. -189 с.
- [124]. Никитина, О.А. Национальный менталитет и проблемы изучения языка / О.А.Никитина [Текст] // Сб.: Язык как основание культуры: Сборник научных материалов XXXVII НТК ППС УлГТУ. – Ульяновск: УлГТУ, 2003. - С. 34-37.
- [125]. Новоженина, Е.В. Становление партнерских отношений преподавателя и студентов в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е.В.Новоженина [Текст]. -Волгоград, 2002. –С.62.

- [126]. Нуров, А. Национальные и общечеловеческие ценности и их роль в нравственном воспитании подрастающего поколения. Дис ... д-ра пед. наук. - Душанбе, 2004. – 288 с.
- [127]. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка / Совет Европы, Департамент по языковой политике, Моск. гос. лингвист.ун– т. – Страсбург ; - М., 2001.
- [128]. Огольцова, Н. Н. Мультимедийные проекты как форма интеграции педагогических и информационных технологий / Н. Н. Огольцова, В. А. Стародубцев [Текст] // Информатика и образование. - 2007.- № 7 .- С. 104-106.
- [129]. Павленко, Е.И. (Сорокина, Е.И.) Использование аутентичных текстовых материалов при обучении иностранному языку / Е.И.Павленко (Е.И.Сорокина) [Текст] // Профессиональное лингвообразование: мат-лы III междунар. науч.-практ. конф. Н. Новгород: Изд-во Волго-Вят. акад. гос. службы, 2009. С. 148-150.
- [130]. Пассов, Е.И., Кузовлев, Е.П., Коростелев, В.С. Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества / Е.И.Пассов и др. [Текст] // ИЯШ. – 1997. - № 6. – С.29-33.
- [131]. Пассов, Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: Готовим к диалогу культур: пособие для учителей / Е.И.Пассов [Текст]. — М., 2003. — 184 с.
- [132]. Педагогика: учебник / Л. Крившенко и др.; под ред. Л. Крившенко. – М., 2005.
- [133]. Полат, Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С. Полат [Текст] // ИЯШ. - 2000. - № 2. - С. 3-10. - № 3. - С. 3-9.
- [134]. Полат, Е.С. Обучение в сотрудничестве / Е.С.Полат [Текст] // ИЯШ. -2000. - № 1. - С. 5-6.
- [135]. Полат Е. С. Учимся вместе, учимся в сотрудничестве. – М., 1996
- [136]. Петерсон, Л.Г. Что значит «уметь учиться» / Л.Г.Петерсон [Текст] . –М., 2006. –С.47.
- [137]. Попова, В. И. Внеаудиторная деятельность студентов: Теория и социально-педагогическая практика: дис. ... д-ра пед. наук / В.И. Попова [Текст]. – Оренбург, 2003. – 332 с.
- [138]. Порфирьев Г. А. Обучение в сотрудничестве. – М., 1996. -225 с.
- [139]. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе / Дж.Равен [Текст] // Выявление, развитие и реализация. - М., Когито-Центр, 2002. - 396 с. (англ. 1984).

- [140]. Разумова, Е. В. Методика обучения иностранным языкам в высших учебных заведениях / Е.В.Разумова [Текст]. - М.: Просвещение, 2006. - 287 с.
- [141]. Рахимзода, Х. Традиции таджикского народа и их роль в подготовке старшеклассников к семейной жизни / Х.Рахимзода [Текст]. — Душанбе, 1982. — 85 с.
- [142]. Рахмон, Э. Ответственность за будущее нации. Послание Маджлиси Оли Таджикистана / Э.Рахмон [Текст].- Душанбе: «Азия Плюс», 2003.
- [143]. Рахмонов, Э. Ш. Молодежь - будущее суверенного Таджикистана / Э.Ш. Рахмонов [Текст]. - Душанбе: Ирфон, 1997, - 48 с.
- [144]. Раҷабова Ф.С. Технологияи байнифарҳангии рефлексивӣ дар раванди омӯзиши забони хоричӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / (ISSN 2074-1847). -Душанбе, 2021. -№2. -С.256-265.
- [145]. Роберт, И.В. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебно-методическое пособие / С.В.Панюкова, А.А.Кузнецов, А.Ю.Кравцова [Текст]. -М.: «Дрофа», -2007.-140 с.
- [146]. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе /Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Е. Сахарова. -М.: Просвещение, 1991.-287с.
- [147]. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн [Текст]. -СПб: Издательство «Питер», 2000. -712 с.
- [148]. Рыбак, Г. Ф. О некоторых приемах создания благоприятного психологического климата при обучении иностранному языку в средней школе / Г.Ф.Рыбак [Текст] // ИЯШ. -1992, № 1.
- [149]. Рыбакова, М.М. Конфликт и взаимопонимание в педагогическом процессе /М.М.Рыбакова [Текст]. –М.: Просвещение, 1991. – 128 с.
- [150]. Рябикина, З.И., Сомова, Е.Г. Личность и ее самоактуализация в общении с Другим /З.И.Рябикина, Е.Г.Сомова [Текст] // Мир психологии. – 2001. – № 3. – С. 83-88.
- [151]. Садохин, А.П. Теория и практика межкультурной коммуникации: Учебное пособие для вузов / А.П.Садохин [Текст]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 271с.
- [152]. Сазонова, Н.П. Влияние индивидуального и группового статуса на социализацию личности старших школьников: дис. ... канд.психол.наук /Н.П.Сазонова [Текст]. – Курск, 1995. – 172 с.
- [153]. Сайфуллаев, Х.Г. Педагогические условия формирования лингвосоциокультурной компетенции студентов в полиэтнических группах педагогических вузов Республики Таджикистан (на

- материале немецкого языка): дис. ... д-ра пед.наук / Х.Г.Сайфуллоев [Текст]. – Душанбе, 2014. – 306 с.
- [154]. Сайфуллоева, З.Х. Теория и практика формирования коммуникативной компетентности студентов в условиях поликультурной образовательной среды (при обучении двум иностранным языкам): дис. ... д-ра пед.наук / З.Х.Сайфуллоева [Текст].– Душанбе, 2018. – 285 с.
- [155]. Сафонова, В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В.В.Сафонова [Текст].– Воронеж: Истоки, 1996. – 238 с.
- [156]. Сафонова, В.В. Проблемы социокультурного образования в языковой педагогике / В.В.Сафонова [Текст] // Культурологические аспекты языкового образования / Под.ред. В.В. Сафоновой. – М., 1998. – С. 27-35.
- [157]. Свиридон, Р. А. Формирование межкультурной компетенции будущего специалиста в области мировой экономики средствами делового английского языка / Сборник научных трудов II Международной летней школы для молодых исследователей «Инновационные образовательные технологии в преподавании иностранных языков». – Томск. – Изд-во ТГПУ. – 2005. – С. 72– 84.
- [158]. Селевко, Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие / Г.К.Селевко [Текст].-М: Народное образование.-1998. – 256 с.
- [159]. Сериков, В.В. Личностно ориентированное образование / В.В. Сериков [Текст] // Педагогика, 2004. № 5. - С. 16-21.
- [160]. Скалкин, В. Л., Рубинштейн, Г. А. Учебная дискуссия как средство развития неподготовленной речи / В.Л.Скалкин, Г.А.Рубинштейн [Текст] // ИЯШ, 2012, № 8. -С.18-25.
- [161]. Слостенин, В.А., Подымова, Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность /В.А.Слостенин, Л.С.Подымова [Текст]. - М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. - 224 с.
- [162]. Соловьева И.С. Сопоставительное лингвострановедение в контексте межкультурной коммуникации / И.С. Соловьева // Этнос. Образование. Личность – Якутск: ИПКРО, 2003. – С. 29-30.
- [163]. Соколова, Л.А. Рефлексивный компонент деятельности как необходимое условие развития учителя и учащихся / Л.А.Соколова [Текст] // ИЯШ. - 2005. - № 1. - С. 19-26.
- [164]. Сорокин П.А. Социокультурная динамика и эволюционизм // Американская социологическая мысль. - М., 1996. -С. 372-392.

- [165]. Сороков, Г. В. Субъектно-деятельностный подход к личностно-профессиональному развитию студентов / Г.В.Сороков [Текст] // Педагогика. 2004. № 1. -С.62-68.
- [166]. Стернин, И.А. Толерантность и коммуникация / И.А. Стернин [Текст]. // Философские и лингво-культурологические проблемы толерантности. – Екатеринбург, 2003. – С. 331-344.
- [167]. Стратегические направления долгосрочной Реформы системы образования Республики Таджикистан на период 2004-2015 годов. – Душанбе, 2004.
- [168]. Стронин, М.Ф. Обучающие игры на уроках английского языка / М.Ф.Стронин [Текст].– М., 1994. - 231 с.
- [169]. Сысоев, П.В. Культурное самоопределение обучающихся в условиях языкового поликультурного образования / П.В.Сысоев [Текст] // ИЯШ, 2004. - № 4. - С. 14-21.
- [170]. Сысоев, П.В. Язык и культура: в поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка / П.В.Сысоев [Текст] // ИЯШ. - 2001. - № 4. - с. 16-18.
- [171]. Тер-Минасова, С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова [Текст]. – М. : Слово, 2008. – 264 с.
- [172]. Титаренко, Н.В. Методика организации ролевых игр проблемной направленности при дистанционном обучении иностранным языкам: на материале английского языка: дисс. ... канд. пед. наук / Н.В. Титаренко [Текст]. -М., 2007. - 197 с.
- [173]. Томахин, Г.Д. Лингвострановедение: что это такое? / Г.В.Томахин [Текст] // ИЯШ, № 6, 1993, -С. 6.
- [174]. Томахин, Г. Д. Реалии в языке и культуре / Г.В.Томахин [Текст] // ИЯШ, 1997. - №5. –С.12.
- [175].Триль, Ю.Н. Социокультурные функции обряда: дис. канд.социол.наук / Ю.Н.Триль [Текст]. – Майкоп, 2009. – 168 с.
- [176].Ушинский, К.Д. (Сер.«Антология гуманной педагогики»)/ К.Д.Ушинский [Текст].-М.: Изд. Дом Шалвы Амонашвили,1998.- 224 с.
- [177]. Фельдштейн, Д.И. Психологические особенности развития личности в подростковом возрасте / Д.И.Фельдштейн [Текст] // Вопросы психологии.- 1988. -№ 6. - С.31-41.
- [178]. Флешлер, О.И. Кино и ТВ в обучении иностранному языку. Лингвистические уровни и обучение иностранному языку / О.И.Флешлер [Текст] // Материалы межвузовской научно-практической конференции. Изд-во ИГЭА, 2000.-С.89-95.

- [179]. Формановская, Н.И. Вежливость и толерантность как коммуникативные механизмы снижения речевой агрессии / Н.И. Формановская [Текст] // Агрессия в языке и речи: сборник статей. – М., 2004. – С. 207-218.
- [180]. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук.-М., 1994. -58 с.
- [181]. Халеева, И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи / И.И.Халеева [Текст].- М.: Высшая школа, 1989.- 342 с.
- [182]. Хамиджанова, М. Занятия и материальная культура горных таджиков-матчинцев, переселившихся на вновь орошенные земли / М.Хамиджанова [Текст]. – М.,1964.-162 с.
- [183]. Хашимов, Р.И. Русско-таджикское двуязычие (социолингвистический аспект) / Р.И.Хашимов [Текст]. – Душанбе: Дониш, 1986. -180 с.
- [184]. Хомский, Н. Язык и мышление Текст. / Н. Хомский. М.: Изд-во Московского университета, 1972. - 122 с.
- [185]. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования / А.В.Хуторской [Текст] // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.
- [186]. Цукерман, Г.А. Виды общения в обучении / Г.А. Цукерман [Текст]. – Томск: Пеленг,1993.–270с.
- [187]. Шарипов Ф. Теория и практика интегрированного обучения в начальные периоды средней школы. Дисс. ... д-ра пед.наук .- Душанбе, 1997. – 426 с.
- [188]. Шейлз, Д. Коммуникативность в обучении современным языкам / Д.Шейлз [Текст]. Совет Европы Пресс, 1995. - 349 с.
- [189]. Шербоев, С. Лингвометодические основы изучения синтаксиса тадж. языка в средней школе: дис ... д-ра пед.наук / С.Шербоев [Текст]. –Душанбе, 1992. -431 с.
- [190]. Шохиён, Н.Н., Джафаров, С.Ф. Педагогические доминанты и особенности творческого управления временем в условиях личностно-ориентированной модели получения образования в высшей школе / Н.Н.Шохиён [Текст] // Паёми Донишгоҳи омузгори, №3(75), 2018.-С.43.
- [191]. Шубина, Т. И. Деятельностный метод в школе [Электронный ресурс] / Т. И. Шубина / <http://festival.1september.ru/articles/527236/>
- [192]. Щукин, А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: учебное пособие для преподавателей и студентов. 2-е изд., испр. И доп. / А.Н.Щукин [Текст]. -М.: Филоматис, 2006. - 480 с.

- [193]. Шукина, Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И.Шукина [Текст].- М. Педагогика, 1988.- 208с.
- [194]. Щуркова, Н.Е. Педагогическая технология как учебная дисциплина / Н.Е.Щуркова [Текст] //Педагогика № 2,1993. - С. 66-70.
- [195]. Эльконин, Д.Б. Психология игры / Д.Б.Эльконин [Текст]. - М.: Педагогика 1978. - 304 с.
- [196]. Юлдошев, У.Р. Таджикско-русское двуязычие как условие профессиональной подготовки студентов-медиков в вузах Таджикистана: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук / У.Р.Юлдошев [Текст].- М., 1999. – 43 с.
- [197]. Юлдашева, М.Р. Теоретико-методологические основы компетентностно-деятельностного подхода в образовании / М.Р.Юлдашева [Текст] // Материалы межд. конф. «Глобализационная концепция развития мирового сообщества: исторические, социально-философские и политико-международные аспекты». - Душанбе: РТСУ, 2018. – С. 316-327.
- [198]. Якиманская, И.С. Разработка технологии личностно ориентированного обучения / И.С.Якиманская [Текст] //Вопросы психологии» 1995. - №2. - С. 32-42.
- [199]. Якушев, М. В. Международные проекты как путь включения студентов в активный диалог культур / М. В. Якушев, Г. В. Скрипкина [Текст] // Образование и общество. - 2005 . - № 3. - С. 33-36.
- [200]. AllemannGhionda, C. (1997). Interkulturelle Bildung. Zeitschrift für Pädagogik, 36. Beiheft, S. 107-149.
- [201]. Baumer, Thomas. Handbuch interkulturelle Kompetenz. Zurich: Orell Fussli, 2002. - 223 S.
- [202]. Düwell, Henning (2001): „Motivation und Motivierung im Fremdsprachenunterricht“, in: Jung, Udo O.: *Praktische Handreichungen für Fremdsprachenlehrer*, Berlin: Lang, -S. 38-46.
- [203]. Edelhoff, Christoph. Authentische Texte im Deutschunterricht. Einführung und Unterrichtsmodelle. 1. Aufl. München, Hueber, 1985. - 365 S.
- [204]. Lehtonen, Jaakko. Globalization, National Cultures, and the Paradox of Intercultural Competence// Retrieved December 2, 2003. -278 p.
- [205]. Thomas, H., Interkulturelles Lernen im Schuleraustausch. Saarbrücken u. Fort Lauderdale, 1998.-237 S

Интишороти муаллиф аз рӯи мавзӯи диссертатсия

Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризии бонуфузи тавсияшудаи

ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

- [1-М] Раҷабова Ф.С., Қаршиева Г.Ҷ. (бо ҳаммуаллифӣ). Мубоҳиса дар шакли нишасти матбуот дар ташаккули маҳорати муоширати байнифврҳангии донишчӯён / Ф.С.Раҷабова . [Матн] // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши «Илмҳои педагогӣ». – Душанбе: 2017. -№5 (72), – С. 18-20.
- [2-М] Раҷабова Ф.С. Ташаккули мубоҳиса бо истифодаи видеофилм дар дарсҳои забони хориҷӣ/ Ф.С.Раҷабова . [Матн] // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши 2. Педагогика ва методикаи фанҳои гуманитарӣ ва табиатшиносӣ. – Душанбе: 2020. –№2 (2), –С. 244 -246.
- [3-М] Раҷабова Ф.С. Технологияи байнифарҳангии рефлексивӣ дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ / Ф.С.Раҷабова [Матн] // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / (ISSN 2074-18047). -Душанбе, 2021. -№2. -С.256-265.
- [4-М] Раҷабова Ф.С. Нақши фарҳанги миллии ва ғайрзабонӣ дар ташаккули салоҳияти байнифарҳангии донишчӯён / Ф.С.Раҷабова [Матн] // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши 2. Педагогика ва психология, методикаи таълими фанҳои гуманитарӣ ва табиӣ. - Душанбе: 2022. -№ 1 (11). -С.244-246.
- [5-М] Сайфуллоев Х.Г., Сайфуллоева З.Х., Раҷабова Ф.С. (бо ҳаммуаллифӣ) Усулҳои фаъолияти муштарак дар ташаккули салоҳиятмандии коммуникативии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ // [Матн] Паёми ДДОТ. Бахши илмҳои педагогӣ ва психологӣ. Душанбе 2023. (ISSN 2708-5759).-№1(15) С.78-84.

Мақолаҳои илмие, ки дар дигар маҷаллаву нашрияҳо ба таъб расидаанд:

- [6-М] Сайфуллоев Х.Г., Сайфуллоева З.Х., Раҷабова Ф.С. (в соавторстве) Сочетание индивидуальной и групповой форм работы как условие межкультурного взаимодействия студентов полиэтнических групп / Ф.С.Раҷабова и др. [Текст] // Научно – практической республиканской конференции на тему “Актуальные проблемы современной филологии и технологии преподавания иностранных языков в вузе” в честь года молодежи. Душанбе: ТГПУ, 2017. –С. 260-264.
- [7-М] Раҷабова Ф.С., Султонова С.А, Сайфуллоева З.Х. (в соавторстве) Межличностное взаимодействие студентов в полиэтнических группах технического направления/ Ф.С.Раҷабова и др. [Текст] // Актуальные проблемы лингвистики, переводоведения, литературоведения и методики обучения иностранным языкам в высшей школе. Материалы международной научно – практической конференции. Посвященной 20-й годовщине “Дня национального единства Республики Таджикистан” Душанбе: - ТГПУ, 2017. –С. 238-242.

- [8-М] Раҷабова Ф.С. Понимание ценности и норм поведения в формировании межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иностранному языку/ Ф.С.Раҷабова [Текст] // Материалы международной конференции “Актуальные проблемы сопоставительно –типологического исследования языков и современных методов обучения иностранным языкам” Душанбе: - ТНУ. 2018. С. 301-303.
- [9-М] Раҷабова Ф.С., Ортукова С. (бо ҳаммуаллифӣ) Рушди шахсият ва ҷаҳолиятмандӣ дар ташаккули салоҳияти нутқии донишҷӯён/ Ф.С.Раҷабова ва дигарон. [Матн] // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва усули таълими забонҳои хориҷӣ дар мактаби олий. –Душанбе: ДДОТ, 2018. –С. 283-285.
- [10-М] Сайфуллоев Х.Г., Раҷабова Ф.С. (в соавторстве) Учебная автономия –формирование навыков самоуправления студентов / Ф.С.Раҷабова и др. [Текст] // Актуальные проблемы лингвистики, переводоведения и методики обучения иностранным языкам в высшей школе. –Душанбе: - ТГПУ, 2018. –С. 293-295.
- [11-М] Раҷабова Ф.С. Социокультурный компонент в содержании обучения иностранному языку/ Ф.С.Раҷабова [Текст] // Язык – мост между цивилизациями. Материалы республиканской научно – практической конференции, посвященной году развития туризма и народных ремесел. –Душанбе:- ТГПУ, 2018. –С. 129-132.
- [12-М] Кучов Р.М., Раҷабова Ф.С. (бо ҳаммуаллифӣ). Рушд ёфтани малакаи ва маҳорати донишҷӯён тавассути муошират/ Ф.С.Раҷабова ва дигарон [Матн] // Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ. “Усулҳои муосири таълими забон ва адабиёти рус дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот”. -Душанбе: ДДЗТ, 2018. С. 103-106
- [13-М] Раҷабова Ф.С. Ташаккули маҳорати истимоӣ дар омӯзиши забони олмонӣ/ Ф.С.Раҷабова [Матн] // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, “Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, бахшида ба амалигардонии «Барномаи давлатии омӯзиш ва тақмили таълими забонҳои русӣ ва англисӣ барои солҳои 2015-2020»”. -Душанбе: ДДОТ, 2019. –С.77-79.
- [14-М] Сайфуллоев Х.Г., Раҷабова Ф.С. (в соавторстве) Профессионально-педагогическая культура как носитель педагогических ценностей/ Ф.С.Раҷабова и др. [Текст] // Актуальные проблемы языкознания, перевода и методики преподавания иностранных языков. Материалы республиканской научно –практической конференции, посвященной реализации “О государственной программе совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республики Таджикистана на 2015-2020 годы”-Душанбе: - ТГПУ, 2019. –С.94-96.

- [15-М] Раҷабова Ф.С. Ташаккули салоҳияти байнифарҳангӣ дар байни хонандагон/ Ф.С.Раҷабова [Матн] // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ / Муносибати босалоҳият дар ташаккули салоҳияти нутқи омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба 90-умин солгарди таъсисёбии ДДОТ ба номи С. Айни ва 80-умин солгарди таъсисёбии факултети забонҳои романию германӣ. -Душанбе: - ДДОТ, 2020. -С.22-25.
- [16-М] Сайфуллоев Х.Г., Раҷабова Ф.С. (в соавторстве). Формирование межкультурной компетенции студентов для развития когнитивной деятельности в процессе обучения иностранному языку в педагогическом вузе/ Ф.С.Раҷабова и др. [Текст] // Компетентностный подход в развитии речевых навыков будущих учителей иностранного языка в вузах Республики Таджикистан / Материалы международной научно-практической конференции, посвященные 90-летию образования ТГПУ имени С.Айни и 80-летию образования факультета романо-германских языков. - Душанбе: ДДОТ, 2020. -С.310-311.
- [17-М] Сайфуллоев Х.Г., Раҷабова Ф.С. (в соавторстве) Учет реальных фактов в формировании межкультурной компетенции будущих учителей иностранного языка/ Ф.С.Раҷабова и др. [Текст] // Международная научно-практическая конференция «Русский и иностранные языки: перспективы преподавания в вузах Таджикистана с использованием современных образовательных технологий»// Кафедра социально-гуманитарных наук. Национальный исследовательский университет «МЭИ», филиал в г.Душанбе. -Душанбе: НИУ, “МЭИ”, 2021. -С.310-314.
- [18-М] Раҷабова Ф.С. Технологии интерактивӣ дар фаъолиятмандии мутақобилаи донишҷӯён дар шароити муҳити бисёрфаҳангӣ/ Ф.С.Раҷабова [Матн] // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва лингводидактика дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ/ Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, бахшида ба 90-солагии таъсисёбии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни ва 50-солагии таъсисёбии кафедраи забонҳои хориҷии умумидонишгоҳӣ. -Душанбе: ДДОТ, 2021. -С.132-136.
- [19-М] Раҷабова Ф.С., Сайфуллоева З.Х., Сатторова Н.И. (в соавторстве) Технология проектной деятельности с применением интерактивного метода в формировании у студентов вторичной языковой личности/ Ф.С.Раҷабова и др. [Текст] // Актуальные проблемы языкознания и лингводидактики в области межкультурной коммуникации / Материалы республиканской научно-практической конференции, посвященной 90-летию образования Таджикского государственного педагогического Университета имени Садриддина Айни и 50-летию образования

- общеуниверситетской кафедры иностранных языков. -Душанбе: ДДОТ, 2021. -С.141-143.
- [20-М] Раҷабова Ф.С. Низоми салоҳиятмандӣ дар ташаккули муносибати байнифарҳангии донишҷӯён/ Ф.С.Раҷабова [Матн] // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба “Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳти унвони “Забони миллӣ оинаи пурҷилои таърих”. Душанбе: ДДОТ, 2022. С.62-65.
- [21-М] Раҷабова Ф.С. Салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ/ Ф.С.Раҷабова [Матн] // “Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ, бахшида ба 30 –солагии барқарор шудани муносибатҳои дипломати миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Фаронса (16-17 декабри 2022)” таҳти унвони “Рушди забони давлатӣ дар партави гуфтугӯи фарҳангҳо” Душанбе: ДДОТ, 2022. С.251-253.
- [22-М] Сайфуллоев Х.,Г., Раҷабова Ф.С. (в соавторстве) Профессиональная подготовка учителей иностранных языков в республике Таджикистан/ Ф.С.Раҷабова и др. [Текст] // Представленный на VII Всероссийской научно-практической конференции с международным участием «Современные тенденции языкового образования» (01-03 ноября 2022г., г. Томск, Россия)
- [23-М] Раҷабова Ф.С. Ташаккули маҳоратҳои байнифарҳангии донишҷӯён тавассути омӯзиши забон/ Ф.С.Раҷабова [Матн] // Маводҳои конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ, бахшида ба “Рӯзи байналмилалии забони модарӣ” ва амалигардонии “Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” (21 феввали соли 2023). Душанбе: ДДОТ, 2023. С. 219-221.
- [24-М] Сайфуллоева З.Х., Раҷабова Ф.С. (бо ҳаммуаллифӣ) Омӯзиши забон ва фарҳанг - асоси рушди салоҳиятмандии коммуникативӣ ва байнифарҳангии омузгорони ояндаи забони хоричӣ/ Ф.С.Раҷабова ва дигарон. [Матн] // Маводи конференсияи байналмилалӣ “Масъалаҳои назариявӣ ва амалии забоншиносии типологӣ-муқоисавӣ, забоншиносии тоҷик ва усулҳои нави омӯзиши забонҳои хоричӣ” ба ифтихори ҷашни 35-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 75-солагии Қорманди шоистаи Тоҷикистон Абусалом Мамадназаров (14.04.2023). Душанбе -2023: ДМТ, С.488-493.
- [25-М] Раҷабова Ф.С. Техналогияи педагогӣ дар ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангии донишҷӯён дар давраи таълими таҷрибаи омӯзгорӣ/ Ф.С.Раҷабова [Матн] // Масъалаҳои мубрами филология ва методикаи ташаккули салоҳиятмандии донишҷӯён аз забонҳои хоричӣ. “Маводҳои конференсияи илмӣ – назариявӣ байналмилалӣ бахшида ба 30 солагии робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон –Ҷумҳурии Федеролии Олмон, Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Австрия, инчунин 75-солагии доктори
илмҳои педагогӣ, профессор Сайфуллоев Х.Г.”20-22 майи соли
2023. Душанбе-2023. ДДОТ, С. 259-261.